

Статистика України

Щоквартальний
науково-інформаційний
журнал

2012, №1 (56)
Видається з липня 1998 року

У номері:

Теорія та методологія статистики

- Гончар О. В.* Методологічні аспекти оцінювання точності даних статистичних спостережень... 4
Макарова О. В., Гладун О. М. Регіональний індекс людського розвитку: причини та напрями удосконалення методики розрахунку. 10
Саліхова О. Б. Категоризація секторів за рівнем технологоемності: від мезо- до мікрорівня. Частина 2. Концептуальні проблеми вимірювання й оцінки високотехнологічних виробництв та шляхи їх подолання. 16

Статистика та економіка, аналіз

- Безтелесна Л. І., Юрчик Г. М.* Макроекономічні закономірності функціонування національного ринку праці. 22
Ковтун Н. В., Ігнатюк А. І. Оцінка потенціалу та моделювання розвитку економіки України за видами діяльності. Частина 2. Моделювання розвитку національної економіки на сучасному етапі на основі позиціонування видів економічної діяльності. 28
Шубала І. В. Аналіз макроекономічних чинників забезпечення ефективної зайнятості населення. . 35

Регіональна статистика

- Тищенко О. П.* Демографічні та міграційні чинники формування диспропорцій регіонального розвитку національної економіки. 41

Статистика та суміжні галузі досліджень

- Елісеєва О. К., Бондар В. Д.* Методологічні аспекти рейтингового оцінювання діяльності комерційних банків України. 49
Пархоменко В. М. Внутрішній контроль якості продукції та витрат на її забезпечення. 54
Ткаченко Л. Г. Інформаційні можливості Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування. 59
Хотетовська О. Б. Проблеми рейтингових оцінок надійності та ефективності комерційних банків. 63

Міжнародні проекти та досвід

- Жукович І. А.* Досвід європейських країн щодо застосування бенчмаркінгу в сфері інноваційної політики. 68

Історія статистики

- Чекотовський Е. В.* Абсолютні статистичні показники: історичні та теоретичні аспекти. Частина 1. Зародження теорії абсолютних статистичних показників. 74

Державне управління

- Катихін Є. О.* Корпоративна соціальна відповідальність та практики у деяких її напрямках. 79
Снісаренко С. Г. Особливості сприйняття європейських концепцій господарювання в умовах вітчизняних реалій. 83

Ювілеї

- Пилипенко І. І.* Національній академії статистики, обліку та аудиту – 25 років. 88

- Хроніка 95
Анотації 101

Статистика Украины

2012, №1 (56)

В номере:

Теория и методология статистики

- Гончар О. В.* Методологические аспекты оценивания точности данных статистических наблюдений. 4
- Макарова Е. В., Гладун А. Н.* Региональный индекс человеческого развития: причины и направления усовершенствования методики расчета. 10
- Салихова Е. Б.* Категоризация секторов по уровню технологоемкости: от мезо- к микроуровню. Часть 2. Концептуальные проблемы измерения и оценки высокотехнологичных производств и пути их преодоления. 16

Статистика и экономика, анализ

- Безтелесна Л. И., Юрчик Г. Н.* Макроэкономические закономерности функционирования национального рынка труда. 22
- Ковтун Н. В., Игнатюк А. И.* Оценка потенциала и моделирование развития экономики Украины по видам деятельности. Часть 2. Моделирование развития национальной экономики на современном этапе на основе позиционирования видов экономической деятельности. 28
- Шубалая И. В.* Анализ макроэкономических факторов обеспечения эффективной занятости населения. 35

Региональная статистика

- Тищенко А. П.* Демографические и миграционные факторы формирования диспропорций регионального развития национальной экономики. 41

Статистика и смежные отрасли исследований

- Елисеева О. К., Бондар В. Д.* Методологические аспекты рейтингового оценивания деятельности коммерческих банков Украины. 49
- Пархоменко В. Н.* Внутренний контроль качества продукции и затрат на его обеспечение. 54
- Ткаченко Л. Г.* Информационные возможности Государственного реестра общеобязательного государственного социального страхования. 59
- Хотетовская О. Б.* Проблемы рейтинговых оценок надежности и эффективности коммерческих банков. 63

Международные проекты и опыт

- Жукович И. А.* Опыт европейских стран по использованию бенчмаркинга в сфере инновационной политики. 68

История статистики

- Чекотовский Э. В.* Абсолютные статистические показатели: исторические и теоретические аспекты. Часть 1. Зарождение теории абсолютных статистических показателей. 74

Государственное управление

- Катыхин Е. О.* Корпоративная социальная ответственность и практики в некоторых ее направлениях. 79
- Снисаренко С. Г.* Особенности восприятия европейских концепций хозяйствования в условиях отечественных реалий. 83

Юбилей

- Пилипенко И. И.* Национальной академии статистики, учета и аудита – 25 лет. 88

- Хроника 95
- Аннотации. 101

Statistics of Ukraine

2012, №1 (56)

In the Issue:

Theory and Methodology of Statistics

<i>Honchar O. V.</i> Estimating Data Accuracy of Statistical Observation: Methodological Aspects.	4
<i>Makarova O. V., Gladun O. M.</i> Regional Index of Human Development: Causes and Directions of Improving the Calculation Procedure.	10
<i>Salikhova O. B.</i> Sector Categorization by the Technology Capacity Level: from Meso- to Microlevel. Part 2. Conceptual Problems of Measurement and Evaluation of High Technology Industries and the Ways to Solve Them.	16

Statistics and Economics, Analysis

<i>Beztelesna L. I., Yurchyk G. M.</i> Macroeconomic Operation Principles of the National Labor Market. ...	22
<i>Kovtun N. V., Ignatiuk A. I.</i> Potential Estimation and Development Modelling of the Ukraine's Economy by Activity. Part 2. Modelling of the National Economy Development at Present Stage Based on Positioning of Economic Activities.	28
<i>Shubala I. V.</i> Analysis of Macroeconomic Factors of Effective Employment of the Population.	35

Regional Statistics

<i>Tyshchenko O. P.</i> Demographic and Migratory Factors of Forming the Disproportions in the Regional Development of the National Economy.	41
---	----

Statistics and Related Fields of Research

<i>Yeliseyeva O. K., Bondar V. D.</i> Rating Estimation of Activity of Commercial Banks of Ukraine: Methodological Aspects.	49
<i>Parkhomenko V. M.</i> Internal Control of Product Quality and Quality Costs.	54
<i>Tkachenko L. H.</i> Informational Capability of the State Register of Compulsory State Social Insurance. ...	59
<i>Khotetovska O. B.</i> Reliability and Efficiency of Commercial Banks: Problems of Rating.	63

International Projects and Experience

<i>Zhukovych I. A.</i> Using Benchmarking in Innovation Policy: Experience of European Countries ...	68
--	----

History of Statistics

<i>Chekotovskiy E. V.</i> Absolute Statistical Indicators: Historical and Theoretical Aspects. Part 1. Origin of the Theory of Absolute Statistical Indicators.	74
--	----

Public Administration

<i>Katykhin Ye. O.</i> Corporate Social Responsibility and Practices in Some of Its Directions.	79
<i>Snisarenko S. G.</i> Peculiarities of Perception of European Management Concepts in the Real Domestic Conditions.	83

Anniversaries

<i>Pylipenko I. I.</i> The National Academy of Statistics, Accounting and Auditing is 25.	88
--	----

Chronicle	95
Abstracts	101

Методологічні аспекти оцінювання точності даних статистичних спостережень

Розглянуто питання оцінювання похибок суцільних і вибірових статистичних спостережень. Розроблено класифікацію похибок, досліджено окремі аспекти їх оцінювання. Проаналізовано причини виникнення похибок та заходи, що можуть бути здійснені для попередження їх виникнення.

Ключові слова: дисперсія оцінки, зміщення оцінки, похибка, точність даних, статистична інформація, якість даних.

Одна з головних вимог до статистичної інформації, на основі якої приймаються управлінські рішення, – це її точність, що є підґрунтям її якості. Проблема забезпечення точності полягає в тому, що через різні причини значення статистичних показників генеральної сукупності, отримані у результаті проведення статистичного обстеження, не збігаються з реальними значеннями. Тому ці показники називають оцінками, а процес їх обчислення – оцінюванням. Близькість оцінок статистичних показників до їх реальних значень свідчить про точність статистичної інформації.

Забезпечення точності даних, а також її постійне підвищення є неможливим без оцінювання. Варто зазначити, що оцінювання якості статистичної інформації розпочалося саме з точності. Основоположниками оцінювання точності є С. Андерсон, Дж. Дален, С. Зарковіч, Г. Ліндстрьом, О. Моргенштерн, Т. Полфельдт та ін. Серед українських учених, які досліджували питання оцінювання точності статистичних даних, слід зазначити О. Васечко, С. Герасименка, А. Єрину, О. Осауленка, М. Пугачову та ін. Проблемам оцінювання точності даних вибірових обстежень приділяли увагу О. Гладун, В. Саріогло, О. Черняк, В. Чирков та ін.

Незважаючи на вагомий напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених з питань оцінювання якості статистичної інформації, залишається ряд питань, що потребують більш глибокого дослідження. Метою статті є розроблення класифікації похибок суцільних і вибірових статистичних спостережень, що проводяться органами державної статистики, дослідження окремих аспектів оцінювання похибок, причин їх виникнення та можливих заходів щодо уникнення цього.

При оцінюванні точності розглядають обернені до неї показники – загальну (сумарну) похибку спостереження та похибку, що є її складовими. Ці похибки можуть мати систематичну та випадкову складові, перша з яких призводить до зміщення оцінки показника, друга – до підвищення її дисперсії. Теоретично зміщення та дисперсію визначають, припускаючи, що обстеження проводиться велику кількість разів. Кожне таке обстеження називається реплікацією, а набір значень ознаки

для конкретної реплікації – реплікатом. Зміщення визначається як розбіжність між обчисленою за всіма реплікатами середньою величиною показника та його реальним значенням. Дисперсія оцінки характеризує варіацію оцінки за реплікатами. Оскільки конкретне обстеження проводиться лише один раз, то точно визначити зміщення та дисперсію неможливо, але можна їх оцінити.

Загальна (сумарна) похибка статистичного показника обчислюється як корінь із середньоквадратичної похибки (MSE), що визначається як сума дисперсії оцінки та квадрата зміщення [1].

Оцінити загальну похибку досить важко через складність обчислення зміщення, проте існують наближені підходи до її оцінювання, одним із яких є порівняння з іншим джерелом або непрямі методи оцінювання. Наприклад, такий показник, як кількість працівників оцінюється в обстеженні вартості робочої сили та у структурному обстеженні підприємств. Тому, оцінюючи зміщення оцінки цього показника, можна використати метод порівняння з іншим джерелом. З іншого боку, як дисперсія, так і зміщення є наслідками похибок, що є складовими загальної похибки, а тому останню можна визначити як їх суму. На основі джерел [1–4] автором було розроблено класифікацію похибок (рис. 1). Суцільному обстеженню властиві лише невібірові похибки, вибіровому – і невібірові, і вибірові. Зміщення та дисперсії оцінок можуть бути спричинені як вибіровими, так і невібіровими похибками.

Вибіркові похибки виникають через те, що у вибірових обстеженнях здійснюється відбір лише частини сукупності. Вибіркова похибка відображає той факт, що оцінка може бути іншою, коли відбирається інша вибірка за решти незмінних умов. Вибіркове зміщення може виникнути при застосуванні для оцінювання показників зміщених оціночних функцій. Зазвичай такі функції дозволяють отримувати оцінки показників із нижчою вибіровою дисперсією, проте при цьому можлива поява зміщення. Для вивчення вибірового зміщення застосовують реплікаційні (симуляційні) методи. Для оцінювання вибірової дисперсії використовують такі показники, як вибіркова дисперсія оцінки, стандартна похибка, коефіцієнт варіації оцінки та довірчий інтервал.

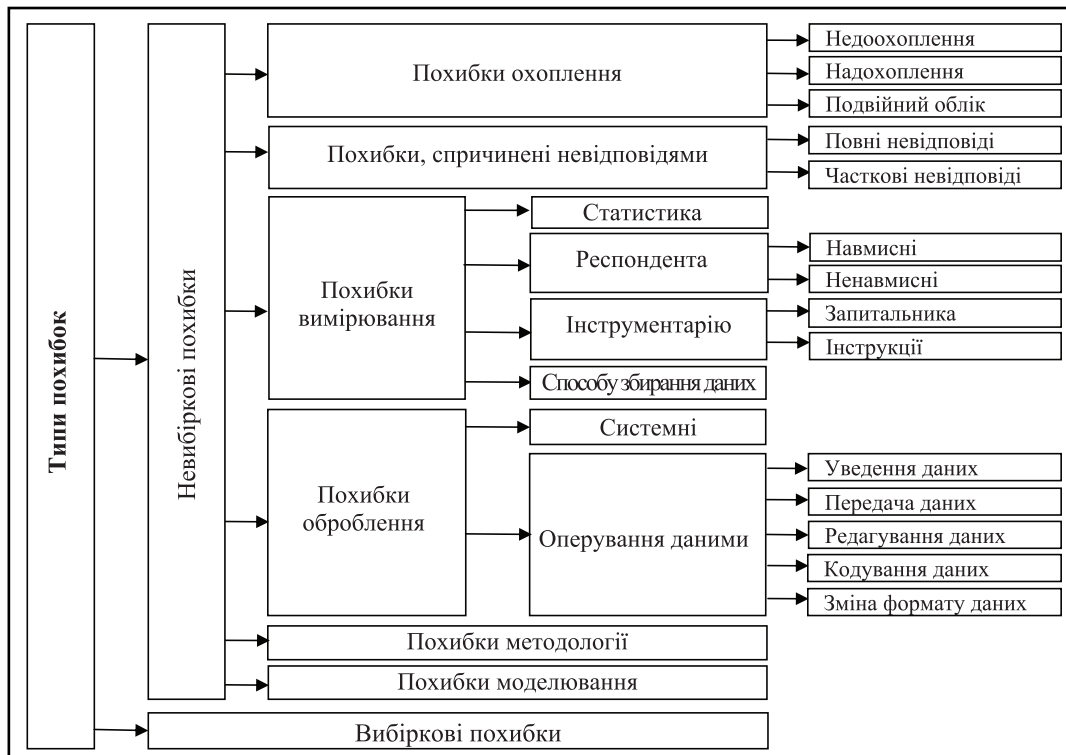

Рис. 1. Типи помибок за джерелами походження

Якщо вибіркового зміщення в обстеженні немає, то загальна вибіркова похибка дорівнює кореню з вибіркової дисперсії оцінки, що називається стандартною похибкою. Отже, стандартна похибка – це абсолютна величина, що визначається в одиницях вимірювання ознаки та обчислюється за формулою:

$$SE = \sqrt{D(\hat{\theta})}, \quad (2)$$

де $D(\hat{\theta})$ – вибіркова дисперсія оцінки $\hat{\theta}$.

Коефіцієнт варіації оцінки – це відносна стандартна похибка, що визначається шляхом ділення стандартної похибки SE в абсолютній величині на оцінку показника $\hat{\theta}$ та виражається як коефіцієнт або у відсотках:

$$CV = \frac{SE}{\hat{\theta}} \cdot 100\%. \quad (3)$$

Довірчий інтервал – це інтервал, у якому реальне значення показника знаходиться з певною ймовірністю. 95%-й довірчий інтервал визначається за формулою:

$$[\hat{\theta} - 1,96 \cdot SE; \hat{\theta} + 1,96 \cdot SE]. \quad (4)$$

Невибіркові похибки – це похибки, що виникають через причини, не пов'язані з випадковим відбором одиниць для обстеження. Зазвичай ці похибки значно важче виміряти, ніж вибіркові, проте це необхідно, оскільки їхній вплив на точність може бути досить значним.

На етапі планування обстеження необхідно скласти впорядкований перелік одиниць цього обстеження. Треба зазначити, що цей перелік не завжди відповідає цільовій сукупності, інформація про яку має бути отримана. Тобто цільова сукупність – це сукупність одиниць спостереження,

що складає об'єкт дослідження та підлягає статистичному вивченню, а основа спостереження – це впорядкована множина одиниць генеральної сукупності, що будуть безпосередньо обстежені у випадку суцільного обстеження, або з якої здійснюється відбір одиниць для вибіркового обстеження. Похибки охоплення виникають через невідповідність між основою спостереження та цільовою сукупністю. Розрізняють три види помибок охоплення:

1. Недохоплення – коли не всі одиниці цільової сукупності наявні в основі спостереження. Похибка через недоохоплення цільової сукупності є найбільш серйозним видом помибок охоплення. Зміщення, що виникає при цьому, залежить від одиниць, які не включені до основи спостереження, але є у цільовій сукупності, та є різницею між характеристиками цих одиниць і тих, що містяться в основі. Виявити недоохоплення можна, наприклад, виявивши підприємства, яких немає в основі цього спостереження, але які звітують за іншими формами звітності.

2. Надохоплення – коли в основі спостереження є одиниці, що не належать до цільової сукупності. Наслідком надохоплення є збільшення дисперсії оцінки та зростання вартості обстеження. Надохоплення може бути виявлене при збиранні або обробленні даних. У цьому разі можна провести певні коригування з метою зниження дисперсії оцінки.

3. Подвійний облік – коли одиниці цільової сукупності представлені в основі спостереження два і більше разів. Подвійний облік призводить до збільшення дисперсії оцінки, появи зміщення

та зростання вартості обстеження. Якщо був виявлений подвійний облік, застосовуються спеціальні методи оброблення таких даних з метою зниження дисперсії та зміщення оцінки. Одним із способів уникнення цих зміщень є зважування даних для врахування кількості повторно врахованих одиниць цільової сукупності [2]. Зауважимо, що у випадку проведення вибіркового обстеження виявлення подвійного обліку або надхоплення призводить до зниження реального обсягу вибірки порівняно з запланованим, а отже, до підвищення дисперсії.

Одним з головних індикаторів, які характеризують похибки охоплення, є рівень надхоплення, що визначається як частка одиниць в основі спостереження, котрі не належать до цільової сукупності. Наприклад, у структурному обстеженні підприємств цей індикатор можна визначити як частку невідповідей, що не належать до поля спостереження. Хоча рівень недоохоплення є дуже важливим індикатором якості, але часто його неможливо безпосередньо визначити, і тому на практиці цей індикатор обчислюють досить рідко.

Окрім власне переліку одиниць спостереження, основа спостереження також має містити додаткову інформацію про них (наприклад, адреса, контактні дані, регіональна належність, вид економічної діяльності тощо), а також ваги одиниць для вибіркового обстеження. Різні недоліки основи спостереження, такі як неправильна класифікація одиниць, контактні дані та інша додаткова інформація про одиниці основи спостереження, також зумовлюють виникнення похибок охоплення або інших типів похибок. Наприклад, неправильні контактні дані (адреса, номер телефону) можуть призвести до похибок, спричинених невідповідями; або якщо вказаний розмір одиниці є меншим, ніж насправді, то може зростати вибірка похибка (особливо, якщо з'ясується, що це нетипова одиниця).

На точність результатів спостереження значно впливають повні або часткові невідповіді на запитання статистичної форми. Різниця між показником, обчисленим за повними даними та за даними, що містять невідповіді, називається похибкою, спричиненою невідповідями (похибкою невідповідей). Вплив невідповідей на результати спостереження полягає в появі зміщення та зростанні дисперсії оцінки через зменшення наявної кількості відповідей. Зміщення є головною проблемою, пов'язаною з невідповідями. Воно з'являється у випадку, коли за своєю сутністю одиниці, що не надали відповідь, несхожі на одиниці, що її надали.

Похибки, спричинені невідповідями, бувають двох видів: 1) похибки, спричинені повними невідповідями – за відсутності даних про одиниці сукупності; 2) похибки, спричинені частковими невідповідями – за відсутності відповідей на де-

які запитання в анкеті. Для оцінювання похибок, спричинених невідповідями, використовують такі показники: рівень відповідей; рівень повних відповідей; рівень часткових відповідей; рівень невідповідей; рівень часткових невідповідей.

Зміщення внаслідок невідповідей є функцією як рівня відповідей на окреме запитання, так і різниці між характеристиками респондентів і нереспондентів [3]. Для вимірювання зміщення внаслідок невідповідей будь-якої оцінки потрібна інформація щодо взаємозв'язку між відповіддю на окреме запитання та ймовірністю відповіді респондента на це запитання. При обчисленні зміщення застосовують метод порівняння одиниць, які надали та не надали відповідь, за показниками, що є для обох цих підсукупностей. При цьому показники для одиниць, що не надали відповіді, отримують із інших обстежень, у яких ті брали участь, або з адміністративних джерел. Якщо таких даних немає, то проводять спеціальні обстеження. Різниця між взаємопов'язаними показниками для двох підсукупностей буде вказувати на зміщення, спричинене невідповідями. Чим більшим є зв'язок між схожими показниками, тим точнішою буде оцінка зміщення.

Ще одним методом є доповнення даними з реєстру, що базується на припущенні досить щільного взаємозв'язку між ознакою спостереження, для якої є невідповіді, й іншою ознакою в основі спостереження або в іншому реєстрі. Порівнюється оцінка показника (для усієї сукупності) з показником, обчисленим з урахуванням невідповідей. Різниця буде вказувати на зміщення, спричинене невідповідями. Чим щільніший зв'язок, тим точнішою є оцінка зміщення.

При розробленні дизайну вибірки знання рівнів невідповідей може бути використане для збільшення обсягу вибірки з тих страт, де спостерігався високий рівень невідповідей. Доповнення обсягу вибірки для страт із високим рівнем невідповідей проводиться шляхом створення при обчисленні обсягу вибірки деякого "резерву". Цей захід проводиться для компенсації впливу невідповідей на точність результатів вибіркового обстеження.

Важливою умовою мінімізації рівня невідповідей є розуміння факторів, що впливають на рішення щодо участі в обстеженні. Тому важливо з'ясувати причину виникнення невідповідей. Для цього ще на етапі планування обстеження розробляють класифікацію причин невідповідей. На етапі збирання первинних даних для одиниць, які не надали відповіді, фіксується причина невідповідей за розробленою класифікацією. Знання причин невідповідей дозволяє виокремити одиниці, що знаходяться поза полем обстеження, та скоригувати вибіркові ваги. На етапі перегляду методології обстеження ця інформація уможливує розробку заходів для мінімізації рівня невідповідей у наступному обстеженні.

Одним із прийомів залучення до обстеження респондентів, які не надали відповідь, є надання їм скороченого запитальника щодо ключових ознак обстеження. Такий підхід, наприклад, застосовується у статистичній службі Сполученого Королівства. Отримані відповіді можуть використовуватися для деяких оцінок обстеження. Однак у таких дослідженнях часто має місце значна частка невідповідей, що ускладнює оцінку зміщення внаслідок цієї причини. Серед заходів, спрямованих на зниження рівня невідповідей, є також попереднє надсилання гарно спланованого інформаційного листа з поясненням вимог щодо заповнення запитальника; вибір відповідного методу обстеження; зменшення звітного навантаження на респондентів; пропозиції щодо надання винагороди респондентам; надсилання подальших нагадувань; виконання повторних дзвінків та ін.

Похибки вимірювання (реєстрації) – це похибки, що виникають під час збирання даних і призводять до реєстрації значень ознак, які відрізняються від реальних. Причини можуть бути пов'язаними з:

- інтерв'юєром (статистиком): вплив на відповіді респондентів свідомої та несвідомої різниці у способах ведення обстеження інтерв'юєрами;
- респондентом: він може навмисно чи випадково давати неправильні дані;
- інструментарієм обстеження: дизайн запитальника або засоби збирання даних можуть призвести до реєстрації неправильних значень;
- способом збирання даних.

Похибки вимірювання можуть спричинити як зміщення, так і високу дисперсію оцінки. При оцінюванні похибок вимірювання використовують різні математичні моделі. Найпростішою є модель, де зареєстроване значення ознаки для i -ї одиниці розкладається на три доданки – реальне значення ознаки, систематична та випадкова складові. Більш складні моделі можна отримати, якщо розщепити систематичну та випадкову складові на компоненти за джерелами виникнення похибки вимірювання (наприклад, запитальники, інтерв'юєри, респонденти та методи збирання даних). Такі моделі були розроблені П. Бімером та Л. Стоксом [4].

Похибки вимірювання можуть бути виявлені на етапі редагування при проведенні різноманітних логічних та арифметичних контролів. Установлені при цьому неузгодженості зазвичай є результатом похибок у первинних даних, хоча можуть також бути результатом похибок оброблення через неправильне кодування або введення даних.

Основним індикатором, що характеризує похибки вимірювання, є рівень неузгодженостей при редагуванні. Його можна обчислити за записами, до яких застосовувалися правила редагування, як частку відповідей, для яких було зафіксовано неузгодженість при проведенні контролів. Оскільки зазвичай до неузгодженостей у даних застосовується коригування та імпутація, то рівень неузго-

дженостей скоріше характеризує якість збирання й оброблення даних, ніж якість статистичної інформації.

Ще одним методом виявлення похибок вимірювання є спеціальні обстеження. Перш за все, це повторні опитування невеликого обсягу респондентів. Використовуються також порівняння зі схожими даними з інших джерел. Проте при цьому дуже складно відрізнити похибки вимірювання від тих, що зумовлені проблемами порівнянності, такими як, наприклад, відмінність методів обчислення показників.

Зміщення, спричинене похибкою вимірювання, можна оцінити після проведення спеціальних досліджень, вартість яких зазвичай є досить високою. Оцінювання зміщення потребує знання істинного значення ознак, що майже не буває на практиці.

Оцінювання дисперсії, спричиненої похибками респондентів, є більш складним, оскільки респонденти відповідають на запитання один раз. Дисперсія внаслідок похибки інтерв'юєра може бути наслідком неоднакової реакції респондентів на різних інтерв'юєрів, наприклад, інтерв'юєрів-чоловіків або інтерв'юєрів-жінок чи інтерв'юєрів, які проводять обстеження дещо по-іншому.

Вивчення похибки респондента та похибки запитальника потребує розуміння процесу надання відповіді та факторів, що можуть призвести до запису неправильної відповіді. У працях С. Едвардса та Д. Контора визначено п'ять стадій отримання відповіді [5], а Р. Гровзом було доведено, що похибка респондента та похибка запитальника можуть бути пов'язані з будь-якою з цих стадій [3]:

1) первинне кодування, або зберігання даних респондентом. Наприклад, в обстеженнях підприємств це може бути первинне зберігання даних підприємством на паперових носіях чи в комп'ютерних системах реєстрації даних. Виникнення похибок на цій стадії залежатиме від того, наскільки тісно респондент пов'язаний з даними. Наприклад, в обстеженнях підприємств дуже важливо, щоб запитальник заповнювала особа, яка найкраще знає місце збереження даних. Запитання щодо позиції в компанії відповідальної за заповнення запитальника особи та її обов'язків допомагають визначити, чи заповнював запитальник кращий у цій сфері фахівець;

2) усвідомлення респондентом запитання. Для зменшення похибки вимірювання на цій стадії дуже важливими є чіткі формулювання запитань та зрозумілі інструкції. Нечіткі запитання призводять до нерозуміння запитання респондентом. Дизайн запитальників є особливо важливим, якщо вони заповнюються респондентом самостійно. Для забезпечення точності заповнення важливо побудувати запитальник так, щоб він був якомога простішим для респондента. Для обстежень підприємств важливо з'ясувати, в якому стані

знаходяться дані, необхідні для заповнення, та використати цю інформацію для побудови дизайну запитальника;

3) пошук респондентом відповіді на запитання шляхом згадування чи використання іншого джерела, наприклад пошук відповіді у паперових або комп'ютерних системах реєстрації даних на підприємстві;

4) здоровий глузд респондента, необхідний для використання різноманітних джерел даних та створення відповіді;

5) процес передачі відповіді.

Похибки вимірювання можуть виникати при заповненні запитальника у разі, коли респондент вважає, що його відповідь є соціально небажаною або непомірною (екстремальною порівняно з іншими). Респондент може надати неправильну відповідь, коли він не довіряє статистичній службі щодо конфіденційності даних та боїться представити себе з гіршого боку, навіть якщо він усвідомлює, що його відповідь спричинить похибку вимірювання. Коли правильна відповідь розуміється респондентом як непомірна, є тенденція надавати відповідь ближче до "середньої відповіді". Часто, коли передбачена категоріальна відповідь, респондент припускає, що середньокатегоріальною є середня відповідь, що призводить до заниження кількості екстремальних відповідей.

Вплив різних дизайнів запитальника чи окремих запитань полягає скоріше у появі зміщення, ніж збільшення дисперсії оцінки. Для оцінювання цього зміщення зазвичай використовують спліт-дизайн вибірки. Цей метод полягає у випадковому поширенні запитальника між одиницями вибірки та порівнянні результатів заповнення. Дослідження відмінностей відповідей для двох чи більше запитальників може вказувати на наявність зміщення, проте виділити істинне значення ознаки неможливо, а тому неможливо точно оцінити зміщення. При використанні багатьох різних запитальників спліт-дизайни вибірок можуть застосовуватися також для оцінювання дисперсії, спричиненої похибкою інструментарію.

Спосіб збирання даних може суттєво впливати на якість зареєстрованих даних. Це найбільш імовірно, коли запитальник містить "чутливі" запитання. Мінімізація цього виду похибки вимірювання можлива шляхом вибору більш доречного способу збирання даних. У працях Т. Тоурангоу та Т. Сміта досліджено питання впливу різних способів організації збирання даних, що мають "чутливий характер" для респондентів [6]. Учені визначили методи збирання даних, що стосуються чутливих сторін поведінки людей. Ці методи розрізняються за такими ознаками: хто безпосередньо працює із запитальником (веде запитальник) – інтерв'юєр чи респондент; використовується папір чи комп'ютер для запису інформації; у якому вигляді представлені запитання – візуально, вголос чи обома спо-

собами. Крім того, опитування (інтерв'ю) можуть здійснюватися по телефону. Зміщення, зумовлене способом організації збирання даних, як правило, оцінюється за допомогою техніки спліт-дизайну вибірки, коли кожен зі способів використовується для деякої підвибірки. Правильна відповідь на запитання є невідомою, тому реальне зміщення для кожного способу розрахувати неможливо, але порівняння відповідей для різних способів допомагає вирішити, який спосіб більш доречний для обстеження.

Оброблення даних також може суттєво впливати на якість даних. Воно передбачає введення, кодування, контролю, редагування, імпутацію даних тощо. Похибки, що виникають на цьому етапі, називаються похибками оброблення. Вони можуть спричинити зміщення та підвищення дисперсії оцінок показників. Виділяють два види похибок оброблення: 1) системні похибки; 2) похибки оперування даними.

Системні похибки – це похибки у специфікації та впровадженні систем, необхідних для проведення обстеження й отримання результатів, а також автоматизованого зчитування даних. Вплив системних похибок на якість даних залежить від того, коли ці похибки були виявлені. Перш ніж ухвалити рішення щодо виправлення похибок слід оцінити цей вплив та порівняти його з вартістю виправлення похибок з позиції витрат людських ресурсів та можливої затримки випуску даних.

Системні похибки можна виявити та мінімізувати за допомогою перевірки та тестування на стадії проектування. Використання узгоджених анкет для різних обстежень дозволяє використовувати одне й те саме програмне забезпечення. Це зменшує ризик помилки програмування і вивільняє людські ресурси для покращення роботи на інших етапах обстеження.

Головними джерелами похибок оперування даними є:

1. Уведення даних. На цій фазі обстеження дані, що містяться у заповненій статистичній формі, переводяться у формат, який може бути інтерпретований комп'ютером. Для введення даних використовують такі методи: ручне введення оператором відповідей із паперових анкет; сканування даних із паперових носіїв з подальшим їх автоматизованим розпізнаванням; заповнення інтерв'юєрами чи респондентами електронних запитальників.

Традиційним методом введення даних в Україні залишається ручне введення у комп'ютер з паперових носіїв. Це є дуже трудомістким завданням, що часто призводить до появи значно більшої кількості похибок введення порівняно з використанням прогресивніших підходів. Тому необхідність заміни цього методу на сканування або заповнення електронних запитальників є наразі очевидною. Наприклад, у праці М. Пугачової описано

метод сканування запитальників в українському кон'юнктурному обстеженні ділової активності підприємств [7]. Для підвищення якості автоматизованого розпізнавання даних слід розробити такий дизайн запитальника, який легко сканувати та обробляти. Деякі способи введення даних, зокрема комп'ютерне опитування, дозволяють одразу зберігати дані у цифровому форматі, проте це вимагає повної комп'ютеризації респондентів, що наразі ще є неможливим в Україні.

Для виявлення похибок введення даних використовують такі методи: порівняння введених даних з даними паперових носіїв; проведення подвійного введення даних різними способами та порівняння отриманих наборів даних; порівняння набору даних при автоматизованому розпізнаванні з набором даних, отриманим іншими методами введення.

2. Передача даних. Похибки виникають у процесі передачі даних від районних відділів статистики до обласних управлінь, звідти – до обчислювального центру Держстату, а потім – до Держстату України. Цей вид похибок може також з'являтися при передачі даних на одному рівні, наприклад, між окремими підрозділами Держстату України або обласних управлінь статистики. Ці похибки особливо часто виникають у випадку передачі даних по телефонній мережі. При використанні Інтернету похибки передачі даних значно знижуються або зникають узагалі. Похибки цього типу можна виявити шляхом порівняння наборів даних на різних рівнях органів державної статистики.

3. Редагування даних. Це процедура ідентифікації похибок, що виникли у процесі збирання / введення даних за допомогою встановлених правил редагування. Помилкові елементи даних мають бути компенсовані, але при цьому можуть виникати похибки редагування. Варто зазначити, що саме редагування даних може відбуватися як після закінчення збирання даних, так і під час його здійснення. Деякі вчені вважають, що редагування не приводить до значного покращання якості результатів спостереження, але при цьому суттєво підвищує вартість останнього, оскільки на редагування може витрачатися 20–40% загального бюджету спостереження [8]. Вивільнені ресурси могли б бути використані для уникнення та виправлення інших похибок обстеження, що можуть більше впливати на якість даних. Проте оскільки досить складно наперед окреслити всі можливі способи використання даних, то оцінити потенційний вплив похибок редагування на якість результатів також нелегко. Наприклад, це може трапитись, коли похибка редагування сильно не впливає на якість результатів на національному рівні, проте за необхідності надання оцінок для регіонального або локального рівня вплив буде досить суттєвим. Тому, на нашу думку, редагування є

необхідним етапом статистичного спостереження. Якщо редагування базується на помилкових, упереджених уявленнях щодо значень показників, це може спричинити зміщення оцінок в обстеженні. Крім того, якщо при редагуванні було виокремлено значну кількість нетипових одиниць, це може призвести до зниження дисперсії оцінок і, як результат, – до помилкового уявлення про високу точність результатів спостереження. При оцінюванні похибок редагування основним методом є порівняння набору даних до та після редагування. Це є лише непрямим методом, оскільки він дає уявлення тільки про можливий, а не реальний розмір похибки редагування.

4. Кодування, або процес класифікації відповідей за наперед визначеними категоріями. Метою кодування є переведення відкритих текстових відповідей на запитання анкети в категорії, що можуть використовуватися при аналізі даних. У багатьох обстеженнях класифікації мають розроблятися окремо для кожного запитання. Оскільки процес кодування вимагає значних витрат, зазвичай проводяться пробні обстеження з метою з'ясування можливих відповідей на запитання та переведення відкритих запитань у закриті. Якість кодування передусім залежить від навичок кодувальників. Похибки цього типу можна оцінити, запропонувавши різним кодувальникам однаковий набір даних та обчисливши питому вагу однакових кодів. Крім того, можна порівняти ці результати зі стандартами.

5. Зміна формату даних. Похибки виникають при неправильному застосуванні фахівцем перетворення даних в інший формат. Зауважимо, що при зміні формату можуть також виникати системні похибки у разі використання програмного забезпечення, яке не підтримує функцію переведення даних з поточного формату їх запису. Прикладом може бути заміна пропущених значень на нулі або “нерозуміння” програмою знаків коми чи крапки, що відділяє дробову частину числа від цілої. Отже, якщо похибка з наведеного прикладу виникає через програмне забезпечення, то вона є системною, якщо ж причиною виникнення є фахівець, який оперує даними, – це похибка зміни формату даних.

На якість даних на етапі оброблення також впливають такі прийоми, як виявлення й урахування нетипових одиниць, імпутація та зважування, вибір моделі (якщо використовується моделювання), процедури з забезпечення конфіденційності даних. Одним із показників, що стосується похибок оброблення, є рівень імпутації, обчислюваний як відношення кількості імпутованих значень до загальної кількості значень ознаки. Це непрямий індикатор, оскільки вказує на розмір імпутації, а не окреслює її вплив на результати.

У статистичних обстеженнях похибки моделювання часто не розглядають як окремий тип

похибок, оскільки моделі, що використовуються переважно у вибіркових обстеженнях при конструюванні оцінок показників генеральної сукупності, призначені саме для того, щоб зменшити інші типи похибок. Проте для інших видів статистичних процесів, таких як статистичне моделювання та прогнозування, ці похибки мають місце і їх необхідно обчислювати.

Отже, проведене дослідження дозволило виділити такі типи похибок: вибіркові похибки; похибки охоплення; похибки, спричинені невідповід-

ями; похибки вимірювання; похибки оброблення, методології та моделювання. Похибки вибіркового та суцільного спостережень потребують дещо різної уваги з боку органів державної статистики. При отриманні даних вибіркових обстежень найбільша увага має приділятися вибірковим похибкам, похибкам охоплення, похибкам, спричиненим невідповідями, та похибкам вимірювання, а для суцільних обстежень – похибкам охоплення, похибкам, спричиненим невідповідями, та похибкам вимірювання.

Список використаних джерел

1. Ruddock V. Measuring and improving data quality / V. Ruddock // GSS Methodology Series. – 1999. – № 14. – 82 p.
2. Lessler J. T. Nonsampling error in surveys / Lessler J. T., Kalsbeek W. D. – New York : John Wiley & Sons, 1992. – 432 p.
3. Groves R. Survey errors and survey costs / Groves R. – New York : John Wiley & Sons, 1989. – 620 p.
4. Biemer P. Approaches to Modeling Measurement Error // Measurement Errors in Surveys / P. Biemer, L. Stokes. – New York : John Wiley & Sons, 1991. – P. 487–516.
5. Edwards S. Towards a response model in establishment surveys // Measurement Errors in Surveys / S. Edwards, D. Contor. – New York : John Wiley & Sons, 1991. – P. 211–236.
6. Tourangeau T. Collecting sensitive information with different modes of data collection // Computer assisted survey information collection / T. Tourangeau, T. W. Smith. – New York : John Wiley & Sons, 1998. – P. 431–454.
7. Пугачова М. В. Методологічні засади статистичного моніторингу ділової активності підприємств : [моногр.] / Пугачова М. В. – К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2007. – 535 с.
8. Granquist L. Editing of survey data: how much is enough? // Survey measurement and process quality / L. Granquist, J. Kovar. – New York : John Wiley & Sons, 1997. – P. 415–436.

УДК 323.21(477)

О. В. Макарова,
доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи;
О. М. Гладун,
доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу;
Інститут демографії та соціальних досліджень
імені М. В. Птухи НАН України

Регіональний індекс людського розвитку: причини та напрями вдосконалення методики розрахунку

На основі аналізу десятирічного досвіду застосування методики розрахунку регіонального індексу людського розвитку визначено низку проблем, зокрема пов'язаних із інформаційним забезпеченням та недоліками методологічного характеру. Обґрунтовано необхідність та можливості актуалізації вимірювання людського розвитку в регіонах та оцінювання його прогресу. Сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення існуючої методики та складу показників.

Ключові слова: регіональний індекс людського розвитку, індикатори людського розвитку, експертне оцінювання.

В останнє десятиріччя ХХ століття експертами Програми розвитку ООН було сформульовано концепцію людського розвитку, згідно з якою розвиток людини є процесом розширення спектра вибору. Основними вимірами людського розвитку є здоров'я, матеріальне благополуччя та освітній рівень. Починаючи з 1990 року, міжнародний індекс людського розвитку щорічно оприлюднюється у звіті про людський розвиток. З того часу методика його розрахунку неодноразово зазнавала змін. Основний індекс останній раз був суттєво змінений у 2010 році, коли, крім того, як додаток до основного з'явилися три нових: індекс людського

розвитку, скоригований із урахуванням соціально-економічної нерівності, індекс гендерної нерівності та індекс багатовимірної бідності. У звіті за 2010 рік було доповнено саме поняття “розвиток людини”, зокрема його ключовими принципами визначено соціальну справедливість, сталість і повагу до прав людини.

Національна методика оцінки людського розвитку була розроблена у 2000 році фахівцями Національної академії наук України під керівництвом Е. Лібанової [1; 2]. Методика містить велику кількість показників, що віддзеркалюють дев'ять аспектів людського розвитку, у тому числі екологічні умови проживання, соціальне середовище,

ринок праці, фінансування людського розвитку, демографічну складову, стан та охорону здоров'я, освіту та матеріальне благополуччя. Починаючи з 2001 року, Державний комітет статистики України (нині – Державна служба статистики України) щорічно публікує результати розрахунку регіонального індексу людського розвитку.

На відміну від міжнародної, національна методика не змінювалася жодного разу. Проте за більш ніж десятирічний період її використання відбулися значні зміни у соціально-економічній ситуації, в інформаційно-статистичному забезпеченні досліджень, виникли нові аналітичні потреби. Тому на зріла необхідність перегляду як інформаційного забезпечення розрахунків, так і методичних підходів.

Отже, метою статі є визначення напрямів удосконалення чинної методики розрахунку регіонального індексу людського розвитку з огляду на досвід її практичного застосування за 10-річний період.

Недоліком існуючої методики є неможливість виміряти прогрес людського розвитку, оскільки нормування показників кожного року здійснюється на розмах варіації за регіонами (станом на період розрахунку). Тобто аналітичні можливості інтегрального індексу обмежуються лише оцінкою змін рейтингів регіонів (це питання більш докладно розглядається у статті далі). Таким чином, якщо за певний період часу в певному регіоні не відбулося жодних позитивних змін, водночас інші регіони погіршили показники людського розвитку, то цей регіон автоматично може пересунути на кілька позицій угору й отримати кращий рейтинг без жодних зусиль.

Набагато корисніше з погляду об'єктивної оцінки реальності було б перейти від констатації досягнутого рівня до оцінювання прогресу людського розвитку. Для оцінки прогресу потрібно визначитися з цільовими орієнтирами, за які пропонуємо використовувати кращі європейські стандарти або (за їх відсутності) – національні цільові індикатори. Останні визначимо логічним шляхом як такі значення, які теоретично можна досягти в найближчому майбутньому. Як показує практика, зміни у методику доцільно вносити не рідше ніж кожні 10 років, тому спробуємо оцінити результати, що є досяжними саме у межах цього періоду. Тут слід зазначити, що не варто безмежно нарощувати споживання матеріальних благ і за цільові індикатори обирати максимально можливі, наприклад максимально можливий дохід, максимальне споживання товарів та послуг. Забезпечення інтересів людини не повинно обмежуватись існуючими поколіннями. Людський розвиток має сприяти збереженню довкілля, а не його знищенню, підвищувати відповідальність людей за власне життя та життя прийдешніх поколінь. Такий розвиток забезпечить соціальне залучення, справедливість та соціальну згуртованість суспільства.

Ряд зауважень стосується коректності складу первинних показників. По-перше, методика є дещо переобтяженою за кількістю показників, тим більше, що частина з них значно корелює між собою, тобто вони характеризують сутність одного й того самого явища. Крім того, застосовуються показники, які, на наш погляд, не є прямими характеристиками стану людського розвитку. Наприклад, викликає сумніви доцільність використання показників бюджетного фінансування соціальної сфери як індикаторів стану людського розвитку. Фінансування безумовно забезпечує (принаймні має забезпечувати) можливості людського розвитку, але оскільки його обсяги визначаються за розподільним (і часто за дотаційним) принципом, то воно не відображає успіхи власне регіону.

Блоки “Стан та охорона здоров'я”, “Демографічний розвиток” та “Соціальне середовище” пропонується представити одним блоком – “Громадське здоров'я”. Склад показників цього блоку визначимо відповідно до трактування поняття “здоров'я”, що міститься у статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я, тобто “здоров'я – це стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не відсутність хвороби як такої або фізичних вад” [3]. Отже, у блок “Громадське здоров'я” пропонуємо включити такі показники:

- середня очікувана тривалість життя при народженні, років;
- коефіцієнт смертності немовлят (кількість померлих дітей віком до 1-го року на 1000 живонароджених);
- самооцінка стану здоров'я (питома вага населення, що оцінило свій стан здоров'я як добрий), %;
- кількість абортів на 1000 жінок віком 15–49 років, ‰;
- кількість хворих з уперше встановленим діагнозом розладу психіки та поведінки внаслідок уживання наркотиків та інших психоактивних речовин (на 100 000 населення);
- кількість хворих на ВІЛ-інфекцію з уперше в житті встановленим діагнозом (на 100000 населення);
- кількість хворих з уперше встановленим діагнозом алкоголізму й алкогольних психозів (на 100000 населення);
- кількість хворих з уперше встановленим діагнозом активного туберкульозу (на 100000 населення);
- кількість померлих від навмисного самоушкодження (на 100 000 населення);
- кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (на 100 000 дітей);
- коефіцієнт злочинності (на 100 000 населення).

Вважаємо, що недоцільно також використовувати для характеристики ситуації у регіоні в цілому показники лише за одним типом місцевості, як це зараз передбачено у блоці “Розвиток ринку

праці” (наприклад, рівень економічної активності, рівень зайнятості та рівень безробіття розраховуються лише для міського населення). Міркування розробників методики ґрунтувалися на тому, що вказані показники (визначаються за результатами обстеження економічної активності населення, далі – ОЕАН) на час розробки методики не були надійними для сільської місцевості регіонів. Однак з того часу відбулися зміни у дизайні вибірки (обстеження стало щомісячним, змінилася схема ротації обстежуваних осіб, збільшилася кількість територіальних одиниць, які обстежуються, та обсяг вибірки, було вдосконалено процедури оцінювання показників), що забезпечило більшу надійність показників, особливо у сільській місцевості. Крім того, ці три показники мають дуже сильну кореляційну залежність (понад 0,85), і тому доцільно залишити лише один з них, а саме – рівень зайнятості населення 15–70 років, розрахований у цілому за регіоном. Отже, пропонуємо у новий блок “Ринок праці” включити такі індикатори:

- рівень зайнятості населення 15–70 років, % (розраховується за даними ОЕАН);
- частка заробітної плати у сукупних доходах осіб віком 15–70 років, %;
- частка осіб, які перебувають у вимушених відпустках з ініціативи адміністрації, %;
- частка осіб, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, у загальній чисельності штатних працівників, %;
- затримки з виплати заробітної плати;
- частка осіб, яких навчено новим спеціальностям або перекваліфіковано, у загальній чисельності штатних працівників, %.

Щодо блоку “Рівень освіти населення”, то авторами існуючої методики було запропоновано комплекс показників, які мали б відображати всі рівні освіти (рівні охоплення дошкільною, загальною середньою та вищою освітою). Проте кількість студентів вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації у регіоні залежить лише від специфіки розміщення таких закладів. Тобто регіони з більшою концентрацією ВНЗ завжди будуть мати переваги за цими показниками, і це є нормальним явищем, оскільки один заклад може обслуговувати потреби кількох прилеглих регіонів. Маємо на увазі, що якісні послуги вищої освіти повинні надавати потужні, технічно обладнані заклади з високою концентрацією науково-педагогічних кадрів, це відповідає сучасним потребам модернізаційної економіки та суспільства. А такі заклади не можуть бути рівномірно розміщені по всій території країни.

Тому пропонуємо у блоці залишити ті показники, що характеризують дошкільну та загальну освіту, тобто послуги, доступ до яких має бути забезпечений на рівні регіону для всього населення. А замість показників охоплення вищою освітою у блоці доцільно було б подати показники, що ха-

рактеризують якість загальноосвітньої підготовки, яка створює базові можливості для подальшого розвитку людини. Тим більше, що за показником “частка осіб з вищою освітою серед дорослого населення” Україна посідає провідне місце навіть серед розвинених країн світу – 43% (за даними на 2006 р., аналогічний показник у США складав 28%, Японії – 22%, Великій Британії – 15%, Німеччині – 15%). Проте питання полягає у тому, що якість і конкурентоспроможність вищої освіти в Україні все ж значно відстає від європейських аналогів. Як певний індикатор якості загальноосвітньої підготовки можна запропонувати середній бал зовнішнього незалежного оцінювання, за результатами якого визначається відносний рівень знань випускників шкіл та його достатність для навчання у ВНЗ. Склад показників за освітнім блоком пропонуємо такий:

- частка дітей 3–6 років, охоплених дошкільною освітою, %;
- частка осіб віком 6–17 років, охоплених загальною середньою освітою, %;
- середня тривалість навчання осіб віком 25 років і старше, років;
- середній бал за результатами зовнішнього незалежного оцінювання, балів;
- частка осіб з вищою освітою серед населення 25-ти років і старше, %.

Щодо блоку “Матеріальний добробут населення” ідея розробників методики полягає в тому, щоб економічний добробут показати не стільки з позиції економічних можливостей регіону, скільки з погляду можливостей людини, а саме: наскільки прогресивно є структура витрат (показник “питома вага витрат на харчування”), якими є купівельна спроможність доходів населення, рівень бідності за абсолютним критерієм, диференціація за доходами, а також наскільки населення забезпечене базовими благами (наприклад, товарами тривалого вжитку). Далі представлений перелік показників, запропонований для блоку “Матеріальний добробут”:

- рівень бідності за абсолютним критерієм, % (питома вага населення, середньодушові сукупні доходи якого не перевищують фактичну вартість прожиткового мінімуму);
- коефіцієнт диференціації доходів (відношення середнього доходу 5-ї квінтільної групи населення до середнього доходу 1-ї квінтільної групи);
- кількість наборів товарів та послуг (вартість яких визначена за регіональними цінами), що можуть бути придбані на розмір середньомісячного сукупного доходу, одиниць;
- питома вага витрат на харчування у сукупних середньодушових витратах населення, %;
- позбавлення базових товарів тривалого користування (питома вага домогосподарств, у яких

були відсутні всі або один із базових товарів: телевізор, холодильник, пральна машина, %).

При цьому набір товарів та послуг може бути таким, який визначений у прожитковому мінімумі, або сформованим спеціально для застосування у вимірюванні людського розвитку.

Блок “Умови проживання населення” має відобразити комфортність проживання у регіонах, а саме: якість житлових умов, доступність інфраструктури, чистоту довкілля. Перелік показників, що пропонуються, наведено далі:

- забезпеченість житлом (загальна площа у розрахунку на 1 особу), м²;
- питома вага домогосподарств, житло яких обладнано каналізацією, %;
- питома вага домогосподарств, житло яких обладнано центральним газопостачанням або підлоговою електроплитою, %;
- викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення, у розрахунку на 1 особу;
- щільність автомобільних доріг із твердим покриттям (у розрахунку на 1 тис. км²), км.

На жаль, існуюча статистика (наприклад, кількість лікарень, шкіл, дитячих садків у розрахунку на одну особу населення) не відображає ступінь реальної доступності послуг. Тому тут доцільно було б використовувати дані спеціальних обстежень.

У 2009 році комісією Стігліца – Сена – Фегусі у “Доповіді про вимірювання економічного розвитку та соціального прогресу” [4] було сформульовано рекомендації, основна ідея яких полягає у необхідності якомога повніше використовувати наявну інформацію, а також упроваджувати у практику інновації. Зокрема, у рекомендаціях підкреслюється важливість спрямування зусиль на розробку та впровадження надійних і достовірних вимірників соціальних зв’язків, громадської думки, участі у громадському та політичному житті. Дійсно, розуміння таких характеристик людського розвитку, як свобода вибору, справедливість, соціальне включення, позбавлення доступу до певних благ неможливо виміряти без дослідження суб’єктивної думки населення. Наразі є можливість ширше використовувати дані спеціальних модулів, що приєднуються до обстеження умов життя домогосподарств, а саме: “Самооцінка населенням стану здоров’я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги” та “Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг”.

Ще однією проблемою, крім визначення переліку блоків та показників у них, є процедура розрахунку інтегральної оцінки людського розвитку конкретного регіону. Наявність таких інтегральних регіональних оцінок дає змогу як порівнювати регіони між собою, так і досліджувати зміни у динаміці.

У зв’язку з тим, що практично всі показники методики вимірювання людського розвитку регіонів України мають різні одиниці вимірювання, для спільного використання необхідне їх приведення до універсального вигляду, яке забезпечується процедурою нормування. У сучасній літературі розглядають різні методи нормування, загальний огляд і аналіз яких зроблено у [5]. Загалом вибір способів нормування є суб’єктивним і часто впливає на результат дослідження. Це пояснюється тим, що багато з них змінюють співвідношення (взаємне розташування) об’єктів.

У чинній методиці використовується нормування на розмах варіації у двох модифікаціях – для показників-стимуляторів та показників-дестимуляторів [1]. Під стимулятором будемо розуміти такий показник, при збільшенні значення якого вважається, що відбуваються зрушення у позитивний бік, а під дестимулятором – у негативний.

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{j\min}}{x_{j\max} - x_{j\min}}, \quad (1)$$

де z – нормоване значення показника; x – значення показника-стимулятора в одиницях вимірювання; x_{\max} , x_{\min} – відповідно максимальне та мінімальне значення показника по сукупності регіонів; підрядкові індекси i, j відносять величини до переліку показників та сукупності регіонів відповідно. Для показників-дестимуляторів у чисельнику формули (1) береться $x_{j\max} - x_{ij}$.

На наш погляд, застосування нормування на розмах варіації у контексті методики людського розвитку містить такі недоліки:

- положення об’єкта у межах варіаційного розмаху не має змістовної інтерпретації;
- неможливо зіставити дані у динаміці, тому що кожного року розмах варіації може мати різне значення і, відповідно, положення об’єкта зміниться навіть при тому самому значенні показника.

Останнє положення проілюструємо на умовному прикладі. Протягом двох років значення показників по всіх об’єктах (регіонах) не змінилося, крім одного – максимальне значення ще збільшилося. Це означає, що знаменник формули (1) збільшився, а нормовані значення по всіх об’єктах (окрім того, який має максимальне значення) зменшились. У межах одного року порядок розташування об’єктів не зміниться. Проте зменшення нормованих значень автоматично призведе до зменшення значення інтегрованого показника для всіх об’єктів (окрім об’єкта з максимальним значенням). Тобто реальна ситуація у регіоні не змінилась, а значення інтегрального показника зменшилося.

На нашу думку, найбільш прийнятним підходом може бути нормування на стандартне значення, що позбавлене вказаних недоліків.

$$z_j = \frac{x_j}{x_{st}} \quad (2)$$

де x_{st} – стандартне значення показника-стимулятора.

У нашому випадку як стандарт доцільно використовувати цільові значення показників, що можуть бути встановлені експертним шляхом. Стандартне значення повинно бути постійним протягом усіх років дії методики. Нормування на стандартне значення зберігає співвідношення відстаней між об'єктами у просторі та забезпечує зіставність даних по будь-яких об'єктах у часі. До того ж нормований таким чином показник має змістовну інтерпретацію, а саме: як об'єкт за конкретним показником співвідноситься зі стандартом.

Наступним кроком при розрахунку інтегрального індексу людського розвитку є агрегація даних, що за чинною методикою здійснюється у два етапи: 1) складання зважених значень нормованих показників усередині блока; 2) складання зважених значень індексів блоків. У чинній методиці при агрегації складаються значення як показників-стимуляторів, так і дестимуляторів, що забезпечується використанням модифікованих формул для їх розрахунку.

При нормуванні на стандартне значення для показників-дестимуляторів може бути застосоване “зворотне” нормування, а саме: стандартне значення ділиться на значення показника. У цьому випадку чим більшим є значення показника-дестимулятора, тим меншим є його нормоване значення, що уможливує додавання нормованих значень. Проте тут виникає питання: чи є сенс у підсумовуванні значень показників-стимуляторів та дестимуляторів. На нашу думку, більш логічно використовувати формулу (2) для нормування як показників-стимуляторів, так і показників-дестимуляторів, а при їх агрегації брати від'ємні значення нормованих показників-дестимуляторів.

Важливим етапом розрахунку інтегрального показника людського розвитку (як для блоків показників, так і для загального показника) є визначення системи зважування. При цьому спочатку необхідно встановити, чи всі показники (або їх блоки) є рівноправними, однаково важливими для оцінки людського розвитку. Це мають здійснювати розробники методики з залученням відповідних експертів.

У випадку, якщо всі показники (блоки показників) вважаються рівнозначними, інтегральний показник може бути розрахований або як проста сума індивідуальних значень усіх показників, або як їх просте середнє значення. Якщо ж показники (блоки) не є однаково важливими, необхідна розробка системи зважування, причому така система повинна включати як ваги всередині кожного блока, так і ваги кожного блока. Значення ваги кон-

кретного показника (блока) повинно коливатися від 0 до 1, а сумарне значення ваг усіх показників всередині блоків (та всіх блоків) повинне дорівнювати одиниці.

У чинній методиці ваги показників усередині кожного блока розраховують з використанням процедури факторного аналізу [1; 2]. Спочатку обчислюється матриця факторних навантажень, елементи якої є коефіцієнтами кореляції між ознаками (змінними) та факторами. Після цього по кожній змінній визначають максимальне навантаження, що множиться на частку загальної дисперсії, яку пояснює відповідний фактор. Потім отримані таким чином по всіх змінних добутки підсумовують і розраховують питому вагу кожного добутку в сумі. Отримані частки і є вагами змінних. Аналогічно визначають і ваги блоків, тільки як змінні тут беруть значення обчислених за кожним блоком інтегральних індексів.

На практиці при проведенні розрахунків за чинною методикою для обчислення показників за 2001–2010 рр. використовували ваги першого року розрахунку. Хоча це не зазначено у тексті самої методики, таке рішення слід визнати правильним, тому що воно забезпечує зіставність результатів за різні роки. Проте саме використання для визначення ваг процедури факторного аналізу викликає ряд питань. Важко назвати переконливим наведене у методиці обґрунтування: “Аргументи на користь такого підходу пов'язані з застосуванням факторного аналізу для побудови узагальнюючих індикаторів і логікою використання універсального методичного забезпечення для вирішення комплексної задачі” [1].

У нашому випадку ваги використовують для врахування важливості показника в інтегральній оцінці. Не зрозуміло, як кореляція з абстрактним фактором може визначати важливість показника для оцінки людського розвитку. Це саме стосується і частки дисперсії, яку пояснює фактор. Виходить, що чим більша дисперсія, тим важливіший показник. А чому? Виникає і таке запитання: чи сильно будуть відрізнятися результати факторного аналізу за різні роки? Якщо так, то наскільки обґрунтованим є використання ваг першого року? Тут також слід ураховувати, що результати факторного аналізу “... є лише гіпотезами, які мають бути перевірені на інших даних, щоб встановити об'єктивність отриманих висновків” [6].

Інший підхід до зміни розрахунку системи ваг, що пропонує один із розробників чинної методики В. Шишкін, базується на використанні матриці кореляції ознак [7]:

$$\omega_j = \frac{\sum_k r_{jk}}{\sum_j \sum_k r_{jk}} \quad (3)$$

де ω_j – вага показника; r_{jk} – коефіцієнт кореляції.

При використанні цієї формули найбільшу вагу матиме показник, що найбільше корельований з іншими показниками. Знову ж таки виникає запитання: чи свідчить більша корельованість про більшу важливість цього показника для людського розвитку. А чому не навпаки?

На нашу думку, розглянуті підходи – факторний і кореляційний аналіз – придатні на етапі відбору ознак для характеристики людського розвитку, а не для визначення системи ваг, для чого при розрахунку агрегованого показника людського розвитку найбільш прийнятним підходом є використання експертних оцінок. Наразі достатньо апробованим та часто застосовуваним при експертному оцінюванні є метод попарних порівнянь, що є основою аналітичного ієрархічного процесу при прийнятті комплексних рішень [2; 8]. На відміну від методів, коли оцінюють (ранжують, проставляють ваги безпосередньо) всі показники одночасно, при застосуванні цього методу, як впливає з його назви, показники порівнюють попарно. Так, якщо у блоці налічується п'ять показників, то порівняння здійснюють так. Спочатку перший показник

по черзі порівнюють з показниками 2–5, потім другий показник – з показниками 3–5 і так далі. Всього буде здійснено десять попарних порівнянь. При порівнянні пар найменш важливий (на думку експерта) показник завжди отримує оцінку 1, а більш важливий – від 2 до 9 залежно від ступеня важливості щодо іншого показника.

Після отримання всіх попарних оцінок складають матрицю попарних порівнянь, що обробляється за певною процедурою. Є декілька підходів до обробки матриці, проте всі вони дають схожі результати. Результатами обробки є ваги показників, які у сумі дорівнюють одиниці. Цей підхід може бути застосований для визначення ваг як показників усередині блоків, так і блоків загалом.

Отже, у статті викладені загальні підходи до вдосконалення методики оцінки людського розвитку регіонів з метою розширення аналітичних можливостей результатів, удосконалення інформаційного забезпечення та досягнення більшої адекватності оцінювання. Безперечно, наведені пропозиції потребують подальшого обговорення, уточнення та апробації.

Список використаних джерел

1. Методика вимірювання людського розвитку регіонів України ; затверджена Постановою Колегії Держкомстату України та Президії НАН України від 14.03.2001 р. № 76 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/sp/sp_04.pdf
2. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан / за ред. Е. М. Лібанової ; Рада з вивчення продуктивних сил України. – К. : Вид-во “СПД Савчина”, 2002. – 123 с.
3. Constitution of the World Health Organization [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.who.int/governance/eb/constitution/en/> – Screen title.
4. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress [Electronic resource] / [Stiglitz J. E., Sen A., Fitoussi J.-P. and oth.]. – Access mode : www.stiglitz-sen-fitoussi.fr
5. Гладун О. М., Луцник Л. В. Нормування як складова аналізу даних // Прикладна статистика: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – К. : Держкомстат України, Національна академія статистики, обліку та аудиту, 2010. – Вип. 6. – С. 36–46.
6. Луцник Л. В. Неоднозначність розв'язку у процедурі факторного аналізу / Л. В. Луцник // Прикладна статистика: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – К. : Національна академія статистики, обліку та аудиту, 2011. – Вип. 9. – С. 429–435.
7. Шишкін В. С. Концептуальні та методологічні підходи до вивчення регіональних особливостей людського розвитку / Шишкін В. С. // Статистика України. – 2001. – № 1. – С. 30–38.
8. Saaty T. L. The Analytic Hierarchy Process / Saaty T. L. – New York : McGraw-Hill, 1980. – 287 p.

Категоризація секторів за рівнем технологічності: від мезо- до мікрорівня. Частина 2. Концептуальні проблеми вимірювання й оцінки високотехнологічних виробництв та шляхи їх подолання

Висвітлено концептуальні проблеми визначення високотехнологічних виробництв. Рекомендовано комплексне, багатоаспектне оцінювання підприємств з позиції прогресивності ключових носіїв технологій. Запропоновано створити Методологічні рекомендації з ідентифікації та кваліфікації високотехнологічних господарюючих суб'єктів як інструмент оцінки їх загальної якості.

Ключові слова: високотехнологічні підприємства, загальна якість господарюючого суб'єкта, адресний підхід, високотехнологічні виробництва.

Незважаючи на тривалість існування та поширення в наукових роботах, нормативних документах і довідковій літературі терміна “високі технології” та переліків відповідних товарів і секторів, учені дотепер дебатують щодо невизначеності, пов'язаної з цією концепцією. Але незгасаюча полеміка не впливає на підходи до тлумачення дефініції “технологічні види діяльності” на міжнародному рівні, в основі яких був і досі залишається показник емпіричного дослідження і розробок (далі – ДіР).

Серед великої кількості науковців, які пропонували авторські методики, слід назвати Л. Дейвіса, робота якого стала фундаментом для започаткування офіційних переліків у цій сфері на міжнародному рівні. На початку 1980-х рр. для розрахунку індексу технологічності вчений застосував аналіз даних про витрати та випуск, витрати на ДіР, а також про обсяги продажів промислових товарів. Методологію цього дослідження подано у роботі “Оцінювання конкурентоспроможності США у високотехнологічних галузях промисловості” [1, с. 67]. Використовуючи матрицю “витрати-випуск”, Л. Дейвіс визначив обсяги ДіР, що були включені в різні витрати, які мали місце під час створення продукту, та частку ДіР у кінцевому продукті. Таким чином, комбінуючи непрямі та прямі витрати на ДіР, він одержав загальні витрати на ДіР. Після ранжування галузей відповідно до співвідношення загальних витрат на ДіР та обсягів продажу вироблених у них товарів було визначено високотехнологічні галузі – ті, для яких емпіричний ДіР була значною, а не просто вищою за середню [1, с. 37]. Створений Л. Дейвісом перелік 10-ти секторів промисловості за тризначним кодом SIC було покладено в основу першого офіційного переліку США, презентованого у 1982 році Міжнародною торговою адміністрацією (International Trade Administration, ІТА) Міністерства торгівлі США (U.S. Department of Commerce, ДОС) (табл. 1, за даними [1]).

Таблиця 1

Перелік високотехнологічних секторів Міністерства торгівлі США (1982 р.)

Код SIC	Найменування галузі
281	Промислові неорганічні хімікати
283	Медикаменти
286	Промислові органічні хімікати
357	Комп'ютерне та офісне обладнання
366	Комунікаційне обладнання
367	Електронні компоненти та приладдя
372	Аерокосмічна техніка та її частини
376	Керовані ракети, космічні транспортні засоби і частини
381	Дослідницьке та навігаційне обладнання
382	Вимірювальні та контрольні прилади

Цей підхід у подальшому було запозичено методологами Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) та фахівцями Євростату, які на початку 1990-х рр. здійснили другу спробу побудувати класифікацію промислових секторів (перша була у 1984 р. і базувалася на розрахунках лише прямого вмісту ДіР). У річному огляді промислової політики країн ОЕСР за 1994 р. було подано нову агрегацію секторів [2, с. 94], складену на базі розрахунку прямої та непрямой емпіричної ДіР, а також їх суми (для загальної характеристики емпіричної ДіР). Перелік було укладено шляхом зважування кожного сектору для отримання частки у виробництві або доданої вартості десяти країн, беручи ВВП за паритетом купівельної спроможності валют. У загальному показнику емпіричної прямої емпіричної ДіР була розрахована аналогічним способом. Для непрямой емпіричної ДіР розрахунки базувалися на технології (ДіР-витратах), втілених у проміжних і капітальних товарах, що придбані на внутрішньому ринку або імпортовані. При цьому припускалося, що технологія переміщується з однієї галузі (або однієї країни) в іншу, коли промисловість, яка здійснила ДіР, продає свою продукцію, що втілює ДіР, для інших галузей, котрі застосовують її як фактор промислового виробництва. При розрахунку непрямой емпіричної ДіР було використано технічні коефіцієнти обробної промисловості на

основі матриць “витрати-випуск”. Припускаючи, що для цього типу витрат на виробництво і для всіх груп продуктів пропорції ДіР-витрат, упроваджених у виробництво, залишаються постійними, коефіцієнти таблиці “витрати-випуск” були помножені на пряму ємність ДіР [3, с. 12]. Дослідники встановили, що вплив розрахунку непрямої ємності на належність промислового сектору до певної групи є малоймовірним, але може змінити його рейтинг. Це підтвердило гіпотезу про те, що галузі, які мають високу частку ДіР у продажах, також використовують найсучасніше обладнання і проміжні продукти. Однак розробники зазначили одне обмеження: технологоемність розраховувалася на базі основного виду діяльності фірм, що склали певну галузь промисловості, а це унеможливило виокремлення деталей. У результаті ОЕСР визнала, що класифікація секторів на три чи чотири групи за їхньою ДіР-ємністю є частково нормативним відбором [4, с. 8].

Незважаючи на це, зазначена методологія була і наразі залишається інструментом класифікації галузей промисловості за їх технологоемністю. Зокрема, її покладено в основу нещодавнього дослідження фахівців Євростату та Об'єднаного дослідницького центру (далі – ОДЦ) Європейської Комісії, представленого у 2010 р. [5]. Під час роботи вчені використовували інформацію Аналітичної бази даних дослідження бізнес-підприємств ОЕСР (ANBERD Database), включеної до поточної редакції Бази даних структурного аналізу (STAN Database, 2009 Edition) по 25-ти країнах (кумулятивно охоплюють 67% обсягу світової торгівлі). Обидві таблиці – “витрати-випуск” і дані про витрати ДіР – були доступними за 2005 р. і характеризувалися високою якістю та рівнем деталізації.

В основу застосованої нами методології розрахунку загальної ємності ДіР (пряма + непряма ДіР-ємність) покладено попередні напрацювання, але вона передбачала застосування таблиць “витрати-випуск” для аналізу інтерналізації економічного створення вартості. Детальніше розглянемо процес дослідження, що відбувався у дев'ять етапів [5, с. 5–6]:

1. Конвертація таблиць “витрати-випуск” за 2005 р. (або рік, близький до нього) з відповідних національних валют у долари США за паритетом купівельної спроможності. Таблиці “витрати-випуск” у 2005 році були подані 19-ма країнами: Австрія, Канада, Чеська Республіка, Німеччина, Данія, Фінляндія, Франція, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Японія, Нідерланди, Польща, Португалія, Словенія, Південна Корея, Іспанія, Швеція та США. Для Австралії така таблиця була за 2004–2005 рр., Бельгії і Польщі – за 2004 р., Мексики і Великої Британії – за 2003 р., Туреччини – за 2002 р. Дані до 2002 р. не враховувалися. Через неповну інформацію за важливими промисловими

секторами Китаю за 2005 р. країну не було включено у розрахунки. Згодом сектори послуг у цих таблицях були зведені в одну графу / рядок для того, щоб зробити подальші розрахунки менш складними. Слід зазначити, що існують проблеми гармонізації національних таблиць “витрати-випуск”, адже вони не охоплюють усіх секторів економіки, є більш детальними і базуються на національних промислових класифікаціях.

2. Оцінка даних щодо випуску продукції, яких не вистачає за деякими секторами та країнами. Для багатьох країн дані за деякими важливими секторами економіки відсутні або подані разом з відомостями за іншими секторами економіки: наприклад, фармацевтична промисловість наведена разом із хімічною промисловістю (у 20-ти країнах); виробництво суден, літаків, залізничного транспорту подано як один показник (у 19-ти країнах). Це тільки окремі приклади, але вони демонструють суттєві обмеження таблиць “витрати-випуск”, наявних в ОЕСР, зокрема щодо виробництва літаків, що класифікують як високі технології, залізничного устаткування – як середньо-високотехнологічного сектору, суднобудування – як середньо-низькотехнологічного. Зважаючи на це, за можливості кумулятивні дані різних галузей промисловості було поділено й оцінено з використанням даних про виробництво за 2005 р. (або рік, близький до нього). За цими даними було визначено частку кожної галузі в економічному результаті країни. На жаль, це не завжди було можливо (для всіх секторів економіки у всіх країнах), тому оцінки зроблено тільки для загального обсягу виробництва, а не для проміжних продуктів. У результаті окремі економічні сектори продемонстрували дуже високу ємність утілених ДіР, зокрема виробництво хімічних продуктів та суднобудування.

3. Об'єднання 25-ти таблиць “витрати-випуск” по всіх країнах в одну таблицю. Для обчислення ДіР-ємності зведена таблиця дала досить точні результати. Більш комплексний підхід до обчислення цього показника вимагав використання системи пов'язаних таблиць “витрати-випуск” з додатковою інформацією із вхідних матриць. Однак такі системи таблиць “витрати-випуск” важкодоступні, крім того, їх побудова виходила за межі проекту.

4. Розрахунок прямої ДіР-ємності як співвідношення загальних витрат на ДіР сектору Y для всіх країн до загального випуску сектору Y всіх країн. На цьому етапі загальні витрати на ДіР кожного сектору всіх 25-ти країн були розділені на загальний обсяг виробництва кожного сектору з використанням даних щодо витрат на ДіР у 2005 р. (або в найближчі роки). Якщо вихідні дані таблиці “витрати-випуск” не були доступними для конкретного економічного сектору, за можливості використовувались оціночні показники (як зазначалося у 2-му етапі).

5. Перетворення зведеної таблиці “витрати-випуск”, отриманої на 3-му етапі, в таблицю вхідних коефіцієнтів A (показник величини проміжних продуктів сектору X , необхідних у виробництві сектору Y).

6. Створення Леонтіївської оберненої матриці $(I-A)^{-1}$. Матрицю вхідних коефіцієнтів було віднято від одиничної матриці та створено обернену матрицю (показник впливу однієї одиниці кінцевого попиту на проміжні продукти).

7. Трансформація отриманої таблиці в таблицю випуску проміжної продукції. Леонтіївську обернену матрицю було перетворено на таблицю випуску проміжної продукції (із зазначенням кількості проміжних продуктів, необхідних для однієї одиниці продукції) шляхом ділення витрат, пов'язаних із проміжною продукцією сектору X для сектору Y на випуск сектору Y . Діагоналі (випуск того самого сектору Y) були опущені, щоб уникнути подвійного обрахунку ДіР-ємності.

8. Розрахунок загальної ДіР-ємності. Випуск продукції сектором Y з іншого сектору X було помножено на відповідну ДіР-ємність секторів X (розрахованих на 4-му етапі), у результаті чого отримано непряму ДіР-ємність сектору Y , що виходить із різних проміжних продуктів, наданих секторами X .

Результати цих множень потім було підсумовано для отримання загального обсягу непрямой ДіР-ємності сектору Y . Це значення є часткою ДіР, втілених у проміжні продукти, що необхідні для виробництва товарів відповідного сектору економіки. Загальна ДіР-ємність сектору Y була отримана підсумовуванням непрямой ДіР-ємності сектору Y та прямої ДіР-ємності сектору Y .

9. Використання показника “загальна ДіР-ємність” для класифікації секторів відповідно до їх технологічності. За розрахованою ДіР-ємністю, кожен сектор промисловості було віднесено до певного рівня, окресленого такими пороговими значеннями:

- високотехнологічний – ДіР-ємність вища за 8%;
- середньо-високотехнологічний – ДіР-ємність від 2,5% і 8%;
- середньо-низькотехнологічний – ДіР-ємність від 1,0% до 2,5%;
- низькотехнологічний – ДіР-ємність нижча за 1,0%.

Згідно з цією методологією, високотехнологічними визначено п'ять секторів, перелік яких у 2005 р. аналогічний до попереднього (табл. 2, за даними [5, с.10]).

Таблиця 2

Високотехнологічні сектори, визначені Євростатом і ОДЦ

Код ISIC Rev. 3	Найменування галузі	2005 р. (дані по 25-ти країнах)			2000 р. (дані по 18-ти країнах)		
		Ранг	прямі та непрямі ДіР, %	прямі ДіР, %	Ранг	прямі та непрямі ДіР, %	прямі ДіР, %
2423	Виробництво основних фармацевтичних продуктів та фармацевтичних препаратів	1	15,08	14,29	2	10,94	10,04
33	Медичне устаткування та оптичні інструменти	2	11,85	10,27	1	12,38	10,53
32	Радіо-, телевізійне і комунікаційне устаткування	3	11,83	10,72	3	9,53	8,32
353	Виробництво повітряних та космічних літальних апаратів	4	10,06	9,37	5	8,79	8,21
30	Офісні рахункові та обчислювальні машини	5	9,17	8,09	4	8,99	7,91

Отже, вчені ОДЦ та Євростату в результаті дослідження зробили такі висновки:

1. Високотехнологічні галузі були чітко визначені, адже їхні прямі ДіР-ємності (а отже, й загальна ДіР-ємність) були значно вищими за порогове значення 8%.

2. Визначення середньо-високотехнологічних секторів було дещо складнішим, особливо щодо виробництва хімічних продуктів (за винятком фармацевтичних), показник якого був трохи нижчим за порогове значення 2,5%. Цю галузь традиційно класифікують як середньо-високотехнологічну, але, за останніми розрахунками, вона була віднесена до середньо-низькотехнологічних через зменшення ДіР-ємності протягом багатьох років. Однак галузь демонструє досить високі витрати на ДіР, тому, на думку розробників, могла б залишатись у середньо-високотехнологічній групі,

якщо поріг між середньо-високотехнологічним і середньо-низькотехнологічним секторами було б дещо занижено, наприклад до рівня 2,3%.

3. За розрахунками ДіР-ємності, галузь будівництва і ремонту суден та човнів має бути класифікована як середньо-високотехнологічна, але оскільки в ряді країн аерокосмічна галузь та галузь залізничного обладнання обліковуються разом із суднобудуванням, пряма та непряма ДіР-ємності останньої є дуже високими. З огляду на компоненти загальної ДіР-ємності, можна сказати, що непряма ДіР-ємність суднобудівної промисловості занадто завищена, адже за деякими країнами було неможливо виокремити й оцінити проміжні продукти в літакобудуванні та виробництві залізничного транспорту. Тому будівництво і ремонт суден та човнів було класифіковано як

середньо-низькотехнологічне, хоча загальна ДіР-ємність значно вища за порогове значення 2,5%.

Як бачимо, порівняно з попередньою класифікацією ОЕСР жодних змін у переліку високотехнологічних галузей за результатами проведеного дослідження не відбулося. І, незважаючи на майже тридцятирічну практику застосування, проблеми та недоліки цього підходу широко обговорюються.

На думку лауреата Нобелівської премії П. Кругмана, використання співвідношень витрат на ДіР до продажів і кількості вчених та інженерів до кількості зайнятих як індикаторів технологічності викликає певні занепокоєння [6, с. 106]. По-перше, вимірювання охоплюють формальні види діяльності, що ускладнює коректну класифікацію галузей, де має важливе значення навчання на власному досвіді (learning by doing), або де інноваційні фірми занадто малі, щоб виокремлювати науково-дослідну діяльність з іншої. По-друге, розрахунки зосереджуються на фіксованому колі галузей у певному проміжку часу. Це також може викривлювати картину, оскільки інноваційні галузі розвиваються і стають менш динамічними, або галузі з низьким інноваційним розвитком утворюють нові підгалузі з високими темпами технологічних змін (так, виробництво оптоволокна відділилося від скляної промисловості). До цього, на наш погляд, слід також додати, що розрахунки ємності ДіР не враховують наявності новостворених компаній, таких, наприклад, як спін-офів, що відокремилися від материнської компанії, де власне й фінансувалися та здійснювалися дослідження, але можуть належати до інших видів діяльності.

До тих, хто скептично ставиться до цієї концепції, належить М. Портер, який своїм спостереженням спростовує уявлення щодо групування видів діяльності за рівнем технологічності. Він зазначає, що насправді не існує такого явища, як низькотехнологічні галузі промисловості. Є лише низькотехнологічні компанії – це компанії, що не в змозі використати технології та методи світового рівня з метою збільшення інновацій та продуктивності [7].

О. Спілінг і Дж. Стейнслі з Норвезької школи менеджменту, вивчаючи високотехнологічні кластери, встановили, що високотехнологічність кожної галузі визначають її провідні компанії, тому немає сенсу з'ясувати відмінності між високо- та низькотехнологічними галузями промисловості, визначати конкретні галузі, засновані на знаннях (knowledge-based), адже одразу виникає питання, які види діяльності на них не базуються [8, с. 20]. Однак, як зазначають дослідники, цей підхід може бути корисним для аналізу внеску накопичених знань у виробничий процес та масштабів створення нових знань і розробки нових технологій.

М. Пенедер, досліджуючи наявні промислові класифікації, зазначає, що у сфері економіки питання належного використання класифікацій є не-

достатньо розробленим, на відміну від детального опрацювання класифікацій, які застосовуються в різних науках (біологія, психологія чи соціологія). Відмінності між високо- і низькотехнологічними галузями промисловості легко сприймаються, водночас концептуальні основи найпопулярнішої галузевої Класифікації секторів за рівнем технологічності [9] розмиті [10, с. 7].

З огляду на це виникає запитання: наскільки взагалі є реальним об'єктивне визначення єдиної для всіх країн класифікації високотехнологічних галузей? Вважаємо, що це можливо за умов окреслення національних технологічних пріоритетів та розрахунку їх фінансування. Методологія визначення високотехнологічних виробництв світової економіки має базуватися на виявленні домінуючих технологічних напрямів, оцінці структури національних витрат на розвиток досліджень та інновацій (за технологічними напрямками) та економічної віддачі секторів економіки, де відбувається впровадження отриманих результатів. Початковими кроками у вирішенні цієї проблеми повинні стати:

1. Створення універсального загальносвітового переліку технологічних пріоритетів.
2. Здійснення частотного розподілу технологічних пріоритетів за країнами; присвоєння їм відповідних рангів.
3. Аналіз структури витрат країн за технологічними напрямками, знаходження загальносвітових витрат за технологічними напрямками; присвоєння їм відповідних рангів.
4. Підсумовування рангів кожного технологічного напрямку (отриманих на 2-му та 3-му етапах); визначення тих напрямів, сумарний ранг яких перевищує середнє значення максимального сумарного рангу.
5. Створення експертним шляхом переліку секторів економіки, в яких відбуватиметься впровадження отриманих результатів у технологічних сферах, виявлених на 4-му етапі;
6. Формування матриці технологічних напрямів (визначених на 4-му етапі) та секторів (визначених на 5-му етапі), здійснення на її основі частотного розподілу: 1) технологічних напрямів за кількістю секторів-реципієнтів; 2) секторів-реципієнтів за кількістю технологічних напрямів.
7. Визначення ефективності діяльності секторів-реципієнтів за допомогою показника "частка доданої вартості у виручці від реалізації продукції"; сектори, для яких отримані значення будуть розташовані у діапазоні від 0,25 до 0,8, слід вважати технологічними.

Такий підхід дозволить визначити сектори світової економіки, де впроваджується найбільша кількість передових технологій і при цьому створюється висока додана вартість. Але на національному рівні доцільно досліджувати безпосередньо виробників.

Слід зазначити, що багато вчених відають перевагу дослідженням високих технологій на мікрорівні. Зокрема, Дж. Болдуін оцінював науково-технічну досконалість канадських фірм, застосовуючи методологічний підхід, що базується на оцінці компетенцій, та не поділяючи респондентів на високо- й низькотехнологічні групи. Щодо напружуваних ОЕСР учений зазначає, що проведені роботи спираються на невелику кількість змінних або, зосереджуючись на агрегуванні промисловості, ігнорують неоднорідний характер галузі та не враховують унікальний характер нових малих підприємств [11, с. 47]. Отримані ним результати подібні до раніше складених рейтингів, проте за новими підходами, що ґрунтуються на індексах компетенцій, було виявлено фірми, які не належать до групи “високотехнологічних секторів”, серед них – рекреаційні та виробничі послуги, поліграфія та видавнича справа.

Аналогічний підхід має місце у вищевказаній роботі О. Спілінга і Дж. Стейнслі [8], які зазначають, що при дослідженні сфери високих технологій доцільно враховувати такі функції компаній: розробка та продукування технологій; упровадження та застосування технологій у виробничих процесах; поширення технологій. Тобто крім процесів, пов'язаних з ДіР і виробництвом, певні галузі промисловості здійснюють ще й такі функції: навчання, консалтинг, маркетинг, збут, підтримка. Учені наголошують, що детальний розгляд діяльності високотехнологічних компаній спонукає до визначення ширшого кола високотехнологічних галузей, ніж загально визнане та застосоване в інших дослідженнях. Зокрема, до високотехнологічної сфери слід віднести сектори, пов'язані з оптовим та роздрібним продажем високотехнологічного обладнання, а також технічні консультації, технічне тестування й аналіз.

Російський учений О. Варшавський, який уклав класифікатор наукоємних галузей СРСР (уперше презентований у 1989 р. у роботі “Проблеми економічного прогнозування розвитку науки і технологій”), зазначає: основні труднощі при його розробці полягали в тому, що витрати на науку в основному визначалися тоді в розрізі міністерств і відомств та у багатьох випадках не могли бути віднесені до конкретних виробництв або продуктів [12, с. 66].

Підсумовуючи критику концепції високих технологій, слід навести позицію спеціалістів ОЕСР, окреслену у роботі Б. Годена: кожний автор, організація або країна має власні погляди щодо того, що таке високі технології, і кожний застосовує свою власну термінологію. На думку Б. Годена, фахівці ОЕСР частково мали рацію, припускаючи, що концепція високих технологій стала частиною нашого повсякденного лексикону ще до того, як науковці змогли дати точне і загальноприйняте визначення цього терміна. Офіційні економісти і статистики швидко визнали концепцію високих технологій та

започаткували вимірювання, що переважно сфокусовані на даних про ДіР [13, с. 211]. Отже, ця проблема пов'язана скоріше з соціально-політичною доцільністю, ніж із вирішенням таких важливих завдань, як багатоаспектна оцінка техніко-економічного, інноваційного і кадрового обліку промисловості, визначення профілю високотехнологічних виробництв та виявлення детермінантів їх міжнародної конкурентоспроможності.

Виходячи з вищевикладеного, концепція високих технологій, на наш погляд, потребує докорінної трансформації, спрямованої на комплексне, багатоаспектне оцінювання підприємств (фірм) з позиції прогресивності ключових носіїв технологій, які вони застосовують та продукують (персонал; охоронні документи на об'єкти промислової власності; машини й обладнання; проміжна та кінцева продукція), та отриманих від цього ефектів. Результати такої діагностики відобразатимуть компетенцію та майстерність виробника й кумулятивно підпадатимуть під категорію “загальна якість господарюючого суб'єкта”, яку (як зазначено у попередній частині статті [14]) автор пропонує ввести в науковий обіг. Вона, по суті, є основою концепції технологічної (технічної) майстерності, або вищості, та, на нашу думку, має прийти на зміну традиційній концепції високих технологій, що продовжує спиратися на зважені витрати на ДіР через доступність даних.

Будучи переконаними в необхідності дослідження високотехнологічної сфери на мікрорівні, ми опрацювали аналогічні ідеї у роботі британських учених К. Картера з Королівського університету в Белфасті та Б. Вільямса з Університету Кіля. Ними наприкінці 1950-х рр. було здійснено серію досліджень інновацій, серед яких – визначення характеристик фірм, що роблять їх “технічно прогресивними” (technically progressive), або новаторськими (innovative) [14]. Основна гіпотеза їх роботи полягала в тому, що технічно прогресивні фірми мають застосовувати досягнення науки і техніки та здатні виробляти або адаптувати нові продукти і процеси. Одночасно К. Картер і Б. Вільямс визнали, що запропонованій ними концепції технічної прогресивності не вистачає точності через відсутність чітких критеріїв [14, с. 178]. На жаль, ці ідеї не знайшли в той час послідовників та не набули подальшого розвитку.

Спираючись на ґрунтовне дослідження існуючих методологій і практик дефініції високотехнологічних видів діяльності на міжнародному та національному рівнях, ми впевнені, що найбільш достовірними, а відтак, найбільш доцільними при оцінці високотехнологічної сфери є дослідження мікрорівня. Вважаємо за доцільне розробити методологічні рекомендації з ідентифікації та кваліфікації високотехнологічних господарюючих суб'єктів – резидентів України. Проте ця робота пов'язана з численними проблемами, що виявлені нами при

розробці та апробації Методики ідентифікації українських високотехнологічних промислових підприємств, серед яких слід окреслити такі:

1. Більшість характеристик передових технологій є якісними, що вимагає розробки вагових та вимірювальних систем для охоплення, наприклад, прискореного старіння технологій, ексклюзивності, “заангажованості”, високого ризику, стратегічного значення для уряду тощо.

2. Деякі підприємства, які виробляють високотехнологічний продукт (наприклад, пов'язані з виробництвом літальних апаратів), спираються на процеси, що за всіма ознаками є низькокваліфікованими, тобто їх технологічними картами передбачено багато ручної праці висококваліфікованих фахівців, тоді як інші, застосовуючи передові промислові технології, виробляють традиційну продукцію (наприклад, тютюнові фабрики). Це вимагає врахування галузевих особливостей.

3. В економіці знань поширеним явищем є навчання на власному досвіді, особисте та організаційне самооновлення. У компаніях, що створюють нові знання, його винахід не є спеціалізованою діяльністю відділу досліджень і розробок, маркетингу або стратегічного планування. Через це виокремлення витрат на заходи, пов'язані, наприклад, з науково-дослідною та інноваційною діяльністю, є достатньо проблематичним.

4. Не завжди отримані первинні дані мають високу якість та необхідну деталізацію, тому може виникнути питання щодо компромісу між концептуальними засадами дослідження та реаліями його практичної реалізації.

У підсумку наведемо думку відомих українських учених-економістів В. Гейця та А. Гриценка: об'єктивна оцінка стану високотехнологічного виробництва в Україні є проблемою. Тому слід розробити методологію ідентифікації та оцінки такої діяльності [15, с. 68]. На нашу думку, при цьому в основу має бути покладено аналіз мікрорівня. З огляду на авторське визначення поняття “високотехнологічне промислове підприємство” (господарюючий суб'єкт, який виробляє високотехнологічні товари з застосуванням передових промислових технологій і навичок працівників техноорієнтованих професій, а також систематично використовуючи наукові та технічні знання, здійснює розробку, розвиток і виведення на ринок нових товарів з отриманням високої доданої вартості [9, с. 75]), слід спочатку виявити такі суб'єкти господарювання. Потім необхідно обчислити концентрацію цих підприємств за видами економічної діяльності та ідентифікувати високотехнологічні виробництва.

Список використаних джерел

1. Davis L. An Assessment of U.S. Competitiveness in High Technology Industries / Davis L. – Washington : U. S. Department of Commerce, International Trade Administration, 1983. – 68 p.
2. Industrial Policy in OECD Countries : Annual Review. – Paris : OECD, 1994. – 219 p.
3. Hatzichronoglou T. Revision of the high-technology sector and product classification / T. Hatzichronoglou. – Paris : OECD, 1997. – 25 p.
4. Classification of high-technology products and industries // Working Party № 9 of the Industry Committee on Industrial Statistics Group of National Experts on Science and Technology Indicators. – Paris : OECD, 1995. – 38 p.
5. Loschky A. Reviewing the nomenclature for high-technology – the sectoral approach / Loschky A. – Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2010. – 20 p.
6. Krugman P. R. The U.S. Response to Foreign Industrial Targeting [Electronic resource] / P. R. Krugman. – Access Mode: http://www.brookings.edu/~media/Files/Programs/ES/BPEA/1984_1_bpea_papers/1984a_bpea_krugman_diazalejandro_lawrence.pdf
7. Porter M. Clusters and the new economics of competition [Electronic resource]. – Access Mode : <http://www.wellbeingcluster.at/magazin/00/artikel/28775/doc/d/porterstudie.pdf?ok=j>
8. Spilling O. R. Evolution of high-technology clusters: Oslo and Trondheim in international comparison / Spilling O. R., Steinsli J. ; BI Norwegian School of Management. – Oslo : Nordberg Hurtigtrykk, 2003. – 184 p.
9. Саліхова О. Б. Понятійний апарат оцінювання високотехнологічної виробничої сфери України / О. Б. Саліхова // Економічний простір. – 2010. – № 37. – С. 67–77.
10. Peneder M. Industry Classifications: Aim, Scope and Techniques / M. Peneder // Journal of Industry, Competition and Trade. – 2003. – Vol. 3, № 1–2. – P. 109–129.
11. Baldwin J. R. Are There High-Tech Industries or Only High-Tech Firms? Evidence From New Technology-Based Firms [Electronic resource] / Baldwin J. R., Gellatly G. – Access mode : <http://www.statcan.gc.ca/pub/11f0019m/11f0019m1998120-eng.pdf>
12. Варшавский А. Е. Наукоёмкие отрасли и высокие технологии: определение, показатели, техническая политика, удельный вес в структуре экономики России / А. Е. Варшавский // Экономическая наука современной России. – 2000. – № 2. – С. 61–83.
13. Godin B. The making of science, technology and innovation policy: conceptual frameworks as narratives, 1945–2005 / B. Godin. – Montréal : Centre Urbanisation Culture Société, Institut national de la recherche scientifique, 2009. – 399 p.
14. Carter Ch. F. Industry and technical progress: factors governing the speed of application of science / Ch. F. Carter, B. R. Williams. – London : Oxford University Press, 1957. – 244 p.
15. Геєц В. Інноваційні перспективи економічного росту в Україні в післякризовий період / Геєц В., Гриценко А. // III Астанинський економічний форум, 1–2 июля 2010 г. : сб. по итогам. – Астана : Ассоциация “Евразийский экономический клуб ученых”, 2010. – С. 62–69.

Макроекономічні закономірності функціонування національного ринку праці

Доведено необхідність дослідження макроекономічних закономірностей функціонування національного ринку праці як передумови його ефективного регулювання. Проведено статистичну перевірку макроекономічних закономірностей на національному ринку праці – закону попиту і пропозиції праці, закону Оукена, залежностей Беверіджа та Філіпса. Доведено специфічність їх прояву на ринку праці України.

Ключові слова: ринок праці, закон попиту і пропозиції праці, закон Оукена, залежність Беверіджа, залежність Філіпса.

Ефективне функціонування ринкової економіки неможливе без розвинутого ринку праці, адже ринок праці є необхідною ланкою у всьому ланцюгу макроекономічного процесу, дієвим механізмом узгодження економічних інтересів його суб'єктів. Водночас неналежне функціонування ринку праці може породжувати ряд проблем – бідність, безробіття, інфляцію, соціальну напруженість у суспільстві (мітинги, демонстрації, страйки) тощо. З огляду на це, необхідність регулювання ринку праці є очевидною.

Реалізація ефективної політики на ринку праці неможлива без теоретичного осмислення і статистичного дослідження наявності взаємозв'язку між його складовими (попитом і пропозицією праці) та ключовими макроекономічними явищами. Відтак, в умовах функціонування національного ринку праці актуалізується необхідність перевірки відомих макроекономічних закономірностей.

У вітчизняній науці серед авторів, чії роботи формують сучасне підґрунтя дослідження національного ринку праці, варто назвати О. Грішнову, С. Калініну, Е. Лібанову, В. Петюха, У. Садову, Н. Ушакову та ін. У їх наукових розвідках проаналізовано умови становлення та тенденції розвитку національного ринку праці.

Проте, незважаючи на досить широке коло фахівців, які займаються цими проблемами, статистичні дослідження макроекономічних закономірностей функціонування національного ринку праці є досить фрагментарними та не завжди доказовими. Саме тому метою роботи є статистичне підтвердження або ж спростування дії відомих макроекономічних закономірностей на національному ринку праці – закону попиту і пропозиції праці, закону Оукена, залежностей Беверіджа та Філіпса.

Згідно з ринковими законами, завжди існує зворотна залежність між ціною праці та обсягом попиту на неї і пряма – між ціною праці та її пропозицією. При цьому, як зазначають науковці [1; 2], крива сукупної пропозиції праці у кризових умовах відображає інші закономірності: при зниженні рівня оплати праці пропозиція праці зростає (так зване економічно вимушене пропонування).

Статистичні дослідження закону попиту і пропозиції праці на національному ринку праці засвідчили певну специфічність його прояву. Пропозиція праці на зазначеному ринку (S_p) зводиться до чисельності економічно активного населення. Щодо попиту на працю (D_p), то він розраховується як сума кількостей фактично зайнятих і вакантних робочих місць. Специфічною формою ціни праці на ринку є рівень заробітної плати (W). При цьому, з огляду на досить високі темпи інфляції в Україні, розмір номінальної заробітної плати варто коригувати на індекс споживчих цін (табл. 1, за даними [3]).

Таблиця 1

Складові ринку праці України, 2000–2010 рр.

Рік	Сукупна пропозиція праці (чисельність економічно активного населення), S_p , тис. осіб	Сукупний попит на працю (кількість робочих місць), D_p , тис. од.	Середньомісячна заробітна плата (скоригована на індекс споживчих цін), W_t , грн.
2000	22830,8	20243,2	141,5
2001	22426,5	20068,4	216,8
2002	22231,9	20215,1	312,9
2003	22171,3	20302,1	347,5
2004	22202,4	20462,2	411,4

Рік	Сукупна пропозиція праці (чисельність економічно активного населення), S_t , тис. осіб	Сукупний попит на працю (кількість робочих місць), D_t , тис. од.	Середньомісячна заробітна плата (скоригована на індекс споживчих цін), W_t , грн.
2005	22280,8	20860,7	534,9
2006	22245,4	20886,6	722,2
2007	22322,3	21069,8	892,8
2008	22397,4	21059,9	1104,7
2009	22150,3	20259,4	1608,2
2010	22051,6	20328,7	1747,0
Коефіцієнт кореляції (фактор – W_t)	-0,5345	0,2068	–

Вищенаведені дані дозволили побудувати криві сукупного попиту і пропозиції на національному ринку праці (рис. 1).

Графічний аналіз засвідчив, що ці криві демонструють відмінну від відповідного ринкового закону залежність, адже крива пропозиції праці ілюструє наявність оберненого зв'язку між рівнем

заробітної плати та чисельністю економічно активного населення. Водночас в умовах зростання рівня оплати праці попит на працю зростає. Такі особливості зміни попиту і пропозиції праці під впливом рівня заробітної плати суперечать відомому ринковому закону.

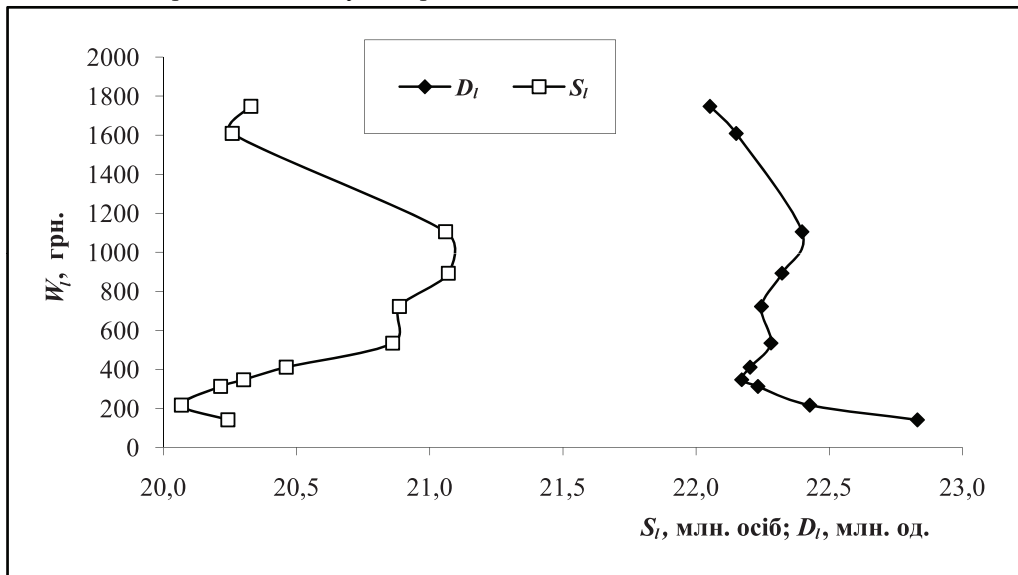

Рис. 1. Криві сукупного попиту і пропозиції на ринку праці

Результати подальших досліджень можна трактувати по-різному. По-перше, обернений зв'язок між рівнем оплати праці та економічною активністю населення відображує домінування економічно вимушеної пропозиції праці – через відсутність альтернативи отримання інших джерел існування люди вимушені погоджуватися на роботу з низьким рівнем оплати. По-друге, відсутність цінової рівноваги на національному ринку праці дає право стверджувати, що заробітна плата в державі формується переважно під впливом неринкових чинників. По-третє, така деформація ринкових закономірностей у межах національного ринку праці свідчить про його значну тінізацію. Мають рацію науковці, експерти, які оцінюють масштаби тінізації зайнятості в Україні від 10,2% (за даними [4]) до 44,5% (за експертними даними Світового банку [5]).

Отже, статистичні дослідження закону попиту і пропозиції на вітчизняному ринку праці уможливили виявлення його деформації.

Спробу визначити взаємозв'язок між рівнем безробіття та темпами зростання ВВП на основі математичних розрахунків зробив американський учений А. Оукен. Він вивів закон, відповідно до якого щорічний приріст реального ВВП приблизно на 3% утримує кількість безробітних на постійному рівні, а кожні додаткові 2,0–2,5% приросту реального ВВП зменшують кількість безробітних на 1% і навпаки. Однак дослідження цієї залежності для вітчизняного ринку праці показали, що в економіці України дія закону Оукена наразі чітко не простежується. Зазначимо, що розрахунки проводилися за рекомендаціями фахівців Світового банку, згідно з якими у країнах з перехідною економікою зниження рівня безробіття на 1% супроводжується приростом реального ВВП саме на 2,5% [2]. За офіційними статистичними даними, про-

тягом 2000–2010 рр. рівень безробіття в Україні невпинно знижувався, водночас темпи зростання ВВП не завжди відповідали таким змінам (табл. 2, за даними [3]). Так, у 2005 р. темп зростання ВВП склав 2,7%, що, за законом Оукена, мало супроводжуватися зростанням безробіття (оскільки приріст ВВП був менший 3%). Натомість фактичний рівень безробіття у 2005 р. скоротився. Крім того, у 2009 році в умовах економічної кризи рівень безробіття за законом Оукена мав становити 13,48% (цей показник розраховувався як сума фактично-

го рівня безробіття у попередньому періоді та розрахункового приросту рівня безробіття у звітному періоді), водночас фактичний його рівень дорівнював 8,84%. Таким чином, закон Оукена на ринку праці України виконується лише частково за умови відсутності різких коливань економічного розвитку. Відсутність стійкого зв'язку між приростом ВВП і рівнем безробіття може бути спричинена багатьма факторами, а саме: нестабільною економічною ситуацією у країні, прихованим безробіттям, тінізацією економіки та зайнятості.

Таблиця 2

Статистична перевірка закону Оукена на національному ринку праці

Роки	Фактичні показники		Розрахункові показники		
	Приріст ВВП, % до попереднього року	Рівень безробіття (за методологією МОП), %	Приріст рівня безробіття (за законом Оукена), % до попереднього року	Рівень безробіття (за законом Оукена), %	Відхилення фактичного рівня безробіття від розрахункового, в. п
2000	5,9	11,63	–	–	–
2001	9,2	10,95	–2,48	9,15	1,80
2002	5,2	9,63	–0,88	10,07	–0,44
2003	9,6	9,06	–2,64	6,99	2,07
2004	12,1	8,59	–3,64	5,42	3,17
2005	2,7	7,18	0,12	8,71	–1,53
2006	7,3	6,81	–1,72	5,46	1,35
2007	7,9	6,35	–1,96	4,85	1,50
2008	2,3	6,36	0,28	6,63	–0,27
2009	–14,8	8,84	7,12	13,48	–4,64
2010	15,0	8,1	–4,8	4,04	4,06

Важливу макроекономічну залежність між чисельністю безробітних і кількістю вільних робочих місць, що уможливує визначення природного рівня безробіття, відображає крива Беверіджа, відповідно до якої природний рівень безробіття характеризується рівністю між чисельністю безробітних та кількістю вакантних робочих місць. Зазначимо, що за кількість вакансій на загальному ринку праці взято чисельність працевлаштованих за відповідний період, оскільки цей показник вказує на загальну чисельність вакансій, як зареєстро-

ваних, так і не зареєстрованих у Державній службі зайнятості. Крива Беверіджа, побудована для загального та зареєстрованого ринку праці України (рис. 2), в основному не відповідає загальній властивості, а саме: зі збільшенням кількості вакантних робочих місць чисельність безробітних не завжди зменшується. Крім того, криві знаходяться далеко від початку координат, що свідчить про низьку ефективність узгодження поточної пропозиції і попиту на працю.

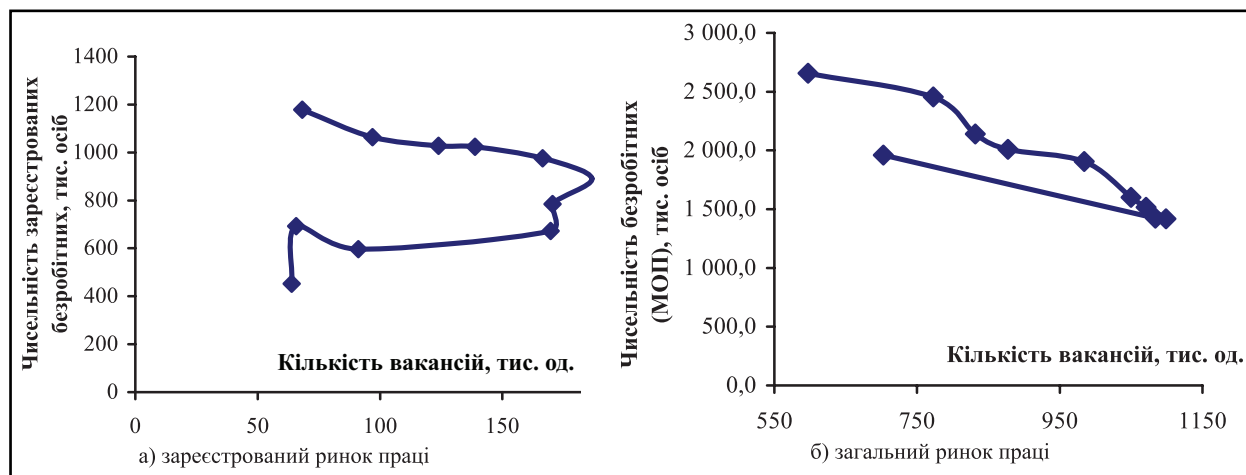

Рис. 2. Крива Беверіджа для ринку праці України

Визначення природного рівня безробіття за кривою Беверіджа для зареєстрованого та загального ринку праці показало їх суттєву розбіжність (табл. 3).

Таблиця 3

Рівень природного та циклічного безробіття в Україні відповідно до кривої Беверіджа

(%)

Роки	Рівень природного безробіття		Рівень циклічного безробіття	
	для зареєстрованого ринку праці	для загального ринку праці	для зареєстрованого ринку праці	для загального ринку праці
2000	0,32	2,61	5,3	9,02
2001	0,46	3,45	4,6	7,50
2002	0,60	3,74	4,4	5,89
2003	0,67	3,96	4,3	5,10
2004	0,81	4,43	3,9	4,15
2005	0,91	4,71	3,4	2,47
2006	0,83	4,81	3,0	2,00
2007	0,82	4,92	2,4	1,43
2008	0,44	4,84	2,4	1,52
2009	0,32	3,17	3,1	5,67
2010	0,32	3,38	1,9	4,72

При цьому для зареєстрованого ринку праці рівні природного та циклічного безробіття змінюються в однаковому напрямі (постійно зменшуються). Водночас для загального ринку праці рівень природного безробіття знижується, а для циклічного має змінний характер (у кризові періоди суттєво зростає). Отже, макроекономічна закономірність, яку відображає крива Беверіджа, виконується частково лише для загального ринку праці, оскільки він є більш чутливим до параметрів економічного розвитку та враховує тінзацію соціально-трудова відносин.

Досить важливою макроекономічною закономірністю, що відображає зв'язок між рівнем безробіття та інфляцією, є крива Філіпса. За теоретичною концепцією зазначеної закономірності, в довгостроковому періоді між інфляцією та безробіттям зв'язок відсутній, а у короткостроковому має місце зв'язок обернений. Побудова кривої Філіпса для України в довгостроковому періоді (рис. 3) підтвердила відсутність зв'язку між рівнями інфляції та безробіття, що відповідає залежності Філіпса.

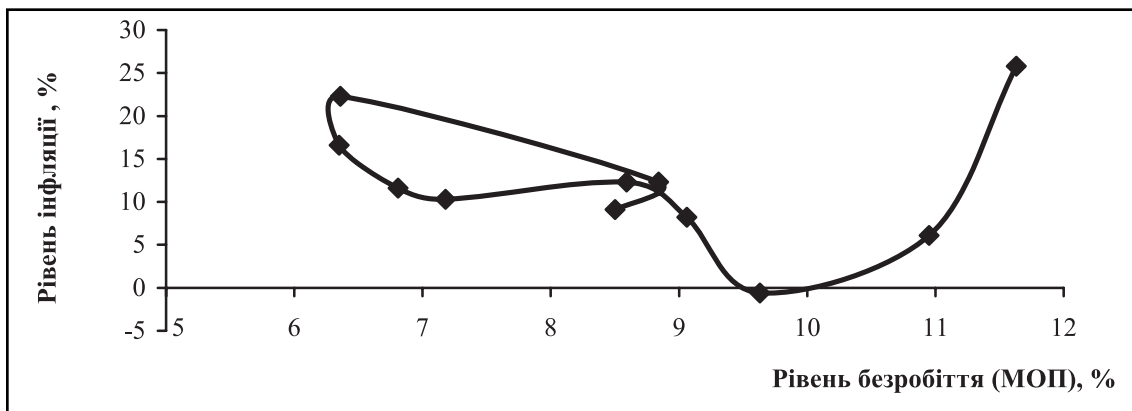

Рис. 3. Крива Філіпса для України в довгостроковому періоді (2000–2010 рр.)

У формалізованому вигляді залежність між інфляцією та безробіттям, відповідно до кривої Філіпса, відображає рівняння:

$$P_t^e = P_{t-1} - b + V, \quad (1)$$

де P_t^e – очікуваний рівень інфляції; P_{t-1} – рівень інфляції в попередньому періоді ($t-1$); b – рівень циклічного безробіття (відхилення поточного рівня від середнього за ряд років); V – вплив на рівень інфляції “збурень пропозиції”.

Відхилення поточного рівня безробіття від середнього на основі вищевказаного рівняння становитиме:

$$b = P_{t-1} - P_t^e + V. \quad (2)$$

Відповідні розрахунки для ринку праці України статистично підтвердили відсутність чіткого зв'язку між рівнем інфляції та безробіття в довгостроковому періоді (табл. 4). Зазначимо, що наведений рівень інфляції уже включає вплив “збурень пропозиції” (V). Адже за наявного в Україні рівня інфляції, згідно з рівнянням Філіпса, варто було б очікувати суттєво вищий рівень безробіття.

Статистична перевірка залежності Філіпса в довгостроковому періоді

Роки	Фактичні показники			Розрахункові показники	
	Рівень інфляції, %	Рівень безробіття, %	Відхилення рівня інфляції за минулий рік від рівня інфляції за поточний рік, в. п.	Рівень безробіття (за рівнянням Філіпса), %	Відхилення між фактичним та розрахунковим рівнями безробіття, в. п.
2000	25,8	11,63	-	-	-
2001	6,1	10,95	19,70	28,24	-17,29
2002	-0,6	9,63	6,70	15,24	-5,61
2003	8,2	9,06	-8,80	-0,26	9,32
2004	12,3	8,59	-4,10	4,44	4,15
2005	10,3	7,18	2,00	10,54	-3,36
2006	11,6	6,81	-1,30	7,24	-0,43
2007	16,6	6,35	-5,00	3,54	2,81
2008	22,3	6,36	-5,70	2,84	3,52
2009	12,3	8,84	10,00	18,54	-9,70
2010	9,1	8,50	3,20	11,74	-3,24
Середнє за період	12,18	8,54	1,52	9,28	-1,80

Побудова кривих Філіпса для короткострокового періоду (рис. 4) засвідчила, що в Україні між рівнем безробіття та інфляції, як і для довгострокового періоду, відсутній сталий зв'язок. Так, якщо у 2008 та 2009 роках між відповідними пара-

метрами простежувався обернений зв'язок, що відповідав кривій Філіпса, то у 2007 році відповідна залежність була прямою, а у 2010 році мала коливний характер.

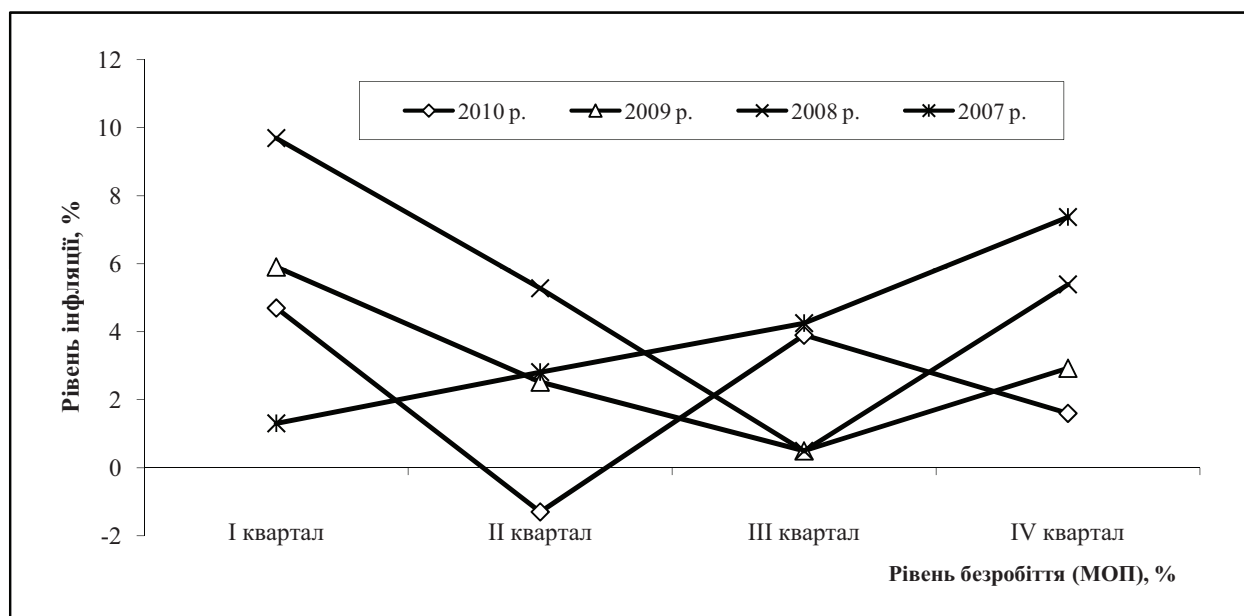

Рис. 4. Криві Філіпса у короткострокових періодах

Статистичні дослідження залежності між рівнем безробіття та інфляції в короткостроковому періоді на основі рівняння Філіпса (табл. 5) підтвердили її відсутність (відхилення між фактичними та розрахунковими рівнями безробіття є досить

суттєвими). Тобто прогнозувати рівень безробіття (інфляції) в Україні на основі рівняння Філіпса як у довгостроковому, так і в короткостроковому періодах недоцільно.

Статистичні дослідження рівняння Філіпса в короткостроковому періоді

Квартали	Фактичні показники			Розрахункові показники	
	Рівень безробіття (за методологією МОП), %	Рівень інфляції, %	Відхилення рівня інфляції за минулий рік від рівня інфляції за поточний рік, в. п.	Рівень безробіття, за рівнянням Філіпса, %	Відхилення між фактичним та розрахунковим рівнями безробіття, в. п.
2007 р.					
I	7,4	1,3	–	–	–
II	6,6	2,8	–1,5	5,1	1,5
III	6,2	4,3	–1,4	5,2	1,0
IV	6,4	7,4	–3,1	3,5	2,9
2008 р.					
I	7,1	9,69	–	–	–
II	6,2	5,28	4,4	10,9	–4,7
III	6	0,49	4,8	11,3	–5,3
IV	6,4	5,39	–4,9	1,6	4,8
2009 р.					
I	9,5	5,91	–	–	–
II	9,1	2,52	3,4	12,4	–3,3
III	8,6	0,50	2,0	11,0	–2,4
IV	8,8	2,93	–2,4	6,6	2,2
2010 р.					
I	9	4,7	–	–	–
II	8,5	–1,3	6,0	14,4	–5,9
III	8	3,9	–5,2	3,2	4,8
IV	8,1	1,6	2,3	10,7	–2,6

Дослідження відомих макроекономічних закономірностей засвідчили специфічність їх прояву на національному ринку праці. Зокрема, механізм функціонування національного ринку праці не відповідає закону попиту і пропозиції праці, адже зростання реальної заробітної плати супроводжується розширенням попиту на працю та скороченням чисельності економічно активного населення. Водночас заробітна плата на ринку праці держави формується переважно під впливом неринкових чинників. Аналіз тенденцій ВВП та рівня безробіття в Україні засвідчив, що між ними наявний певний зв'язок. Проте він не завжди відповідає закону Оукена, який на ринку праці України виконується лише частково, за умови відсутності різких коли-

вань економічного розвитку держави (регіонів). Статистичні дослідження залежності Беверіджа спростували її дію на зареєстрованому ринку праці в Україні та підтвердили лише часткове її виконання для загального ринку праці. Не отримала статистичного підтвердження на національному ринку праці залежність Філіпса.

Перспективами наукових досліджень у цьому напрямі є виявлення закономірностей функціонування національного ринку праці на основі його подальшого моніторингу. Їх урахування при розробці соціально-економічних програм державного та регіонального розвитку суттєво підвищить дієвість останніх.

Список використаних джерел

1. Волкова О. В. Ринок праці : [навч. посіб.] / Волкова О. В. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 624 с.
2. Лібанова Е. М. Ринок праці : [навч. посіб.] / Лібанова Е. М. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація: макроекономічні показники, національні рахунки, ринок праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> – Назва з титул. екрана.
4. Харазішвілі Ю. Методичний підхід до оцінки тіньової зайнятості в Україні / Ю. Харазішвілі, Н. Дмитренко // Економіка України. – 2010. – № 12. – С. 16–27.
5. Легальна робота вигідна всім [Електронний ресурс] // Урядовий кур'єр. – 06.06.2011. – Режим доступу : <http://www.ukurier.gov.ua/uk/articles/chas-utrachenihmozhlivostej/>

**Оцінка потенціалу та моделювання розвитку економіки України
за видами діяльності.**

**Частина 2. Моделювання розвитку національної економіки на сучасному
етапі на основі позиціонування видів економічної діяльності**

Побудовано зведений рейтинг видів економічної діяльності. Здійснено їх позиціонування за показниками продуктивності, оплати праці, рентабельності, рівня розвитку та ефективності діяльності. Надамо характеристику моделі розвитку національної економіки на сучасному етапі.

Ключові слова: рейтинг, позиціонування, сегментація, типологічне групування, стандартизація.

За попередніми результатами розрахунків, представленими у першій частині статті [1], було здійснено групування видів економічної діяльності (далі – ВЕД) за рівнем продуктивності та оплати праці за період 2001–2009 рр., що дозволило побудувати типологію видів економічної діяльності. При цьому було виділено п'ять груп: з низьким, нижчим за середній, середнім, вищим за середній та високим рівнем продуктивності й оплати праці (табл. 1, 2, за даними табл. 6 [1]).

Таблиця 1

**Типологічне групування видів економічної діяльності за рівнем продуктивності праці
у 2001–2009 рр.**

Рівень продуктивності праці	Інтервал оцінки	Кількість ВЕД	Вид економічної діяльності
Низький	0,000–0,199	2	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (0,123) Освіта (0,147)
Нижчий за середній	0,200–0,399	2	Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту (0,229) Будівництво (0,387)
Середній	0,400–0,599	5	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води (0,403) Переробна промисловість (0,418) Добувна промисловість (0,428) Сільське господарство, мисливство, лісове господарство (0,431) Діяльність готелів та ресторанів (0,445)
Вищий за середній	0,6–0,799	2	Діяльність транспорту та зв'язку (0,602) Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям (0,625)
Високий	0,800–1,000	2	Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (0,913) Фінансова діяльність (1,000)

Таблиця 2

**Типологічне групування видів економічної діяльності за рівнем оплати праці
у 2001–2009 рр.**

Рівень продуктивності праці	Інтервал оцінки	Кількість ВЕД	Вид економічної діяльності
Низький	0,000–0,199	0	–
Нижчий за середній	0,200–0,399	4	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство (0,209) Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (0,246) Освіта (0,267) Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту (0,369)
Середній	0,400–0,599	2	Діяльність готелів та ресторанів (0,534) Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води (0,554)
Вищий за середній	0,6–0,799	5	Переробна промисловість (0,605) Будівництво (0,641) Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям (0,645) Добувна промисловість (0,664) Діяльність транспорту та зв'язку (0,732)
Високий	0,800–1,000	2	Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (0,824) Фінансова діяльність (1,000)

Для виокремлення груп було повторно прономовано багатовимірні оцінки продуктивності праці та її оплати на відповідні максимальні значення. Це дозволило досягти порівнянності групувань видів економічної діяльності за різними ознаками. Такий прийом обмежив рівень варіації оцінок зверху та знизу і дав змогу побудувати угруповання з рівними інтервалами. Отже, нормована у такий спосіб оцінка варіює в межах від 0 до 1, а ширина інтервалу дорівнює 0,2 одиниці. Застосування такої методики дозволяє інтерпретувати отримані показники. Так, рівень продуктивності праці в будівництві становить тільки 39% від рівня продуктивності праці у фінансовій сфері, а в торгівлі – 91% (див. табл. 1). Щодо рівня оплати праці, то він у п'ять разів нижчий у сільському господарстві та у чотири рази нижчий в освіті й охороні здоров'я порівняно з фінансовою сферою; у промисловості цей показник у середньому складає дві третини від рівня у фінансовій сфері (див. табл. 2).

Порівняння рейтингів видів економічної діяльності за рівнями оплати праці та продуктивністю праці показало, що між ними існує не випадковий

тісний кореляційний зв'язок (коефіцієнт кореляції Спірмена – 0,725 при рівні істотності 0,005). Це означає, що низька оплата праці зумовлена низьким рівнем її продуктивності.

На рис. 1 (за даними табл. 6 [1]) у координатному просторі представлено розташування видів економічної діяльності за показниками використання праці. Тут і далі на рисунках використовуються такі позначення видів економічної діяльності: 1 – сільське господарство, мисливство, лісове господарство; 2 – добувна промисловість; 3 – переробна промисловість; 4 – виробництво і розподілення електроенергії, газу та води; 5 – будівництво; 6 – торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку; діяльність у сфері культури та спорту; 7 – діяльність готелів та ресторанів; 8 – діяльність транспорту та зв'язку; 9 – фінансова діяльність; 10 – операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям; 11 – освіта; 12 – охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; 13 – надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту.

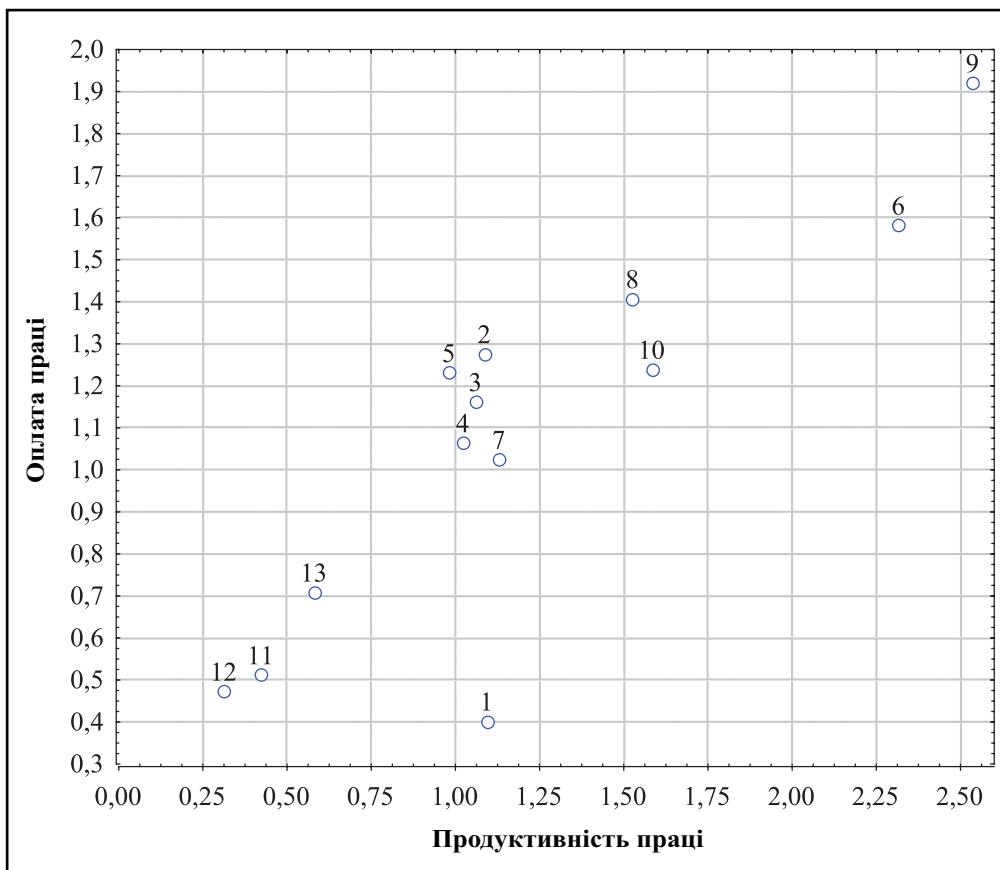

Рис. 1. Багатовимірна оцінка видів економічної діяльності за рівнем оплати праці залежно від її продуктивності

За формою та напрямом зв'язок лінійний і прямий. На графіку чітко видно скупчення об'єктів, що утворюють чотири групи: з високими (транспорт і зв'язок, операції з нерухомістю) і дуже високими показниками (фінансова діяльність, торгівля), з середніми і вищими за середні (добувна і переробна

промисловість, будівництво, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води; діяльність готелів та ресторанів), з показниками, нижчими за середні і низькими (комунальні послуги, культура та спорт, освіта, охорона здоров'я). Окрему позицію займає сільське господарство; це свідчить про

невідповідність оплати праці, що складає тільки 40% від середнього рівня по економіці, фактичній продуктивності (110% від середнього рівня по економіці).

Розглянемо у такому самому контексті види економічної діяльності за рівнем рентабельності

(рис. 2). Має місце невідповідність між рівнем рентабельності ВЕД і рівнем їх продуктивності праці, крім транспорту та зв'язку, де спостерігається абсолютна узгодженість між усіма показниками, та фінансовою діяльністю, де показники частково узгоджені.

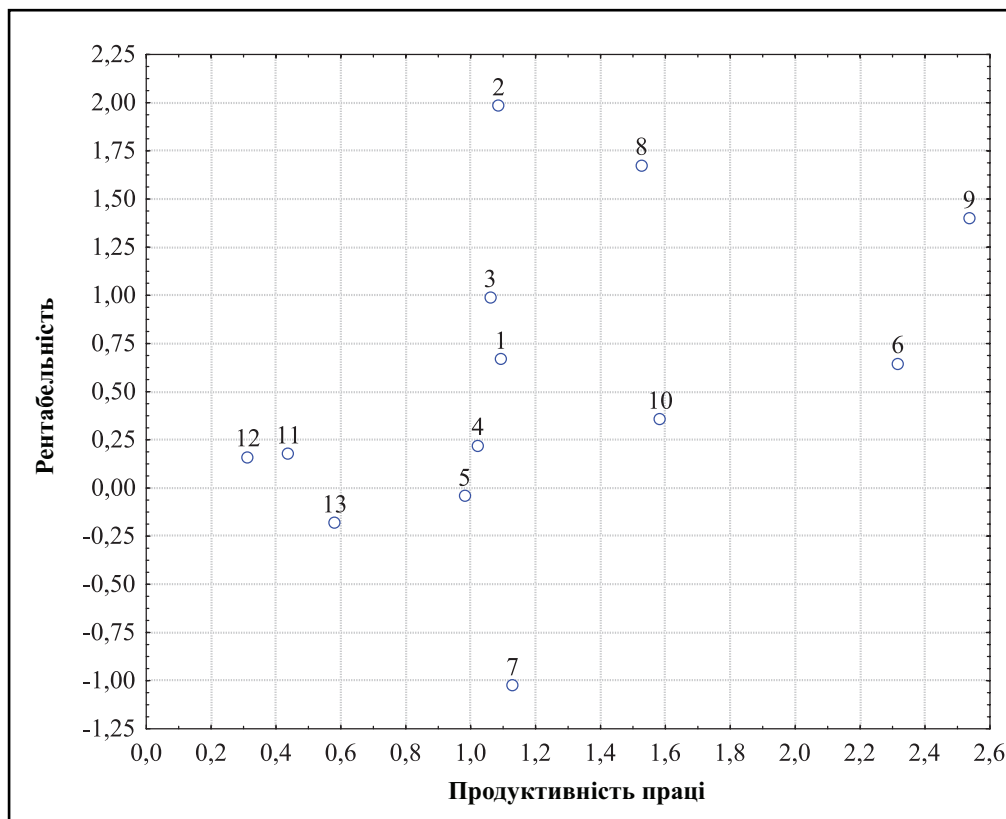

Рис. 2. Багатовимірна оцінка видів економічної діяльності за рівнем рентабельності залежно від продуктивності праці

Найкращі позиції – за показниками використання праці, вищі за середні – за рівнем рентабельності, а оплата праці у фінансовій сфері значно випереджає рівень рентабельності, що свідчить про наявність там прихованого сектору (рис. 3, за даними [1, табл. 5, 6]).

Яскравим прикладом тінізації є торгівля, де продуктивність праці вища у 2,3 раза, оплата – в 1,6 раза, а рентабельність становить тільки 65% від загальноекономічного рівня. Якщо проаналізувати абсолютні дані, то за останні два роки в торгівлі мав місце збиток. До речі, всі підприємства успішних видів діяльності за рівнем використання праці (крім промисловості) мають або дуже низькі показники рентабельності (будівництво, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води), або є збитковими (діяльність готелів та ресторанів).

У загальному підсумку за результатами діяльності всі ВЕД можна класифікувати так (табл. 3,

за даними [1, табл. 5, 6]). Підприємства торгівлі та фінансової сфери значно віддалені від інших видів діяльності. Результати діяльності підприємств транспорту і зв'язку складають тільки 61,7% від максимально досягнутих. Досить близько до них, але в іншій групі знаходяться підприємства промисловості та будівництва. Результати роботи підприємств сільського господарства не становлять і половини значення показників суб'єктів господарювання торгівлі та фінансової сфери. Таким чином, в Україні провідні позиції за розвитком і результатами діяльності займають торгівля і фінанси, водночас базові види діяльності, без яких не може існувати і нормально розвиватися економіка будь-якої країни, знаходяться у другій половині рейтингу, а останні позиції мають освіта й охорона здоров'я. Упродовж десяти років це є характерним для України.

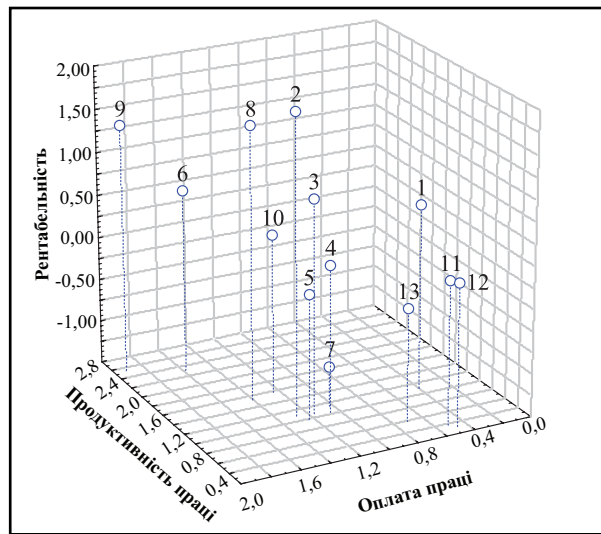

Рис. 3. Багатовимірна оцінка видів економічної діяльності за рівнем рентабельності залежно від продуктивності та оплати праці

Таблиця 3

Типологічне групування видів економічної діяльності за результатами діяльності у 2001–2009 рр.

Результат діяльності	Інтервал оцінки	Кількість ВЕД	Вид економічної діяльності
Низький	0,000–0,199	0	–
Нижчий за середній	0,200–0,399	4	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (0,302) Освіта (0,314) Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту (0,341) Діяльність готелів та ресторанів (0,376)
Середній	0,400–0,599	6	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води (0,414) Сільське господарство, мисливство, лісове господарство (0,457) Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям (0,504) Переробна промисловість (0,514) Будівництво (0,518) Добувна промисловість (0,591)
Вищий за середній	0,6–0,799	1	Діяльність транспорту та зв'язку (0,617)
Високий	0,800–1,000	2	Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (0,935) Фінансова діяльність (1,000)

На останньому етапі побудовано загальний рейтинг ВЕД за всіма групами показників. Але перед цим слід було перевірити рейтинги за групами показників на узгодженість за допомогою коефіцієнтів рангової кореляції Спірмена, оскільки вже на проміжних етапах виникали протиріччя між

показниками всередині груп і підгруп. За результатами розрахунків побудовано таблицю значень коефіцієнтів рангової кореляції з відповідними рівнями істотності, фрагмент якої представлено у табл. 4 (за даними [1, табл. 4–6]).

Таблиця 4

Коефіцієнти кореляції рангів Спірмена розподілу видів економічної діяльності за групами показників

Показники	Коефіцієнт Спірмена	Критерій Стьюдента	Рівень істотності
Капіталоозброєність – Матеріально-технічне забезпечення	0,621	2,627	0,024
Капіталоозброєність – Ресурсне забезпечення	0,549	2,181	0,052
Матеріально-технічне забезпечення – Ресурсне забезпечення	0,973	13,856	0,000
Ресурсне забезпечення – Показники розвитку	-0,495	-1,887	0,086
Ресурсне забезпечення – Капіталовіддача	-0,714	-3,385	0,006
Ресурсне забезпечення – Виробництво продукції	0,841	5,148	0,000
Ресурсне забезпечення – Рентабельність	0,484	1,832	0,094
Ресурсне забезпечення – Загальноекономічні показники діяльності	-0,148	-0,498	0,629
Ресурсне забезпечення – Показники використання праці	0,008	0,027	0,979
Ресурсне забезпечення – Показники результатів діяльності	-0,033	-0,109	0,915

Показники	Коефіцієнт Спірмена	Критерій Стьюдента	Рівень істотності
Індекс основних засобів – Індекс ВДВ	0,544	2,150	0,055
Індекс основних засобів – Показники розвитку	0,764	3,924	0,002
Індекс ВДВ – Показники розвитку	0,929	8,298	0,000
Показники розвитку – Загальноекономічні показники діяльності	0,253	0,866	0,405
Показники розвитку – Показники використання праці	0,726	3,504	0,005
Показники розвитку – Показники результатів діяльності	0,555	2,212	0,049
Загальноекономічні показники діяльності – Показники використання праці	0,498	1,904	0,083
Загальноекономічні показники діяльності – Показники результатів діяльності	0,742	3,668	0,004
Показники використання праці – Показники результатів діяльності	0,913	7,439	0,000

Якщо проаналізувати групи та підгрупи показників, то абсолютно узгодженими можна вважати рейтинги за:

- показниками розвитку та результатами діяльності;
- показниками розвитку та використання праці;
- показниками результатів діяльності та загальноекономічними показниками;
- показниками результатів діяльності та використання праці.

Істотні протиріччя виникають при розподілі ВЕД за рівнем розвитку та ресурсним забезпеченням: ті види діяльності, що краще забезпечені ресурсами, розвиваються найгірше (добувна промисловість; діяльність транспорту та зв'язку; виробництво та розподілення електроенергії, газу та води). Це також стосується розподілу за ресурсним забезпеченням та ефективністю використання ресурсів: чим вищий рівень забезпечення, тим нижча капіталовіддача (виробництво та розподілення електроенергії, газу та води; добувна промисловість; діяльність транспорту та зв'язку; операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям).

Це дає підстави для висновку, що побудова загального рейтингу видів економічної діяльності за всіма показниками в цьому випадку не є коректною, оскільки рейтинги за групами показників не узгоджені. Однак можна побудувати зведений рейтинг за двома групами показників – розвиток і результати діяльності. Це дозволить виокремити групи видів економічної діяльності, що належать до того чи іншого типу.

Спочатку розглянемо графік розподілу ВЕД за двома групами показників. Усі види економічної діяльності об'єднано в чотири групи (рис. 4, за даними [1, табл. 5, 6]):

1. Розвинені та ефективні (фінансова діяльність; торгівля; діяльність транспорту та зв'язку; операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям; переробна промисловість).

2. Розвинені та низькоефективні (діяльність готелів та ресторанів; надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту).

3. Нерозвинені, але ефективні (добувна промисловість; будівництво).

4. Нерозвинені та низькоефективні (виробництво та розподілення електроенергії, газу та води; освіта; охорона здоров'я).

Побудуємо зведений рейтинг видів економічної діяльності на основі розрахунку зведеної багатовимірної оцінки розвитку та результатів діяльності (табл. 5, за даними [1, табл. 5, 6]). За результатами рейтингу лідерами є підприємства, діяльність яких пов'язана з фінансовою сферою та торгівлею. Останні позиції в рейтингу займають освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги.

Розрахунок стандартизованого на максимальну оцінку значення дозволяє побудувати остаточне групування видів економічної діяльності за рівнем розвитку та результатами діяльності (табл. 6). Найнижча оцінка – 0,499. У такий спосіб можна створити 5 груп з інтервалом 0,1. Розбіжності між видами економічної діяльності виявилися настільки істотними, що в результаті утворився розрив у показниках між фінансовою діяльністю і торгівлею та рештою видів діяльності. До групи з середніми результатами потрапили лише підприємства транспорту та зв'язку, а видів діяльності з рівнем, вищим за середній, не існує взагалі.

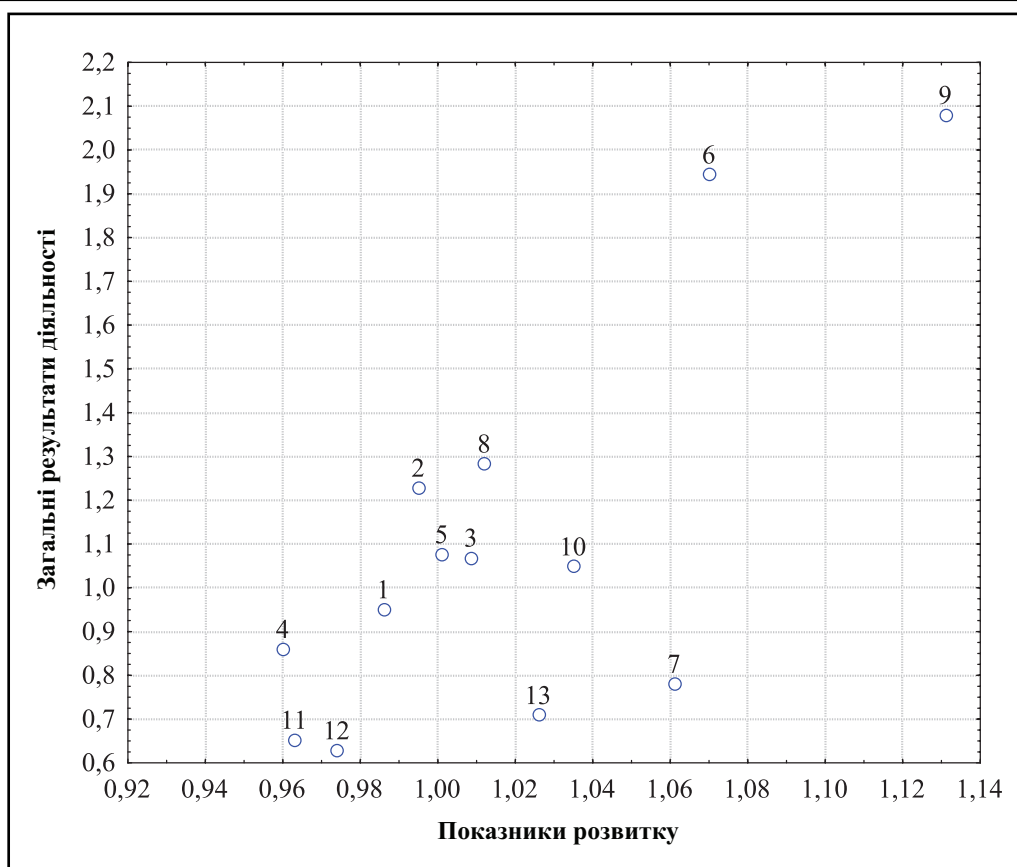

Рис. 4. Багатовимірна оцінка видів економічної діяльності за результатами діяльності та рівнем розвитку

Таблиця 5

Зведена багатовимірна оцінка видів економічної діяльності за показниками розвитку та результатів діяльності у 2001–2009 рр.

Види економічної діяльності	Зведена оцінка	Ранг	Зведена стандартизована оцінка
Будівництво	1,039	6	0,647
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	0,911	10	0,567
Діяльність готелів та ресторанів	0,922	9	0,574
Діяльність транспорту та зв'язку	1,148	3	0,715
Добувна промисловість	1,112	4	0,693
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	0,868	11	0,540
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	1,042	5	0,649
Освіта	0,808	12	0,503
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,802	13	0,499
Переробна промисловість	1,037	7	0,646
Промисловість	1,023	x	0,637
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	0,969	8	0,603
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1,508	2	0,939
Фінансова діяльність	1,606	1	1,000
Економіка в цілому	0,986	x	0,614

Типологічне групування видів економічної діяльності за рівнем розвитку та результатами діяльності у 2001–2009 рр.

Рівень розвитку та результати діяльності	Інтервал оцінки	Кількість ВЕД	Вид економічної діяльності
Низький	0,499–0,599	5	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (0,499) Освіта (0,503) Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту (0,540) Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води (0,567) Діяльність готелів та ресторанів (0,574)
Нижчий за середній	0,600–0,699	5	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство (0,603) Переробна промисловість (0,646) Будівництво (0,647) Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям (0,649) Добувна промисловість (0,693)
Середній	0,700–0,799	1	Діяльність транспорту та зв'язку (0,715)
Вищий за середній	0,800–0,899	0	–
Високий	0,900–1,000	2	Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (0,939) Фінансова діяльність (1,000)

Зазначене вище дає підстави стверджувати, що за відсутності видів діяльності з середніми та вищими за середні результатами, має місце значне розшарування підприємств різних ВЕД за потенціалом і можливостями ефективно працювати й розвиватися. Така суттєва диференціація підприємств призводить до серйозних диспропорцій в економіці, що унеможлиблює збалансованість і послідовність її розвитку. Наявність розриву у розподілі свідчить про закономірність настання чергової економічної кризи, що може мати дуже важкі наслідки та призвести до руйнування економічної системи.

Отримані в ході дослідження теоретичні та практичні результати можна сформулювати так:

1. Запропоновано методологічний підхід до побудови зведеного рейтингу видів економічної діяльності на основі принципу їх узгодженості за різними групами показників.

2. Здійснено позиціонування видів економічної діяльності за такими показниками: продуктивність, оплата праці та рентабельність; рівень розвитку й ефективність діяльності.

3. Запропоновано проведення повторного нормування багатовимірної оцінки на максимальне

значення, що дозволило досягти порівнянності групувань видів економічної діяльності за різними ознаками, обмежити рівень варіації оцінок зверху та знизу і побудувати групування з рівними інтервалами.

4. Побудовано рейтинги видів економічної діяльності, на основі яких зроблено висновок про значне розшарування підприємств різних ВЕД, що зумовлює диспропорції в економіці та не дозволяє їй ефективно розвиватися.

Модель розвитку національної економіки на сучасному етапі охарактеризовано як непродуктивну та неефективну, орієнтовану на віртуальний продукт. З'ясовано, що найбільш результативними і розвиненими є види діяльності з надання послуг нематеріального характеру – фінансова діяльність і торгівля; водночас види діяльності, від яких залежить ефективність функціонування та стабільність розвитку економіки (сільське господарство, мисливство, лісове господарство, добувна і переробна промисловість, будівництво), мають нижчі за середні показники розвитку та результатів діяльності. Зазначене зумовлює закономірність виникнення нових кризових явищ і може призвести до тотальної кризи та руйнування системи.

Список використаних джерел

1. Ковтун Н. В. Оцінка потенціалу та моделювання розвитку економіки України за видами діяльності. Частина 1. Багатовимірні оцінки потенціалу та розвитку економіки України за видами діяльності / Н. В. Ковтун, А. І. Ігнатюк // Статистика України. – 2011. – № 4. – С. 31–38.

Аналіз макроекономічних чинників забезпечення ефективної зайнятості населення

Виявлено основні макроекономічні чинники та окреслено шляхи забезпечення ефективної зайнятості населення. Серед необхідних заходів – підвищення темпів соціально-економічного розвитку країни, її інвестиційної привабливості; стимулювання розвитку виробничої сфери та сфери послуг, транспортної інфраструктури; підвищення рівня доходів населення та збільшення експортного потенціалу.

Ключові слова: ефективна зайнятість населення, макроекономічні чинники, реальний валовий внутрішній продукт, регресійні моделі, прогнозування зайнятості.

В умовах ринкової нестабільності, прискорення процесів глобалізації та інформатизації суспільства перспективи забезпечення ефективної зайнятості населення значною мірою залежать від зовнішніх і внутрішніх макроекономічних чинників, що визначають пропорції та тенденції розвитку національної економіки та можуть як позитивно, так і негативно впливати на процеси, які відбуваються на ринку праці. Тому зазначені чинники потрібно вивчати комплексно, щоб у подальшому розробляти конкретні заходи, з одного боку, для стимулювання зростання їх позитивного впливу, а з іншого – для запобігання наслідкам негативного впливу на зміну показників, що характеризують, зокрема, ефективність зайнятості населення. Для проведення таких досліджень необхідно використати різноманітні інструменти економіко-статистичного аналізу, що дозволять виокремити основні макроекономічні чинники, які впливають на зайнятість населення з позиції забезпечення її ефективності, та прогнозувати тенденції зміни цього показника на найближчу перспективу.

Дослідженнями чинників забезпечення ефективної зайнятості населення в умовах ринкових відносин займалися вітчизняні вчені: В. Євдокимова, Н. Іщенко, М. Карлін, Ю. Краснов, Е. Лібанова, Ю. Маршавін, В. Мортіков, М. Родіонова, М. Семикіна та ін. [1–7]. Разом з тим, незважаючи на значну кількість наукових публікацій із цієї проблематики, детальнішого аналізу, на нашу думку, потребують макроекономічні чинники, що зумовлюють процеси забезпечення ефективної зайнятості населення з огляду на складну поточну економічну ситуацію в країні та глобальні виклики.

Метою статті є дослідження макроекономічних чинників, що впливають на зміну основних показників, які характеризують ефективність зайнятості населення в Україні, а також побудова економіко-статистичних моделей вивчення взаємозв'язків і прогнозування.

У теперішній час серед вітчизняних та зарубіжних дослідників немає одностайної думки щодо визначення сутності поняття “ефективна зайнятість”, структуризації та аналізу основних чинників її забезпечення в умовах ринкової економіки. Більшість учених вважають, що ефективна зайнятість покликана забезпечити гідний дохід, здоров'я, підвищення освітнього і професійного рівня для кожного

члена суспільства на основі зростання суспільної продуктивності праці.

На нашу думку, ефективну зайнятість слід розглядати з позиції поєднання інтересів трьох основних суб'єктів ринку праці: роботодавців, найманих працівників та держави. Відповідно до цього, ефективну зайнятість можна визначити як стан ринку праці, коли досягається збалансованість інтересів роботодавців, найманих працівників та держави, при цьому національна економіка досягає максимальних результатів соціально-економічного розвитку за найменших питомих витрат ресурсів із забезпеченням рівномірного та пропорційного територіального, міжгалузевого та професійно-кваліфікаційного поділу праці. У контексті вирішення цього важливого наукового та практичного завдання важливо окреслити основні макроекономічні фактори забезпечення ефективної зайнятості населення, проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки між основними показниками та побудувати факторні моделі для вивчення закономірностей і прогнозування тенденцій їх зміни.

Ефективність державної політики зайнятості населення значною мірою залежить від поточних та перспективних можливостей національної економіки, що визначаються тенденціями зміни основних макроекономічних показників. Тому на наступному етапі аналізу проведемо оцінку впливу основних макроекономічних чинників на зміну показників зайнятості населення в Україні.

У теперішній час більшість макроекономічних показників розвитку країни подають користувачам у вартісному вираженні та у фактичних цінах відповідного року, тобто вони є номінальними, що не дозволяє реально оцінити дійсні тенденції їх зміни у довгостроковому періоді порівняно з реальними показниками, що враховують щорічні темпи наростання інфляції. Водночас за період 2000–2010 рр. індекс споживчих цін загалом (наростаючим підсумком із початку 2000 р.) склав 346,7%. Тому для приведення у порівняльний вигляд станом на початок 2000 року всіх вартісних макроекономічних показників розвитку економіки України за вказаний період було проведено їх коригування на кумулятивні індекси інфляції відповідних років. Отримана таблиця скоригованих (реальних) макроекономічних показників (табл. 1, за даними [8]) стала основою для подальшого аналізу причинно-наслідкових зв'язків між основними показниками, що можуть впливати на ефективність зайнятості населення.

Таблиця 1

Реальні макроекономічні показники соціально-економічного розвитку України за 2000–2010 рр.
(вартісні показники у гривнях скориговані на індекс інфляції нарастаючим підсумком з початку 2000 р.)

Показники	Роки	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Індекс споживчих цін (наростаючим підсумком з початку 2000 року), %		125,8	133,5	132,7	143,6	161,2	177,8	198,4	231,4	283,0	317,8	346,7
Валовий внутрішній продукт, млн. грн.		135191	152 981	170 200	186 235	214 078	248267	274 215	311 491	335 027	287 842	315718
Валовий внутрішній продукт у розрахунку на одного зайнятого, грн.		6 701	7 660	8 471	9 236	10 548	12 005	13 228	14 901	15 975	14 256	15 579
Доходи населення, млн. грн.		102334	118 372	139 496	150 239	170 115	214497	237 886	269 378	298 835	282 477	317566
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млрд. грн.		11,0	14,0	11,0	13,7	27,7	36,2	38,4	58,7	3,2	-13,3	15,7
Обсяг реалізованої продукції промисловості, млрд. грн.		145,2	157,9	173,1	201,4	248,6	263,5	278,0	309,9	324,1	253,7	307,8
Продукція сільського господарства, млрд. грн.		61,9	64,3	65,4	53,8	57,4	52,1	47,8	38,4	36,8	32,1	29,0
Інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах), млрд. грн.		18,8	24,4	28,0	35,5	47,0	52,4	63,1	81,5	82,4	47,8	43,5
Перевезено вантажів усіма видами транспорту, млрд. т		1,5	1,6	1,6	1,7	1,7	1,8	1,9	2,0	2,0	1,6	1,7
Роздрібний товарооборот підприємств, млрд. грн.		22,9	25,8	29,9	34,8	41,9	53,0	65,5	77,0	87,3	72,7	81,0
Обсяг реалізованих послуг, млрд. грн.		0,0	30,1	35,4	39,5	46,2	53,9	60,9	67,9	76,3	70,7	74,2
Експорт товарів і послуг, млрд. дол. США		18,1	19,8	22	27,3	38	40,4	45,9	58,3	78,7	49,3	63,2
Імпорт товарів і послуг, млрд. дол. США		15,1	16,9	18,2	24,5	31,1	39,1	48,8	65,6	92,0	50,6	66,2
Кількість зайнятих (віком 15–70 років), тис. осіб		20175,0	19971,5	20091,2	20163,3	20295,7	20680,0	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5	20266,0
Рівень зайнятості населення (віком 15–70 років), %		55,8	55,4	56	56,2	56,7	57,7	57,9	58,7	59,3	57,7	58,5
Середньомісячна заробітна плата, грн.		182,8	233,0	283,4	321,8	366,0	453,3	524,6	583,9	638,2	599,8	645,8
Навантаження незайнятого населення на одне вільне робоче місце на кінець року, осіб		17	11	9	7	6	5	5	4	10	8	9

За результатами подальшого кореляційно-регресійного аналізу виявлено тісний зв'язок ($R^2 = 0,9598$) між зміною обсягу реального ВВП та зміною рівня зайнятості населення, який можна описати графічно у вигляді лінійної залежності (рис. 1, за даними [8]). Але позитивний вплив зміни реального ВВП є порівняно незначним, оскільки зростання цього показника на 100 млн. грн. може забезпечити приріст рівня зайнятості населення лише на 0,0018%. З іншого боку, щільний

лінійний зв'язок між цими показниками переконливо свідчить про необхідність розробки дієвих механізмів стимулювання розвитку внутрішнього виробництва, що не лише забезпечить адекватне зростання зайнятості населення, а й створить умови для підвищення ефективності функціонування національної економіки в цілому та зменшення її залежності від зовнішніх запозичень і зміни кон'юнктури на світових ринках.

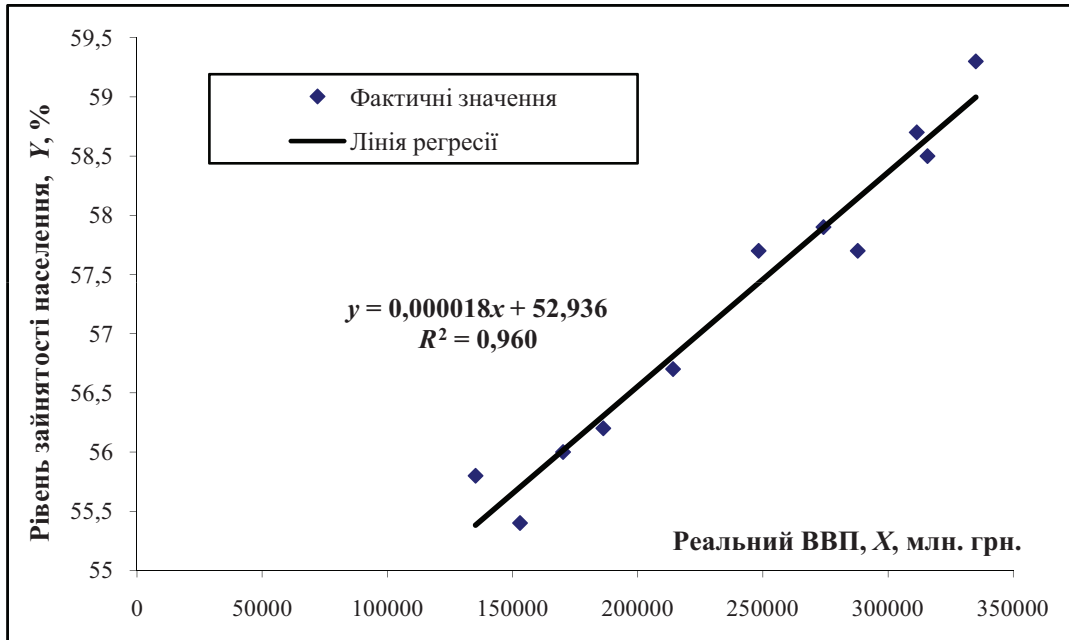

Рис. 1. Вплив зміни обсягу реального ВВП на зміну рівня зайнятості населення в Україні

Наразі більшість дослідників вважає, що рушійною силою сучасної економіки є інтелектуальний і творчий потенціал молоді, який характеризує ступінь оволодіння новітніми інформаційними технологіями, що в майбутньому забезпечать стрімкий розвиток країни. Тому від результативності політики держави щодо стимулювання ефективної зайнятості молоді залежатиме подальший соціально-економічний розвиток України.

Багато молодих спеціалістів – випускників вищих навчальних закладів наразі не можуть знайти підходящу роботу за обраною професією. З одного боку, це зумовлено обмеженою кількістю вільних робочих місць в умовах економічної кризи, з іншого – недостатнім, на думку молоді, рівнем оплати праці, що не забезпечує нормального рівня життя порівняно з розвиненими зарубіжними країнами. Певною мірою це підтверджують результати проведеного детального порівняльного аналізу зміни показника чисельності безробітної молоді (за ме-

тодологією Міжнародної організації праці) після закінчення вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації, а також середньомісячної номінальної заробітної плати за період 2000–2010 рр., що дозволив також виявити щільний взаємозв'язок між цими показниками, який найкраще можна формалізувати за допомогою степеневі функції (рис. 2, за даними [8]).

Отже, в умовах ринкових відносин розмір заробітної плати є важливим чинником для стимулювання зайнятості молоді. Зокрема, за результатами регресійного аналізу, збільшення середньомісячної номінальної заробітної плати в Україні до 2500 грн. за умови збереження стабільності національної валюти дозволить зменшити чисельність безробітної молоді після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації на 53,1 тис. осіб, або 18,4% (порівняно з даними за 2010 рік).

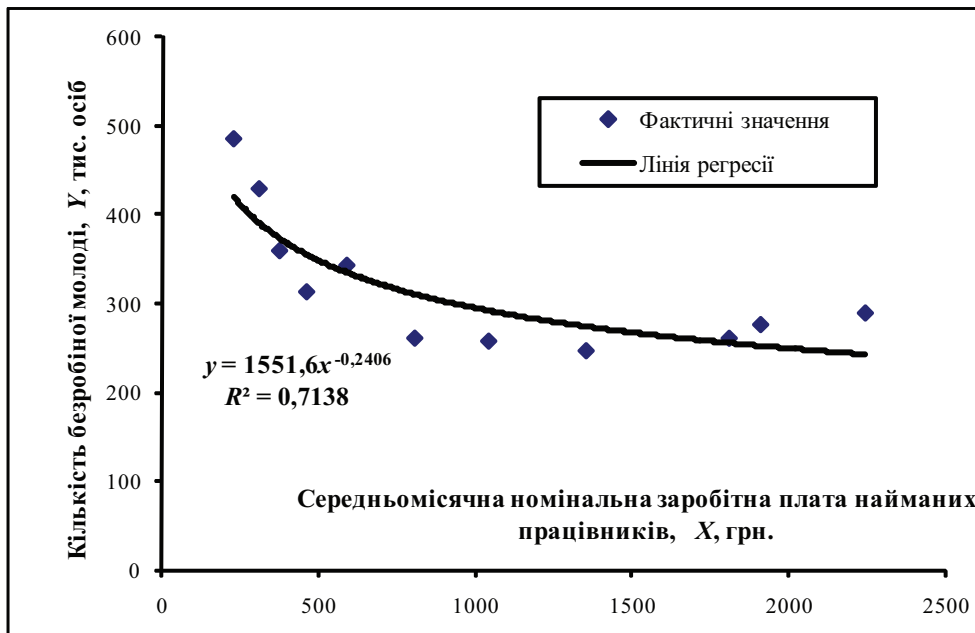

Рис. 2. Вплив розміру середньомісячної номінальної заробітної плати на кількість безробітної молоді в Україні

На наступному етапі на основі сукупності реальних макроекономічних показників України за період 2000–2010 рр. (табл. 1), що безпосередньо або опосередковано можуть детермінувати показники зайнятості населення, за побудованою кореляційною матрицею було відібрано та перевірено на мультиколінеарність ряд факторів, які впливають на зміну чисельності зайнятого населення віком 15–70 років. У результаті отримано лінійну чотирифакторну модель регресії, що характеризується найвищим рівнем кореляційного зв'язку між досліджуваним показником і факторами ($R^2 = 0,949$):

$$Y = 18290,555 + 3,700 X_1 + 807,584 X_2 + 10,231 X_3 + 0,174 X_4 \quad (1)$$

де Y – кількість зайнятих (віком 15–70 років), тис. осіб; X_1 – реальний обсяг продукції сільського господарства, млрд. грн.; X_2 – перевезено вантажів усіма видами транспорту, млрд. т; X_3 – реальні інвестиції в основний капітал, млрд. грн.; X_4 – реальний обсяг реалізованої продукції промисловості, млрд. грн.

Отже, для збільшення кількості зайнятих необхідно проводити стимулюючі заходи у різних сферах діяльності. При цьому найбільший позитивний ефект можна буде отримати шляхом зростання обсягів перевезення вантажів усіма видами транспорту. Значно меншим буде позитивний вплив від збільшення реальних інвестицій в основний капітал, реального обсягу продукції сільського господарства та реального обсягу реалізованої продукції промисловості.

Зупинимся на визначенні основних макроекономічних чинників, що впливають на зміну рівня зайнятості населення (віком 15–70 років). На

основі аналізу кореляційної матриці було відібрано та перевірено на мультиколінеарність ряд факторів, які впливають на зміну цього показника, що дозволило побудувати таку трифакторну лінійну модель регресії з високим коефіцієнтом детермінації ($R^2 = 0,991$):

$$Y = 53,896 + 0,0005 X_1 + 0,009 X_2 + 0,015 X_3 \quad (2)$$

де Y – рівень зайнятості населення (у віці 15–70 років), %; X_1 – реальний ВВП у розрахунку на одну особу, грн.; X_2 – реальні інвестиції в основний капітал, млрд. грн.; X_3 – імпорт товарів і послуг, млрд. дол. США.

Детальніший аналіз отриманої багатofакторної регресійної моделі показує, що для збільшення рівня зайнятості населення важливо стимулювати зростання усіх трьох зазначених чинників. Насамперед це стосується обсягів імпорту товарів і послуг, а також реальних інвестицій в основний капітал. Значно менший приріст рівня зайнятості населення можна отримати від збільшення розміру реального ВВП у розрахунку на одну особу. Водночас слід звернути увагу на те, що приріст рівня зайнятості населення може бути забезпечений шляхом збільшення обсягів імпорту товарів і послуг, що, однак, є неприпустимим з позицій пріоритетності завдання щодо стимулювання збільшення внутрішнього виробництва імпортозамінної продукції (останнє має виступати певним застереженням під час прийняття відповідних рішень на державному рівні).

Для забезпечення ефективної зайнятості населення важливо не тільки стимулювати збільшення кількості зайнятого населення, а й досягти при цьому високі показники ефективності функціонування національної економіки, окремого регіону, галузі

чи суб'єкта господарської діяльності. Враховуючи викладене, для оцінки рівня ефективної зайнятості населення на макрорівні доцільно використовувати показник, що характеризує обсяг реального ВВП (скоригований на кумулятивний індекс інфляції) у розрахунку на одного зайнятого віком 15–70 років. Значення цього показника за період 2000–2010 рр. збільшилося у 2,3 раза – з 6701 грн. у 2000 році до 15579 грн. у 2010 році, хоча максимальний його рівень було забезпечено ще у передкризовому 2008 році – 15975 грн. (див. табл. 1).

Аналіз кореляційної матриці взаємозв'язку цього показника з іншими макроекономічними показниками за період 2000–2010 рр. дозволив виокремити ряд основних чинників, що впливають на його зміну. Отримана трифакторна лінійна регресійна модель із високим ступенем імовірності ($R^2 = 0,997$) свідчить про наявність щільного зв'язку між результативною ознакою та відібраними макроекономічними чинниками:

$$Y = 53,8957 + 0,0005X_1 + 0,0091X_2 + 0,0151X_3, \quad (3)$$

де Y – реальний ВВП у розрахунку на одного зайнятого, грн.; X_1 – реальні доходи населення,

млн. грн.; X_2 – реальний обсяг реалізованої продукції промисловості, млрд. грн.; X_3 – реальні інвестиції в основний капітал, млрд. грн.

Аналіз отриманої моделі свідчить про те, що для збільшення суми реального ВВП на одного зайнятого передусім потрібно збільшувати реальні інвестиції в основний капітал, а також обсяг реалізованої продукції промисловості. Значно менший приріст цього показника може забезпечити зростання реальних доходів населення. Тому, обґрунтовуючи механізми забезпечення ефективної зайнятості населення, особливу увагу слід приділяти питанням стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

Поряд з аналізом причинно-наслідкових зв'язків важливо вивчити тенденції зміни рівня зайнятості населення, а також зробити прогностичні оцінки на найближчу перспективу. Для проведення прогнозування рівня зайнятості населення в Україні на основі ретроспективних даних про його зміну за 2000–2010 рр. було вибрано метод регресійного аналізу з використанням показникової моделі (рис. 3, за даними [8]).

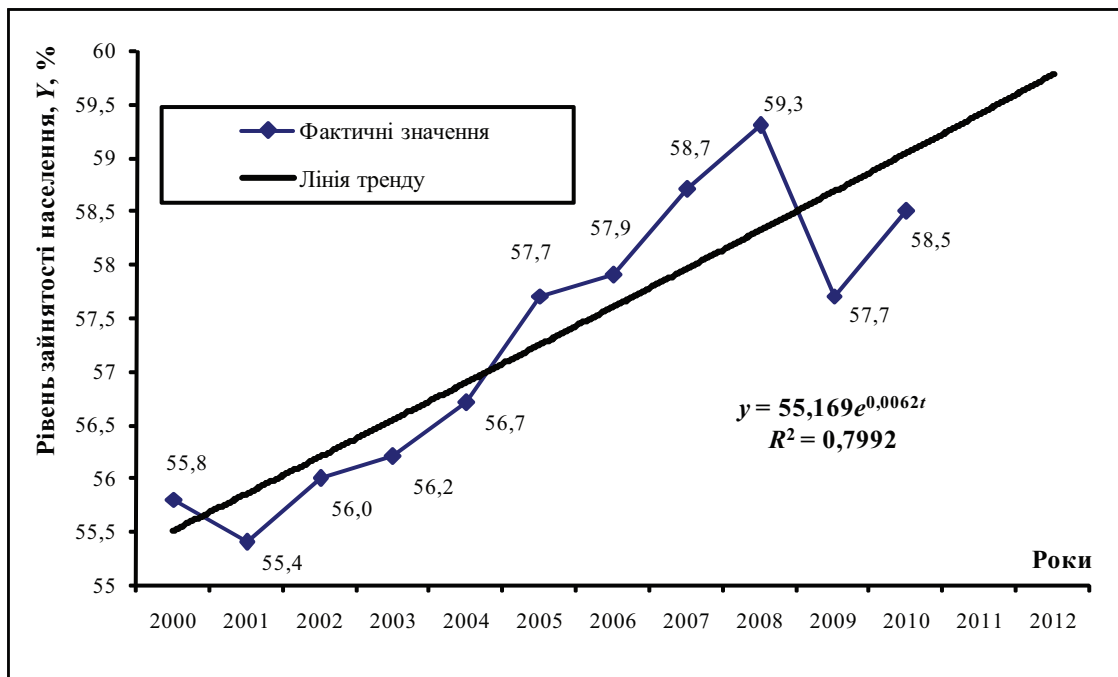

Рис. 3. Результати прогнозування зміни рівня зайнятості населення в Україні до 2012 року

Результати прогнозування зміни рівня зайнятості населення в Україні (рис. 3) свідчать, що з високим ступенем імовірності можна передбачити продовження позитивної тенденції до зростання цього показника у 2012 році до рівня 59,8% – найвищого за раніше досягнуті показники 2000–2010 рр.

Отже, вирішення проблем збалансування ринку праці та забезпечення ефективної зайнятості населення передбачає підвищення рівня соціально-економічного розвитку країни, її інвестиційної привабливості, стимулювання розвитку виробничої сфери та сфери послуг, транспортної

інфраструктури, підвищення рівня доходів населення та збільшення експортного потенціалу.

У теперішній час зайнятість населення у національному господарському комплексі є не-ефективною, оскільки спостерігаються значні диспропорції між попитом і пропозицією робочої сили у регіональному, галузевому та професійно-кваліфікаційному розрізах. Також має місце диспаритет рівнів оплати праці та зайнятості населення за місцем проживання, віковою, статевою, галузевою та регіональною ознаками. Не в усіх видах економічної діяльності ефективно використовують наявний виробничий потенціал, оскільки не

можуть залучити необхідних висококваліфікованих працівників через невідповідність між їх запитами та реальними обсягами підготовки фахівців відповідного профілю. Вважаємо, що використання бюджетних коштів спочатку на підготовку й перепідготовку фахівців у системі освіти, а потім на виплату допомоги безробітним та їх перенавчання є неефективним. За умови збереження такої ситуації ні держава, ні роботодавці, ні наймані працівники не зможуть повною мірою реалізувати власні інтереси у соціально-трудої сфері, а це перешкоджатиме забезпеченню ефективної зайнятості населення.

Тому надалі необхідно на постійній основі проводити аналіз впливу макроекономічних чинників

на зміну показників, що характеризують ефективність зайнятості населення. Це дозволить з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки, визначити основні закономірності розвитку соціально-економічних процесів, виявити як позитивні чинники, що сприятимуть забезпеченню ефективної зайнятості населення, так і негативні, дію яких потрібно локалізувати. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з необхідністю обґрунтування відповідного організаційно-економічного механізму, що дозволить за допомогою економічних методів, важелів та інструментів створити належні умови для забезпечення ефективної зайнятості населення в Україні у довгостроковому періоді.

Список використаних джерел

1. Євдокимова В. В. Ефективна зайнятість як один із факторів подолання бідності в Україні / В. В. Євдокимова // Ринок праці та проблеми зайнятості. – 2009. – № 3. – С. 8–11.
2. Іщенко Н. А. Мотивація ефективної зайнятості на регіональному ринку праці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.07 “Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика” / Н. А. Іщенко. – К., 2008. – 20 с.
3. Краснов Ю. М. Економічна стратегія ефективної зайнятості / Краснов Ю. М. – К. : Знання України, 2001. – 253 с.
4. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір : [кол. моногр.] / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. – 316 с.
5. Маршавін Ю. М. Ринок праці України: від кризи до продуктивної зайнятості / Ю. М. Маршавін // Ринок праці та зайнятість населення. – 2010. – № 1. – С. 17–21.
6. Мортіков В. В. Економічний механізм формування ефективної зайнятості : [моногр.] / Мортіков В. В. – Луганськ : Вид-во СПУ, 2001. – 236 с.
7. Семикіна М. В. Мотивація ефективної зайнятості: проблеми, тенденції, вибір стратегії / Семикіна М. В., Іщенко Н. А., Родіонова М. О. – Кіровоград : КОД, 2009. – 200 с.
8. Статистичний щорічник України за 2010 рік : [стат. зб.] / за ред. О. Г. Осауленка ; Державна служба статистики України. – К. : ТОВ “Август-трейд”, 2011. – 560 с.

Вітаємо з ювілеєм!

Васечко

Ольгу Олександрівну,

доктора економічних наук, професора університету Сорбонна Париж-1.

Бажаємо здоров'я, особистого щастя,
творчої наснаги, оптимізму, подальших успіхів
у професійній діяльності.

*Рада засновників та редколегія журналу
“Статистика України”*

Демографічні та міграційні чинники формування диспропорцій регіонального розвитку національної економіки

Проаналізовано регіональні особливості демографічних та міграційних процесів в Україні у 2000–2010 рр., досліджено їхній вплив на темпи соціально-економічного розвитку окремих регіонів. Запропоновано методичний підхід та здійснено групування регіонів країни за рівнем диспропорційності розвитку з урахуванням демографічних і міграційних чинників.

Ключові слова: національна економіка, пропорційність розвитку національної економіки, соціально-економічні диспропорції, регіональний соціально-економічний розвиток, демографічні процеси, міграція населення.

Тенденції до зміни чисельності та структури населення, характер його руху є достатньо вагомим свідченням наявності чи відсутності проблем (диспропорцій) у соціально-економічному розвитку будь-якого ієрархічного рівня системи – національної економіки в цілому, окремого регіону, окремого населеного пункту. Порушення нормальної природної пропорційності економічного розвитку, як правило, супроводжується активним реагуванням з боку населення, що проявляється у зміні місця проживання та роботи, політичних виступах, негативній динаміці соціальних індикаторів, а також зниженні народжуваності та тривалості життя, викривленні демографічної ситуації, зростанні злочинності тощо [1, с. 33].

Зазначені явища разом можуть призвести до зниження темпів соціально-економічного розвитку, появи диспропорцій, стагнації, занепаду в окремих регіонах з подальшим їх перетворенням на депресивні. Одним із найперших характерних проявів на шляху до утворення диспропорцій є негативні зміни у демографічній структурі населення та активізація міграційних процесів у різних напрямках (між країнами, всередині країни, у межах окремого регіону), високі темпи скорочення чисельності населення.

Демографічні зміни, в тому числі інтенсивні процеси міграції населення, що відбуваються у суспільстві, досліджують багато науковців. Серед них, зокрема, можна виділити праці В. Кравціва, Е. Лібанової, О. Малиновської, О. Осауленка, С. Пирожкова, О. Позняка, У. Садової, В. Стешенко та багатьох інших [2–10]. Аналіз літератури свідчить, що питання оцінки впливу демографічних, зокрема міграційних, процесів на формування диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіональних утворень ще й досі залишаються недостатньо дослідженими.

Тому зміна складу та структури населення, а також процеси його переміщення, що відбуваються, потребують поглибленого аналізу та наукового осмислення з метою встановлення ступеня впливу зазначених чинників на характер виробничої ді-

яльності та її ефективності у конкретному регіоні. Визначення спрямованості та інтенсивності цих процесів дасть змогу оцінити рівень та ступінь диспропорційності соціально-економічного розвитку, окреслити його перспективи, а також обґрунтувати прийняття адекватних управлінських рішень щодо покращання ситуації на регіональному рівні та у країні в цілому.

Мета статті полягає у дослідженні впливу демографічних та міграційних чинників на темпи соціально-економічного розвитку регіонів України та розробленні на цій основі методичних підходів до аналізу й оцінки рівня диспропорційності національної економіки у регіональному розрізі.

Існує декілька сучасних концепцій регіону, що ґрунтуються на його розгляді у різних аспектах – як квазідержави, квазікорпорації, ринку, соціуму [11]. Незалежно від обраної концепції у межах регіону як соціально-економічної системи повинні підтримуватися певні природні пропорції, що власне, й забезпечують його існування та функціонування.

Пропорційність регіонального розвитку може оцінюватися за багатьма співвідношеннями, що дуже часто взаємозумовлені та взаємопов'язані. До основних процесів та явищ, які характеризують ступінь територіальної пропорційності, на нашу думку, належать:

- підтримання та відновлення чисельності населення на рівні, що забезпечує повноцінне функціонування регіонального господарства;
- збалансований розвиток галузей, сфер виробництва й інфраструктури відповідно до наявної ресурсної бази та потреб у готовій продукції всередині регіону або на зовнішніх ринках збуту за його межами;
- інвестиційна активність підприємницького сектору, що є похідним від інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості регіону;
- формування й розвиток ринку праці (створення нових робочих місць) та оптимізація рівня зайнятості населення;
- підтримання достатнього рівня добробуту населення, забезпечення умов його проживан-

ня, доступу до суспільних благ (освіта, охорона здоров'я, культура, спорт тощо), можливості реалізації власного потенціалу та максимального задоволення потреб;

- забезпечення належного соціального та екологічно чистого середовища;
- відповідність фінансового забезпечення цілям розвитку регіону;
- збалансованість темпів зростання виробництва та збільшення доходів населення тощо.

Нормальна природна територіальна пропорційність, на думку одного з основоположників регіональної економіки М. Некрасова, має забезпечувати постійне підвищення ефективності громадського виробництва [12, с. 139–140]. Тут доречно буде зазначити, що в останні роки відбувається деяка зміна акцентів щодо розуміння критеріїв розвитку економіки на будь-якому ієрархічному рівні: на перший план замість суто економічної ефективності виходять показники ефективності соціальної, спрямовані на відображення якості життя людей, а не тільки кількісних параметрів виробничої сфери. Отже, пропорційний розвиток регіону в динаміці повинен, у першу чергу, супроводжуватися підвищенням життєвого рівня населення та розширенням можливостей щодо реалізації потенціалу кожного індивідуума. Зазначимо, що оптимальна пропорційність також може зберігатися й у випадку зменшення обсягів господарської діяльності та чисельності населення.

Проаналізуємо пропорційність соціально-економічного розвитку регіонів країни на основі вищезазначених методологічних підходів та наявної статистичної бази. Одними з найбільш яскравих індикаторів посилення диспропорційності регіонального соціально-економічного розвитку, а отже, й зниження його ефективності, є наявність демографічних викривлень та підвищення рівня мобільності населення. Перша проявляється у зміні якісних характеристик населення, збільшенні кількості непрацездатних громадян (пенсіонери, інваліди), безробітних, зростанні бюджетних трансфертних виплат з метою підтримки соціально незахищених верств населення. Друге – у зміні місця проживання й роботи або у проживанні та роботі в різних місцях. У будь-якому з цих варіантів наслідки для економіки конкретного регіону є нега-

тивними, оскільки призводять до зменшення кількості економічно активного населення, погіршення якості трудового потенціалу регіонів-донорів та недоотримання ними бюджетних надходжень від трудової діяльності працівників, а отже, до звуження фінансових можливостей місцевих органів влади. Результатом цього є подальше посилення диспропорційності соціально-економічного розвитку.

Водночас слід зазначити, що між зменшенням чи збільшенням чисельності населення та результатами функціонування економічної системи (країни, її регіону) й підвищенням чи погіршенням рівня життя населення не завжди існує прямий зв'язок. Наприклад, навряд чи високі темпи зростання чисельності населення протягом тривалого часу в більшості азіатських чи африканських країн є свідченням підвищення рівня соціально-економічного розвитку. Швидше за все, можна стверджувати, що така динаміка призводить до зростання соціально-економічних диспропорцій та посилення міграції з цих частин світу до більш розвинених країн. Для країн європейського континенту характерною є своя специфіка міграційних потоків, що полягає у стійкому переміщенні населення з країн Східної Європи у західному напрямку. Разом з активною міграцією з країн Африки та Азії це призводить до протилежних тенденцій у зміні чисельності населення європейських країн.

Україна серед 25-ти європейських країн з найбільшою чисельністю населення (за оцінкою автора, здійсненою на основі [13, с. 528–529], загалом у цих країнах проживає близько 95% населення Європи) має найвищі темпи його скорочення за останні 10 років. За показником абсолютного зменшення чисельності населення (3,2 млн. осіб) наша країна поступається тільки Росії, перевищуючи при цьому його сумарне значення у таких країнах, як Німеччина, Польща, Угорщина, Румунія, Білорусь, Сербія, Болгарія (табл. 1, розрахована автором за даними [13; 14], ранжування здійснено за темпами зміни чисельності населення). Тенденція до стрімкого скорочення населення країни оцінюється науковцями як переддень демографічної кризи, головною причиною якої є вичерпання потенціалу демографічного зростання, що потребує активних дій з боку держави у сфері соціально-демографічної політики, зокрема міграційної.

Таблиця 1

Динаміка чисельності населення деяких країн Європи

Країни	Середньорічна чисельність населення, млн. осіб		Зміна чисельності населення (2010 р. до 2000 р.)		Частка населення, яке проживає, %		
	2000 р.	2010 р.	млн. осіб	%	у столиці	у столичному регіоні	разом
Іспанія	40,3	46,3	6,0	114,9	7	14	21
Норвегія	4,5	4,9	0,4	108,9	18	0	18
Франція	60,7	65,1	4,4	107,2	4	19	23
Італія	56,9	60,4	3,5	106,2	4	6	10
Бельгія	10,2	10,8	0,6	105,9	10	20	30

Країни	Середньорічна чисельність населення, млн. осіб		Зміна чисельності населення (2010 р. до 2000 р.)		Частка населення, яке проживає, %		
	2000 р.	2010 р.	млн. осіб	%	у столиці	у столичному регіоні	разом
Швейцарія	7,2	7,6	0,4	105,6	2	0	2
Сполучене Королівство	58,9	61,9	3,0	105,1	12	21	33
Австрія	8,0	8,4	0,4	105,0	19	25	44
Португалія	10,2	10,7	0,5	104,9	5	25	30
Швеція	8,9	9,3	0,4	104,5	14	19	33
Нідерланди	15,9	16,6	0,7	104,4	5	13	18
Данія	5,3	5,5	0,2	103,8	20	44	64
Греція	10,9	11,2	0,3	102,8	6	33	39
Чехія	10,3	10,5	0,2	101,9	11	14	25
Фінляндія	5,2	5,3	0,1	101,9	11	23	34
Словаччина	5,4	5,4	0,0	100,0	8	0	8
Німеччина	82,2	82,0	-0,2	99,8	4	5	9
Польща	38,3	38,0	-0,3	99,2	4	6	10
Угорщина	10,1	10,0	-0,1	99,0	17	26	43
Росія	146,6	141,9	-4,7	96,8	7	10	17
Румунія	22,1	21,3	-0,8	96,4	9	10	19
Білорусь	10,0	9,5	-0,5	95,0	18	0	18
Сербія	7,7	7,3	-0,4	94,8	11	18	29
Болгарія	8,0	7,5	-0,5	93,8	15	16	31
Україна	48,9	45,7	-3,2	93,5	5	7	12

Однак при цьому існує небезпека, що за обсягів міграції, необхідних для покриття демографічного дефіциту в країні, може порушитись єдність та внутрішня рівновага у суспільстві внаслідок труднощів взаємоадаптації корінного та прибулого населення [15, с. 332]. Отже, можливо, що через деякий час окремим регіонам країни доведеться зіткнутися з появою нових соціально-економічних диспропорцій та необхідністю пошуку шляхів їх розв'язання.

Слід звернути увагу й на таку специфіку ситуації в Україні: в умовах скорочення загальної чисельності населення країни, у столиці воно стабільно продовжує зростати протягом багатьох років, що свідчить про посилення диспропорційності соціально-економічного розвитку. Однак висока концентрація населення у столиці та столичному регіоні є, незважаючи на індивідуальні особливості кожної країни, типовим явищем у Європі, що наче підтверджує особливий статус цих територій та їх провідну роль як "полюсу зростання" в національній економіці. Україна за показником питомої ваги населення, яке проживає у столиці та столичному регіоні (12%), посідає 19-те місце серед 25-ти країн, відібраних для аналізу. У більшості європейських країн значення цього показника становить від 17% до 30% і більше (див. табл. 1). Тобто в Україні відбувається процес концентрації населення у столичному регіоні за типовим європейським сценарієм (власне те, що у більшості європейських

країн відбулося дещо раніше). Тому остаточна оцінка цієї тенденції може бути зроблена лише після детального вивчення й аналізу на прикладі інших країн впливу столиці та столичного регіону на розвиток національної економіки, зокрема на її пропорційність.

Характерною тенденцією першого десятиліття XXI ст. стало поступове зменшення загального обсягу міжнародних міграційних потоків в Україні, причому як кількості вибулих із країни, так і кількості прибулих. Але напрями цих потоків кардинально відрізняються. Якщо щорічна кількість прибулих у країну в 2010 р. порівняно з 2002 р. зменшилася на 27,5%, то щорічна кількість вибулих з неї за цей самий період скоротилася більше як у 5 разів. Позитивним моментом, на нашу думку, є зміна вектора міждержавних міграційних потоків, починаючи з 2005 року, коли вперше кількість міжнародних іммігрантів перевищила кількість вибулих в інші країни. Ця тенденція зберігалася в усі наступні роки, тобто вже 6 років поспіль країна має позитивне сальдо міжнародної міграції (рис. 1). Усього за період 2002–2010 рр., за даними Держстату України, кількість прибулих у країну склала 351,9 тис. осіб, а вибулих – 337,3 тис. осіб, тобто позитивне сальдо дорівнює 14,6 тис. осіб. Аналіз структури міграційного сальдо за статевіковим складом показує, що основна частка припадає на людей працездатного віку – майже 75%, більшість з яких становлять чоловіки [16].

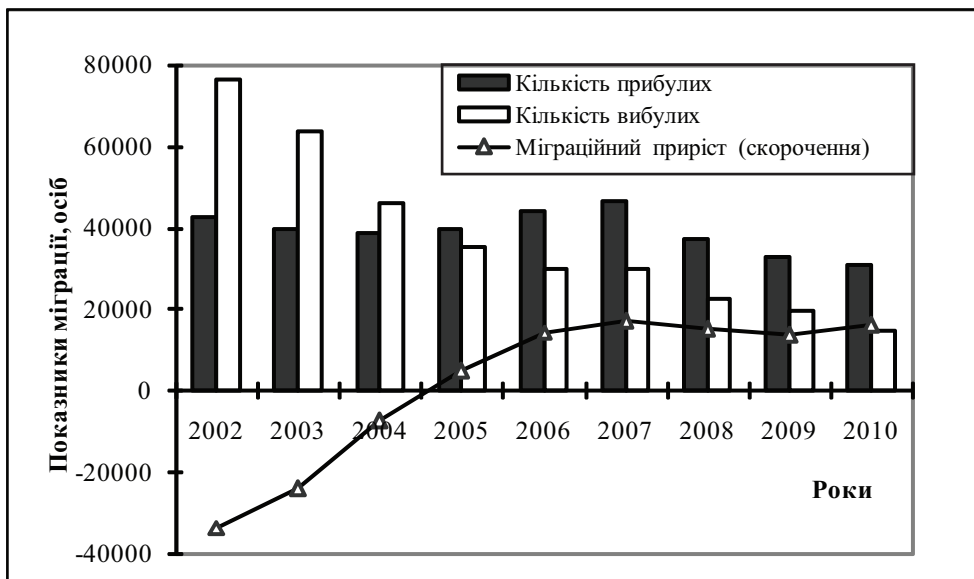

Рис. 1. Підсумки міжнародної міграції в Україні у 2002–2010 рр.

Структура міграційних потоків в Україну за регіонами прибуття є доволі стабільною протягом усього періоду, що розглядається. Приблизно 2/3 прибулих складають мешканці європейських країн (тут переважає Росія, частка якої становить 45–55% щорічної міграції в Україну), близько 30% – це представники азійських країн, колишніх республік СРСР (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Узбекистан та ін.) та Ізраїлю. Решта прибулих – це вихідці з країн Америки, Африки, Австралії та Океанії, загальна щорічна кількість яких не перевищує 2–4%. Позитивною тенденцією слід вважати

поступове щорічне зростання кількості прибулих в Україну з країн ЄС. Якщо у 2002 р. вони склали 2,1% від загального показника, то в 2010 р. – 4,9%. Європейські країни також є головним напрямком виїзду громадян України – на них припадає близько 80% усіх мігрантів. При цьому частка мігрантів до країн ЄС становить 15–25% від їх загальної кількості (розраховано автором за даними [16, с. 431]). Структуру міграційних потоків в Україну та з України до інших країн за 2010 рік наведено на рис. 2, 3.

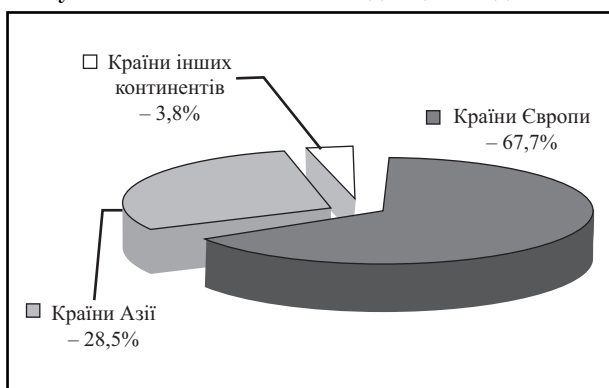

Рис. 2. Структура міграційних потоків в Україну за країнами прибуття у 2010 р.

Водночас, за оцінками фахівців, існуюча в Україні система збирання відомостей про міграцію населення не відображає її реальних масштабів через неврахування різноманітних нелегальних схем працевлаштування за кордоном. У 2008 р. у країні вперше було проведено вибіркоче обстеження з питань трудових міграцій. Його результати показали, що протягом 2005 р. – першої половини 2008 р. за кордоном працювали 1,5 млн. мешканців України, з яких майже 1,3 млн. перебували за межами країни з метою трудової діяльності впродовж 2007 – першої половини 2008 р. Особи, які брали участь у трудових міграціях за останні три з

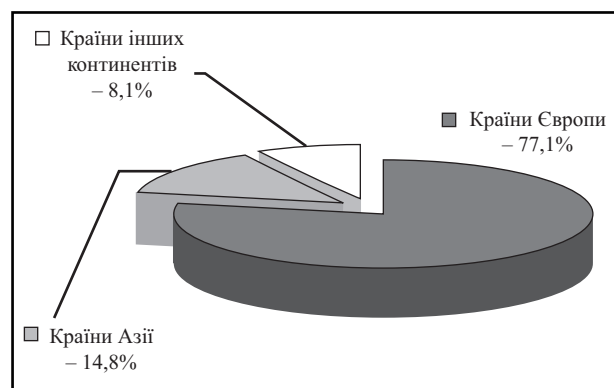

Рис. 3. Структура міграційних потоків з України за країнами вибуття у 2010 р.

половиною роки, становлять 5,1% населення України [9, с. 110]. Отже, Україні за умов, що склалися, потрібна виважена цілеспрямована державна імміграційна політика, здатна компенсувати нестачу робочої сили через виїзд громадян до інших країн. Хоча у далекій перспективі це може призвести й до інших проблем – загострення міжнаціональних та міжконфесійних конфліктів.

Значно більша небезпека утворення соціально-економічних диспропорцій у національній економіці полягає не в міжнародній міграції, а у міграційних потоках населення, що спостерігаються всередині країни, – міжрегіональних та внутріш-

ньорегіональних. Щорічні міграційні потоки населення в Україні, за даними офіційної статистики, за період 2002–2010 рр. відчутно зменшилися, хоча у пікові роки (2002 р. та 2004 р.) вони сягали майже 800 тис. осіб, з яких трохи менше ніж 60% припадало на внутрішньорегіональну міграцію, 35–37% складала міжрегіональна та близько 5% – міжнародна (рис. 4, 5). Досить нерівномірне пе-

реміщення населення (в першу чергу – економічно активного) усередині країни в такій кількості, з одного боку, забезпечує прискорений розвиток окремих регіонів та збільшує їх відрив за багатьма показниками соціально-економічного розвитку, а з іншого – призводить до занепаду регіонів-донорів, загострюючи внутрішньорегіональні проблеми.

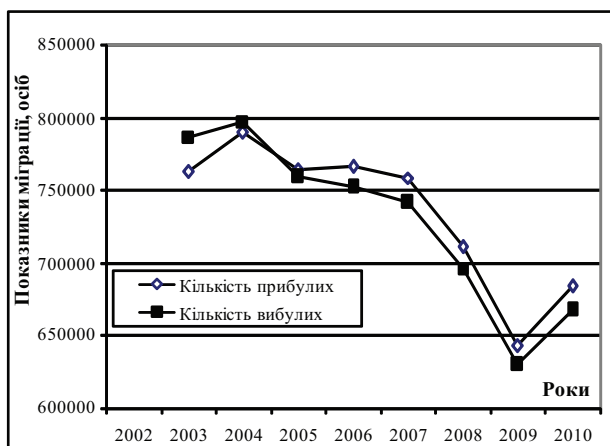

Рис. 4. Динаміка міграційних потоків в Україні у 2002–2010 рр.

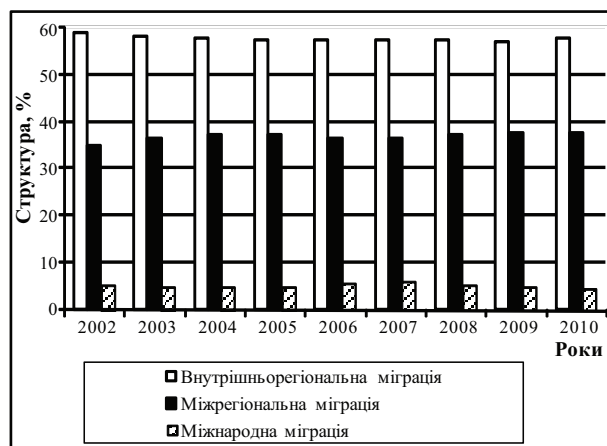

Рис. 5. Структура міграційних потоків в Україні у 2002–2010 рр.

Аналіз динаміки міграційних потоків у регіональному розрізі свідчить про значні відмінності в їх обсягах та напрямках. Так, сумарне позитивне сальдо міграції населення за 2002–2010 рр. спостерігалось лише у 8-ми регіонах країни – це Автономна Республіка Крим разом з м. Севастополем, столичний регіон (м. Київ та Київська область), Дніпропетровська, Одеська, Харківська та Чернівецька області. Загальний міграційний приріст населення за цими регіонами склав 328,6 тис. осіб, у тому числі по м. Києву – 201,5 тис. осіб. Найбільшим міграційний відтік населення був з Донецької, Кіровоградської, Луганської, Сумської та Херсонської областей. Значні розбіжності між регіонами спостерігаються й за іншими показниками, що

характеризують перебіг демографічних та міграційних процесів протягом останнього десятиліття. Якщо у м. Києві на 1000 осіб працездатного віку припадає 567 осіб непрацездатного віку, то у 6-ти регіонах цей показник перевищує 700 осіб (максимальне його значення становить 747 осіб у Чернівецькій області), тобто розмах варіації складає 180 осіб (за всіма категоріями поселень). Ще більшим цей інтервал є для сільської місцевості – 370 осіб (від 655 осіб в АР Крим та Закарпатській області до 1025 осіб у Чернівецькій області). У міських поселеннях розмах варіації цього показника становить 112 осіб (табл. 2, розраховано автором за даними [13; 16], показники чисельності населення взято станом на 01.01 відповідного року)

Таблиця 2

Динаміка валового регіонального продукту, показників демографічних та міграційних процесів у національній економіці України

Регіони	Темп зростання валового регіонального продукту у порівняльних цінах, 2010 р. до 2000 р., %	Темп зміни чисельності постійного населення, 2010 р. до 2001 р., %	Питома вага населення у працездатному віці станом на 01.01.2011 р., %	На 1000 осіб працездатного віку припадає осіб непрацездатного, на 01.01.2011 р.			Загальний коефіцієнт природного приросту населення у 2010 р., на 1000 наявного населення	Сумарний міграційний приріст населення за 2002–2010 рр., осіб	Середній вік населення на 01.01.2011, років
				усе населення	міські поселення	сільська місцевість			
Україна	161,1	93,0	60,0	666	618	780	-4,4	14551	40,3
АР Крим	169,0	94,3	60,3	659	661	655	-2,7	21703	40,3
Області									
Вінницька	144,7	91,4	57,7	735	603	886	-5,5	-16050	40,8
Волинська	163,5	98,4	59,3	686	591	799	0,4	-7361	37,4
Дніпропетровська	148,2	90,9	60,2	662	641	776	-5,7	2388	40,7

Регіони	Темп зростання валового регіонального продукту у порівнянних цінах, 2010 р. до 2000 р., %	Темп зміни чисельності постійного населення, 2010 р. до 2001 р., %	Питома вага населення у працездатному віці станом на 01.01.2011 р., %	На 1000 осіб працездатного віку припадає осіб непрацездатного, на 01.01.2011 р.			Загальний коефіцієнт природного приросту населення у 2010 р., на 1000 наявного населення	Сумарний міграційний приріст населення за 2002–2010 рр., осіб	Середній вік населення на 01.01.2011, років
				усе населення	міські поселення	сільська місцевість			
Донецька	139,6	90,7	59,9	671	661	766	-7,3	-21713	42,0
Житомирська	163,7	90,6	58,1	720	628	866	-5,2	-19190	40,1
Закарпатська	159,7	97,6	60,8	644	626	655	2,7	-17114	36,4
Запорізька	144,5	91,1	60,1	664	639	749	-5,8	-6355	41,2
Івано-Франківська	137,9	95,4	60,2	662	582	728	-0,9	-5429	38,4
Київська	160,5	94,8	59,8	672	580	837	-5,0	10777	40,3
Кіровоградська	165,4	87,9	58,0	723	660	837	-7,0	-36077	41,2
Луганська	146,6	87,9	60,6	649	635	748	-7,8	-45228	41,9
Львівська	148,1	94,2	60,8	646	597	726	-1,6	-14956	39,0
Миколаївська	166,8	92,1	60,3	659	630	723	-5,0	-8867	40,0
Одеська	158,4	96,1	60,4	654	622	722	-3,1	38732	39,4
Полтавська	172,3	89,4	59,1	692	630	796	-8,0	-2864	41,6
Рівненська	149,0	97,7	59,4	683	556	816	1,8	-16674	36,8
Сумська	122,7	88,3	59,6	677	608	839	-8,4	-21769	41,9
Тернопільська	162,4	94,3	59,2	688	569	793	-3,5	-13252	39,6
Харківська	169,3	93,8	61,5	627	597	757	-5,7	34367	41,1
Херсонська	154,1	89,8	60,1	664	650	686	-3,7	-26234	39,8
Хмельницька	149,2	91,8	58,2	719	574	931	-4,9	-16881	40,7
Черкаська	179,3	89,6	58,1	720	615	875	-7,2	-4540	41,7
Чернівецька	157,8	96,7	60,0	666	568	744	-0,8	1144	38,3
Чернігівська	136,7	86,2	57,2	747	614	1025	-10,5	-13521	42,8
м. Київ	212,2	105,8	63,8	567	567	x	1,2	201529	38,9
м. Севастополь	200,2	97,5	59,9	669	668	676	-3,7	17986	40,8

Суттєвими є також міжрегіональні розбіжності й за іншими показниками, що характеризують рух та якісний стан населення. Так, за показником середнього віку населення станом на 01.01.2011 р. коливання становлять більше шести років – від 36,4 року в Закарпатській області до 42,8 року в Чернігівській. Ще більшими є відмінності між регіонами за коефіцієнтом природного приросту населення: якщо у Волинській, Закарпатській, Рівненській областях та у м. Києві значення цього показника були позитивними, тобто народжуваність у цих регіонах перевищила смертність, то в решті регіонів вони негативні, а в Чернігівській області, де ситуація є найгіршою, вони становлять (-10,5) на 1000 наявного населення.

З метою оцінки пропорційності регіонального розвитку та впливу на нього демографічних та міграційних процесів нами здійснено зіставлення відповідних показників, що їх характеризують, з темпами економічного розвитку регіонів. Ви-

значення останніх здійснювалося за показником валового регіонального продукту, який наразі використовується як узагальнюючий для оцінки економічного та соціального розвитку регіону [13, с. 29]. Результати аналізу показали різний ступінь впливу демографічних змін у складі населення та його міграційних переміщень на пропорційність регіонального розвитку. Залежно від ступеня взаємозв'язку між цими показниками всі регіони країни можна поділити на декілька груп (табл. 3). Найбільш бажаним з позиції оцінки пропорційності економічної системи регіону, безумовно, є такий її розвиток, що характеризується високими темпами зростання та позитивною динамікою демографічних та міграційних процесів, а саме: збільшенням чисельності населення за рахунок природного приросту та питомої ваги населення у працездатному віці, позитивним сальдо міграції, оптимальним демографічним навантаженням тощо.

Групування регіонів України за рівнем диспропорційності соціально-економічного розвитку з урахуванням демографічних та міграційних чинників

Група	Характерні тенденції, притаманні регіонам групи	Регіони
1	Переважає позитивна динаміка демографічних і міграційних показників та високі темпи зростання валового регіонального продукту	АР Крим, Волинська, Київська, Миколаївська, Тернопільська, Харківська області, м. Київ, м. Севастополь
2	Переважає негативна динаміка демографічних і міграційних показників та високі темпи зростання валового регіонального продукту	Житомирська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська області
3	Переважає позитивна динаміка демографічних і міграційних показників та низькі темпи зростання валового регіонального продукту	Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Рівненська, Чернівецька області
4	Переважає негативна динаміка демографічних і міграційних показників та низькі темпи зростання валового регіонального продукту	Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська області

Аналіз демографічних та міграційних тенденцій, що склалися на регіональному рівні економіки України, не підтверджує прямої залежності від них темпів соціально-економічного розвитку регіонів країни. Однак певна закономірність (за деякими винятками) все ж таки простежується: найнижчі темпи зростання валового регіонального продукту спостерігаються переважно в регіонах з найбільшими показниками вибулих мігрантів і непрацездатного населення, де вищі показники середнього віку, а скорочення чисельності населення відбувається найбільш високими темпами тощо. У 9-ти регіонах із 15-ти, в яких за останні 10 років мали місце найнижчі темпи зростання валового регіонального продукту (менші, ніж у середньому по країні), ступінь взаємозв'язку між цими показниками є дуже високим. Саме вони й повинні стати, в першу чергу, об'єктами ретельного поглибленого економічного аналізу з метою нівелювання наявних соціально-економічних диспропорцій. Водночас більшість регіонів з позитивною динамікою демографічних та міграційних показників мають найвищі темпи зростання валового регіонального продукту. На жаль, кількість таких регіонів у країні наразі є незначною.

Запропонований підхід до групування регіонів з урахуванням розглянутих демографічних та міграційних чинників дозволяє, на нашу думку, здійснити структуризацію регіонів за ступенем гостроти диспропорцій у соціально-економічному розвитку, що зумовлені цими чинниками. На основі такої структуризації з огляду на специфічні особливості конкретних регіонів заходи державної регіональної економічної політики щодо стимулювання підвищення ефективності регіонального розвитку можуть набути більшої адресності та конкретики.

Список використаних джерел

1. Лексин В. Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития / Лексин В. Н., Швецов А. Н. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 368 с.
2. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії : [моногр.] / за наук. ред. В. Стешенко. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2001. – 560 с.
3. Комплексне демографічне дослідження в Україні / [Пирожков С. І., Лібанова Е. М., Осауленко О. Г. та ін.] ; за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Український центр соціальних реформ, 2005 – 190 с.
4. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз : [кол. моногр.] / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 367 с.

5. Малиновська О. А. Україна, Європа, міграція: міграції населення України в умовах розширення ЄС / Малиновська О. А. – К. : Бланк-Прес, 2004. – 171 с.
6. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи / за ред. О. В. Позняка. – Умань : СПД Сочінський, 2007. – 276 с.
7. Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти : довідник / [Кравців В. С., Садова У. Я. та ін.] ; [редкол.: В. С. Кравців, У. Я. Садова (наук. ред.)]. – Львів : НАН України, Інститут регіональних досліджень, 2009. – 228 с.
8. Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів / відп. ред. Е. М. Лібанова. – К. : АДЕФ-Україна 2008. – 288 с.
9. Населення України. Трудова еміграція в Україні / відп. ред. Е. М. Лібанова. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 233 с.
10. Пирожков С. Внешние трудовые миграции в Украине: социально-экономический аспект : [моногр.] / Пирожков С., Малиновская О., Хомра А. ; Совет нац. безопасности и обороны Украины ; Нац. ин-т проблем междунар. безопасности. – К. : НИПМБ, 2003. – 134 с.
11. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики : [учеб. для вузов] / Гранберг А. Г. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 495 с.
12. Некрасов Н. Н. Региональная экономика: теория, проблемы, методы / Некрасов Н. Н. – [2-е изд.]. – М. : Экономика, 1978. – 344 с.
13. Статистичний щорічник України за 2010 рік : [стат. зб.] / за ред. О. Г. Осауленка ; Державна служба статистики України. – К. : ТОВ “Август-трейд”, 2011. – 560 с.
14. Тархов С. А. Столицы. Численность населения столиц и их городских агломераций [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://geo.1september.ru/2007/03/30.pdf>
15. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків [кол. наук.-аналіт. моногр.] / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України ; Держкомстат України, 2010. – 496 с.
16. Населення України за 2010 рік : [демогр. щорічник] / відп. за випуск Г. М. Тимошенко ; Державна служба статистики України. – К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2011. – 442 с.

Вітаємо з ювілеєм!

Мамонтову

Олену Григорівну,

начальника Головного управління статистики
у Харківській області.

Бажаємо здоров'я, щастя, сімейного благополуччя,
творчих успіхів на благо національної статистики.

*Рада засновників та редколегія журналу
“Статистика України”*

Методологічні аспекти рейтингового оцінювання діяльності комерційних банків України

Розглянуто питання розробки методики оцінювання діяльності банків України на основі їх рейтингів. Запропоновано авторську методику, яку апробовано для сукупності банків Дніпропетровської області.

Ключові слова: рейтингова оцінка, порівняльний аналіз, оптимізація, якість оцінювання, комерційний банк, методика.

На сучасному етапі діяльність комерційних банків відбувається у загальноекономічних та соціально-політичних умовах, що по-різному впливають на надійність та ефективність виконання банківськими установами своїх функцій. В останні роки проблема оцінки ефективності банківської системи України стає першорядною. Для здійснення такої оцінки необхідний відповідний інструментарій, за допомогою якого можна оцінити в цілому діяльність комерційних банків. Таким інструментарієм є узагальнююча оцінка діяльності банку на основі рейтингів.

У теперішній час існує велика кількість методологічних підходів до оцінки банківської діяльності. Серед відомих російських методик можна виокремити такі: російська методика, що базується на моделі В. Кромонава, рейтинг російської газети "Известия", рейтинг російської консультативної компанії ПАКК, рейтинг "Комерсантъ-DAILY" [1-3]. Серед методик українських спеціалістів найвідомішими є: рейтинг за методикою О. Ширинської, вітчизняна методика рейтингової оцінки банківських експертів, система CAMELS, рейтингова оцінка надійності банку за методикою журналу "Компаньон", альтернативна методика визначення рейтингу банків О. Шматова, методика рейтингового агентства "Прозрачная Украина" [4-7]. Усі вищезазначені методики аналізують діяльність комерційних банків у різних аспектах на основі певного набору показників.

Установлено, що недоліками чинних рейтингових систем є недосконалість інформаційної бази, відсутність оперативності в наданні інформації та диференціації категорій користувачів, що відіграє вирішальну роль при аналізі діяльності комерційних банків на сучасному етапі економічного розвитку. Розробка авторської методики зумовлена необхідністю формування системи показників для більш об'єктивного відображення стану, надійності та ефективності діяльності комерційних банків для кінцевих користувачів – фізичних та юридичних осіб.

Метою роботи є розробка концептуальної методики рейтингового оцінювання комерційних банків України на основі встановлення вагових коефіцієнтів окремих груп показників за допомогою методів експертного аналізу.

Прикладом методики рейтингової оцінки поточної надійності банків є методика В. Кромонава [1], розроблена у середині 1990-х років групою російських учених для банків країн СНД та Балтії. Вона базується на застосуванні індексного методу і протягом тривалого часу вважалася такою, що найповніше висвітлює фінансово-економічні аспекти діяльності банківських установ.

Згідно з цією методикою, рейтингова оцінка надійності банку розраховується поетапно. На першому етапі визначають абсолютні значення балансових показників: розмір статутного фонду (СФ), балансового капіталу (БК), захисту капіталу (ЗК), тобто балансову вартість активів, що не чутливі до інфляційних ризиків, розмір сукупних зобов'язань (СЗ), зобов'язань до запитання (ЗЗ), ліквідних (ЛА) та робочих (РА) активів.

На другому етапі шляхом співвідношення окремих параметрів обчислюють шість параметричних коефіцієнтів (формули їх розрахунку наведено у табл. 1).

Таблиця 1

Параметричні коефіцієнти моделі В. Кромонава

Параметричні коефіцієнти	Розрахунок коефіцієнта
Генеральний коефіцієнт надійності	$k_1 = \frac{БК}{РА}$
Коефіцієнт миттєвої ліквідності	$k_2 = \frac{ЛА}{ЗЗ}$
Крос-коефіцієнт	$k_3 = \frac{СЗ}{РА}$
Генеральний коефіцієнт ліквідності	$k_4 = \frac{ЛА + ЗК}{СЗ}$
Коефіцієнт захищеності капіталу	$k_5 = \frac{ЗК}{БК}$
Коефіцієнт фондової капіталізації прибутку	$k_6 = \frac{БК}{СФ}$

Кінцевим результатом побудови рейтингу є поточний індекс надійності N , що розраховується з застосуванням прийому евристичного нормування – ділення показників конкретного банку на показники так званого оптимально надійного банку, для якого значення k_3 та k_6 повинні дорівнювати 3, інших показників – 1, за формулою:

$$N = 45 \cdot k_1 + 20 \cdot k_2 + \frac{10 \cdot k_3}{3} + 15 \cdot k_4 + 5 \cdot k_5 + \frac{5 \cdot k_6}{3}. \quad (1)$$

Вважають, що значення N вище за 40–50 балів свідчить про достатню надійність банку, нижче за 25–30 балів – про її сумнівність. Якщо банк бере участь у рейтингах протягом кількох років, для нього може бути розрахований синтетичний індекс надійності, що дає змогу вирівняти коливання поточного індексу.

До головних недоліків методики В. Кромонава належать:

- відсутність показників, що характеризують якість кредитного портфеля;
- забезпечення високої рейтингової оцінки банку досить великим значенням якогось одного з показників;
- суб'єктивне встановлення питомої ваги коефіцієнтів;
- ототожнювання ризикових активів з працюючими, адже до останніх належать і деякі ліквідні активи (короткострокові міжбанківські кредити, депозити, розміщені в центральному банку, тощо);
- передумова, згідно з якою в ідеального банку ризикові активи повинні дорівнювати розміру власного капіталу. На практиці платні пасиви перевищують власні кошти банку в декілька разів;
- чотири з шести оціночних коефіцієнтів базуються на аналізі стану власних коштів банку.

У практичній діяльності вітчизняні банки з метою оцінки банків-контрагентів, обчислюючи ліміти для операцій на міжбанківському ринку, використовують методику О. Ширинської [4]. Крім показників В. Кромонава, в системі О. Ширинської передбачається використання коефіцієнтів рентабельності (ROA та ROE). У методиці запропоновано застосовувати частку прострочених позик у кредитному портфелі банку. Система рейтингової оцінки за методикою О. Ширинської характеризується ранжуванням коефіцієнтів і віднесенням їх до окремих груп. З методики В. Кромонава були запозичені такі параметри для обчислення коефіцієнтів: власний капітал (BK); зобов'язання до запитання; сумарні зобов'язання; ліквідні активи; захист капіталу. Крім того, були додані нові – прибутки (Π), термінові депозитні інструменти ($ТД$), корпоративні кредити ($КК$), дохідні активи ($ДА$), державні цінні папери ($ЦП$), кошти на поточних і кореспондентських рахунках ($КПК$).

Кожному коефіцієнту, як і кожній групі, до якої вони належать, присвоєні власні коригуючі

ваги. Формули розрахунку коефіцієнтів подані у табл. 2.

Таблиця 2

Параметричні коефіцієнти моделі О. Ширинської

Параметричні коефіцієнти	Розрахунок коефіцієнта
Коефіцієнти надійності (вага 15%)	
KH_1 (вага 50%)	$\frac{BK}{ДА}$
KH_2 (вага 50%)	$\frac{ЗК}{BK}$
Коефіцієнти ліквідності (вага 35%)	
KL_1 (вага 35%)	$\frac{ЛА}{ЗЗ}$
KL_2 (вага 35%)	$\frac{(ЛА + ЗК)}{СЗ}$
KL_3 (вага 30%)	$\frac{ЛА}{ДА}$
Коефіцієнти рентабельності (вага 15%)	
KP_1 (вага 50%)	$\frac{\Pi}{BK}$
KP_2 (вага 50%)	$\frac{\Pi}{ДА}$
Коефіцієнти якості активів (вага 20%)	
KY_1 (вага 50%)	$\frac{(ТД + BK)}{КК}$
KY_2 (вага 50%)	$\frac{ЦП}{ДА}$
Коефіцієнти ресурсної бази банку (вага 15%)	
KB_1 (вага 50%)	$\frac{BK}{СЗ}$
KB_2 (вага 50%)	$\frac{КПК}{СЗ}$

На наступному етапі обчислюють узагальнюючий коефіцієнт за формулою:

$$R = 15 \cdot KH + 35 \cdot KL + 15 \cdot KP + 20 \cdot KY + 15 \cdot KB = 15 \cdot (0,5 \cdot KH_1 + 0,5 \cdot KH_2) + 35 \cdot (0,35 \cdot KL_1 + 0,35 \cdot KL_2 + 0,3 \cdot KL_3) + 15 \cdot (0,5 \cdot KP_1 + 0,5 \cdot KP_2) + 20 \cdot (0,5 \cdot KY_1 + 0,5 \cdot KY_2) + 15 \cdot (0,5 \cdot KB_1 + 0,5 \cdot KB_2). \quad (2)$$

За методикою О. Ширинської, для відсікання використовується єдиний коефіцієнт – показник якості кредитного портфеля. Фактично, це питома вага прострочених позик у кредитному портфелі. Банк, у якого частка простроченої заборгованості перевищує 3% від загальної суми наданих кредитів, вилучається з рейтингу.

Як окремий критерій визначають коефіцієнт заборгованості на ринку міжбанківських кредитів, що обчислюється шляхом співвідношення розміщених та залучених кредитів. Якщо залучені банком міжбанківські кредити наполовину перевищують надані на ринку міжбанківські кредити,

коефіцієнт якості активів домножується на збільшену вагу – 25%.

Суттєвим нововведенням стало використання показника частки прострочених позик у кредитному портфелі банку, що виконує функцію відсікання. Цей показник слугує для уникнення в рейтингу надмірної кількості банків, що мають значні проблеми з кредитним портфелем. Функція відсікання, тобто своєрідна “очистка” системи, запропонована також О. Шматовим, за методикою якого з рейтингу вилучаються банки, не критичні коефіцієнти яких мають порогові значення. У вітчизняній методиці групи банківських експертів найважливішим показником є рівень проблемних кредитів (максимальна питома вага – 34,5%), хоч

він і не виконує функції відсікання, запропонованої О. Ширинською.

До головних недоліків аналізованої методики належать:

- бухгалтерський спосіб оцінки;
- суб’єктивне встановлення питомих ваг коефіцієнтів;
- ототожнювання ризикових активів з працюючими активами;
- занадто велика вага коефіцієнтів ліквідності у розрахунку загальноючого коефіцієнта.

Порівняльну характеристику методик В. Кромонова та О. Ширинської подано у табл. 3.

Таблиця 3

Порівняльна характеристика рейтингових методик

Порівняльні ознаки	Методика В. Кромонова	Методика О. Ширинської
Ступінь прозорості методики	відкрита	відкрита
Метод побудови	індексна	індексна
Спосіб оцінювання	експертна	бухгалтерська
Кількість показників	6	11
Наявність нормування	так	так
Поділ коефіцієнтів на критеріальні групи	ні	так
Присвоєння ваг коефіцієнтам з урахуванням користувачів	ні	ні
Наявність функції відсікання	так	так (частка прострочених позик)
Спосіб згортки	адитивна	адитивна
Форма подання результатів рейтингу	числова	числова

Авторами запропонована методика, розроблена на основі методик В. Кромонова та О. Ширинської. Аналіз роботи банку та побудова його рейтингу проводяться за системою показників, що складається з шести груп:

1. Показники ефективності діяльності – 4 показники: рентабельність активів, рентабельність капіталу, чиста процентна маржа, використання залучених коштів.

2. Показники якості активів – 2 показники: рівень працюючих активів, частка сукупних активів у сумарних активах.

3. Показники якості пасивів – 2 показники: рівень левериджу, стабільність ресурсної бази.

4. Достатність капіталу – 1 відповідний показник.

5. Ліквідність – 1 показник: миттєва ліквідність.

6. Якість менеджменту – 2 показники: якість попереднього менеджменту активних операцій, коефіцієнт клієнтської бази.

Формули для розрахунку показників подано у табл. 4, де застосовано такі умовні позначення: A – активи, K – капітал, Dn – процентний дохід, Vn – процентні витрати, CZA – середні загальні активи, ZKB – залучені кошти банку, PA – робочі активи, CA – сукупні активи, CZ – сумарні зобов’язання, CK – строкові кошти, $ЦП_{об}$ – цінні папери власного боргу, CB – субординований борг, Z – зобов’язання, BA – високоліквідні активи, $КНБУ$ – кошти НБУ, $МКД$ – міжбанківські кредити та депозити, $КДЗ$ – кошти до запитання, $РАО$ – резерви під активні операції, $КП$ – кредитний портфель, $ВЦП$ – вкладення у цінні папери, $ДЗ$ – дебіторська заборгованість, $ВГ$ – внески громадян, $КЮО$ – кошти юридичних осіб.

Таблиця 4

Параметричні коефіцієнти авторської моделі

Показник	Формула	Вага у групі, %
Рентабельність активів, K_{e01}	$\frac{П}{A}$	30
Рентабельність капіталу, K_{e02}	$\frac{П}{K}$	30
Чиста процентна маржа, K_{e03}	$\frac{(Dn - Vn)}{CZA}$	20
Використання залучених коштів, K_{e04}	$\frac{П}{ZKB}$	20

Показник	Формула	Вага у групі, %
Рівень працюючих активів, $K_{яа1}$	PA/A	50
Частка сукупних активів, $K_{яа2}$	CA/A	50
Рівень левериджу, $K_{ям1}$	$BK/СЗ$	50
Стабільність ресурсної бази, $K_{ям2}$	$(СК + ЦП_{об} + СБ)/3$	50
Достатність капіталу, $K_{ок1}$	BK/A	100
Миттєва ліквідність, K_l	$BA/(КНБУ + МКД + КДЗ)$	100
Якість менеджменту активних операцій, $K_{ям1}$	$PAO/(КП + ВЦП + ДЗ)$	20
Коефіцієнт клієнтської бази, $K_{ям2}$	$BГ/КЮО$	80

Вага коефіцієнта у групі була обрана експертним методом на основі ступеня важливості показника. Проаналізувавши показники за окремими групами, на основі експертних оцінок було обрано ваги як для показників у межах кожної з груп, так і для відображення впливу окремої групи на загальний показник. Вагові коефіцієнти для кожної групи представлені у табл. 5.

Таблиця 5

Вагові коефіцієнти груп показників

Група	Вага, %
I	25
II	15
III	15
IV	20
V	10
VI	15
Усього	100

Для розрахунку узагальнюючого показника вирішено використовувати метод адитивної згортки. Під час розробки формули було проаналізовано вплив груп показників та кожного окремого показника на результат.

$$R = 25 \cdot (0,3 \cdot K_{e01} + 0,3 \cdot K_{e02} + 0,2 \cdot K_{e03} + 0,2 \cdot K_{e04}) + 15 \cdot (0,5 \cdot K_{яа1} + 0,5 \cdot K_{яа2}) + 15 \cdot (0,5 \cdot K_{ям1} + 0,5 \cdot K_{ям2}) + 20 \cdot K_{ок} + 10 \cdot K_l + 15 \cdot (0,2 \cdot K_{ям1} + 0,8 \cdot K_{ям2}). \quad (3)$$

Після розрахунку загального інтегрального коефіцієнта за вищенаведеною формулою можна приймати рішення щодо місця банку в рейтингу. Вважається, що чим більше значення інтегрального коефіцієнта, тим надійніший банк.

Дослідження було проведено на основі фінансової звітності комерційних банків станом на 01.01.2011 року [8]. Оцінювалися 12 банків Дніпропетровської області: ПАТ КБ “ПРИВАТБАНК”, ПАТ ЕКБ, АКБ “НОВИЙ”, ПАТ “А-БАНК”, КБ “Земельний Капітал”, ПАТ “БАНК КРЕДИТ ДНІПРО”, ПАТ “КЛАСИКБАНК”, ПАТ “АБ “РАДА-БАНК”, ПАТ “Банк Восток”, ПАТ “КБ “АКСІОМА”, ПАТ “АКБ “КОНКОРД”, ПАТ “АКТАБАНК”. У табл. 6 подано порівняння рейтингів, побудованих за авторською методикою та за методикою О. Ширинської. Найвні суттєві відмінності між рейтингами – майже всі банки змінили своє місце. Проаналізувавши стан банків на 01.01.2011 р., можна сказати, що вищевикладена методика більш достовірно відображає реальну ситуацію, що склалася на ринку банківських послуг.

Таблиця 6

Рейтинг комерційних банків Дніпропетровської області станом на 01.01.2011 р.

Методика О. Ширинської		Авторська методика	
Місце у рейтингу	Банк	Місце у рейтингу	Банк
1	ПАТ “БАНК КРЕДИТ ДНІПРО”	1	ПАТ КБ “ПРИВАТБАНК”
2	ПАТ КБ “ПРИВАТБАНК”	2	ПАТ “БАНК КРЕДИТ ДНІПРО”
3	АКБ “НОВИЙ”	3	ПАТ “КЛАСИКБАНК”
4	ПАТ ЕКБ	4	ПАТ “АКТАБАНК”
5	ПАТ “АКБ “КОНКОРД”	5	ПАТ “КБ “АКСІОМА”
6	КБ “Земельний Капітал”	6	ПАТ “АКБ “КОНКОРД”
7	ПАТ “АКТАБАНК”	7	КБ “Земельний Капітал”
8	ПАТ “КБ” АКСІОМА”	8	АКБ “НОВИЙ”

Методика О. Ширинської		Авторська методика	
Місце у рейтингу	Банк	Місце у рейтингу	Банк
9	ПАТ "А-БАНК"	9	ПАТ "А-БАНК"
10	ПАТ "Банк Восток"	10	ПАТ "АБ "РАДАБАНК"
11	ПАТ "АБ "РАДАБАНК"	11	ПАТ ЕКБ
12	ПАТ "КЛАСИКБАНК"	12	ПАТ "Банк Восток"

Узагальнюючи наведене вище, можна зробити такий висновок: під час формування запропонованої методики для аналізу роботи банків до системи показників було додатково введено показники, що характеризують кредитний портфель, а також розглянуто вплив міжбанківських кредитів та депозитів, грошей НБУ. Позитивним моментом цієї методики є одночасне використання методів експертного оцінювання та бухгалтерської обробки первинних даних, встановлення ваг за окремими групами показників на основі методів експертного аналізу.

Побудова та аналіз рейтингових оцінок діяльності комерційних банків уможливує формулювання більш обґрунтованих висновків щодо характеристики банківської діяльності. Використання змішаного оцінювання сприяє визначенню напрямів подальшого розвитку діяльності банків. Запропонована методика дозволить зацікавленим особам більш об'єктивно приймати рішення щодо роботи з тим чи іншим банком. Знання стану комерційного банку та його місця у сукупності банків забезпечить уникнення неочікуваних ситуацій для користувачів та, завдяки цьому, збереження і примноження власних коштів.

Список використаних джерел

1. Петриченко Л. Ю. Критерії стійкості комерційного банку / Л. Ю. Петриченко // Фінанси України. – 2000. – № 7. – С. 128–135.
2. Проскурин А. М. О структуре банковского капитала и оценке его эффективности / А. М. Проскурин // Деньги и кредит. – 1996. – № 10. – С. 53–60.
3. Незнамова А. С. Кредитний скоринг: світовий досвід бальних рейтингових оцінок кредитоспроможності фізичних осіб / А. С. Незнамова // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2002. – № 10. – С. 73–77.
4. Гумен І. Складові банківських рейтингів: науково-практичний аспект / І. Гумен // Вісник НБУ. – 2000. – № 1. – С. 57–60.
5. Иванов В. В. Использование корреляционной зависимости при оценке эффективности деятельности обособленных подразделений банка / В. В. Иванов, П. В. Богаченко // Финансы и кредит. – 2000. – № 2. – С. 16–18.
6. Науменко В. Знайдіть свій банк / В. Науменко // Вісник НБУ. – 1998. – № 7. – С. 16.
7. Науменко В. Оцените надежность вашего банка / В. Науменко // Комп&ньон. – 1998. – № 46. – С. 28–29.
8. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www/bank.gov.ua> – Назва з титул. екрана.

Вітаємо з ювілеєм!

Мороза

Юрія Віталійовича,

начальника Головного управління статистики
у Рівненській області.

Бажаємо здоров'я, подальших успіхів,
натхнення у праці, оптимізму.

*Рада засновників та редколегія журналу
"Статистика України"*

Внутрішній контроль якості продукції та витрат на її забезпечення

Показано, що ефективним способом поліпшення якості продукції є впровадження системи управління якістю. Розглянуто сутність понять “якість”, “контроль”, “внутрішній контроль”. На основі узагальнення результатів досліджень окремих науковців представлено авторську класифікацію внутрішнього контролю якості за різними ознаками.

Ключові слова: внутрішній контроль, якість продукції, класифікація контролю, інформаційна система управління, аналіз, планування, бухгалтерський облік.

На сучасному етапі одним із пріоритетних напрямів становлення вітчизняної економіки, що передбачений Стратегією економічного і соціального розвитку України на 2004–2015 рр. [14], є виробництво високоякісної продукції. Таке завдання ставлять перед собою і бізнес-одиниці, що здійснюють виробництво та надають послуги.

Якість об'єкта виробництва є важливим фактором підвищення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання. Якісні характеристики продукції є тією основою, що уможлиблює конкуренцію на вітчизняному та зарубіжних ринках та сприяє більш ефективному виконанню суспільної місії підприємства. Процес виготовлення високоякісної продукції не можливий без налагодження системи контролю, що дозволяє виявляти відхилення та здійснювати певні коригування щодо рівня якості продукції. Важливим елементом здійснення внутрішнього контролю є бухгалтерський облік витрат на забезпечення якості продукції, оскільки він фіксує дані, що в подальшому використовуються при здійсненні контрольних процедур для порівняння та виявлення відхилень і помилок. Усунення недоліків на початковому етапі дає змогу уникнути великих витрат на наступних, ураховуючи втрати через брак продукції. У зв'язку з цим виникла необхідність дослідження питань, пов'язаних із проведенням контролю якості продукції, оптимізацією цього процесу, встановленням його впливу на якість продукції та величину витрат, зумовлених здійсненням такого контролю.

Мета дослідження полягає у визначенні змістового наповнення поняття “внутрішній контроль якості продукції” та розробці на основі узагальнення й систематизації підходів науковців класифікації внутрішнього контролю витрат на забезпечення якості продукції.

Питанням контролю якості продукції присвятили ряд праць як вітчизняні вчені – К. Брень, М. Шаповал, так і зарубіжні науковці – В. Васильєв, А. Варжапетян, Л. Глаголева, В. Єфімов, Н. Ільєнкова, Є. Карпенко, С. Ламоткін, М. Мироньова, Е. Міллер, В. Огвоздін, Дж. Ріггс, П. Фаткін, А. Фейгенбаум, В. Фоміна та ін. У їх роботах висвітлені питання, пов'язані з організацією контролю якості продукції, проте значна увага приділена

побудові науково обґрунтованої класифікації контролю якості продукції, при цьому увагу акцентовано на важливості його проведення та мінімізації витрат на організацію системи внутрішнього контролю. Однак досі залишається недостатньо дослідженим питання щодо контролю якості продукції як складного багатоаспектного явища з позиції господарського контролю.

Передусім розглянемо сутність поняття “якість”. Протягом багатьох років його пов'язували з продукцією та розглядали як відмінності в кількісних характеристиках певних властивостей продукту. Такий погляд на якість панував довгий час, при цьому вважалося, що досягнення більш високого рівня якості спричинює подорожчання, на якість продукції впливає система маркетингу та збуту, а прямий зв'язок з ефективністю роботи підприємства не простежується [13, с. 5].

Якість – це сукупність властивостей продукції, що визначають ступінь її придатності для використання та задоволення потреб споживачів. Забезпечення, підвищення та підтримання на високому рівні якості продукції є першочерговим і важливим завданням менеджерів суб'єкта господарювання, що вирішується шляхом упровадження системи управління якістю. Головна ідея такої системи полягає в тому, що компанія повинна працювати над якістю не тільки продукції, а й роботи загалом, включаючи роботу персоналу. Постійне паралельне вдосконалення цих складових дозволяє досягти більш швидкого та ефективного розвитку бізнесу.

У сучасних умовах контроль якості продукції став невід'ємною частиною виробничого процесу. Окремі фахівці розглядають його як систему технічного контролю [10, с. 25], однак, на нашу думку, його необхідно досліджувати також із позиції господарського контролю, адже витрати на виробництво продукції впливають на її собівартість, що, у свою чергу, призводить до збільшення ціни, а отже, до зменшення конкурентних переваг на ринку. Своєчасний та повний контроль витрат на якість продукції забезпечить упевненість власників у ефективній діяльності підприємства. У цьому контексті сприйняття контролю якості лише з технічної позиції не відповідає сутності господарського контролю.

Сутність і зміст контролю не можуть бути розкриті без урахування особливостей сфери діяльнос-

ті, в якій він застосовується. Тому слід розрізняти економічний, соціальний, технологічний, екологічний та інші види контролю. Економічний контроль, що здійснюється за допомогою методів господарського контролю якості продукції, полягає у перевірці даних бухгалтерського обліку щодо здійснення витрат на її забезпечення та визначення економічної вигоди від упровадження системи управління якістю і підтримання її на належному рівні.

Соціальний контроль якості полягає насамперед у визнанні продукції суспільством, вихідним пунктом якого є суспільне виробництво. Основою останнього є матеріальне виробництво як визначальний фактор існування будь-якого соціуму. Саме тому визнання продукції певного рівня якості потрібне для кожного підприємства, що є складовою одиницею матеріального виробництва.

Одними з найважливіших процесів у контексті забезпечення виготовлення якісної продукції є організація та провадження технологічного контролю, від якого залежить постійне дотримання необхідного рівня якості, зафіксованого в нормативних документах, шляхом безпосередньої перевірки кожного виробу й цілеспрямованого впливу на умови та чинники, що на нього впливають.

Екологічний контроль забезпечує таке виробництво, що у процесі реалізації суспільних потреб найменше шкодить навколишньому середовищу та існуванню споживачів. Це досягається шляхом виготовлення та реалізації якісної продукції.

Система попереднього, поточного і наступного контролів на підприємстві створює окрему його галузь – внутрішній контроль. Результати проведення контролю є основою для прийняття управлінських рішень з метою подальшого вдосконалення діяльності підприємства, підвищення його ефективності та рівня прибутковості.

Для чіткого розуміння місця контролю якості продукції на підприємстві розглянемо інформаційну систему управління якістю (рис. 1). Вона складається з таких підсистем: планування, бухгалтерський облік, контроль, аналіз, що знаходяться у постійному взаємозв'язку, забезпеченому використанням інформаційних комунікацій. Одним із головних завдань бухгалтерського обліку як підсистеми інформаційної системи управління є надання достовірної та своєчасної інформації управлінському персоналу підприємства. У цьому аспекті облік виступає як фіксатор інформації, за допомогою якого приймаються управлінські рішення та визначається фактичний стан підприємства. Проте у процесі діяльності підприємства, зокрема реєстрації господарських операцій, можливі помилки та неточності, для виявлення яких проводиться контроль, що передбачає подальший вплив на підконтрольний об'єкт для їх виправлення. Отже, можна констатувати, що контроль в інформаційній системі управління забезпечує надання достовірної інформації про стан підприємства.

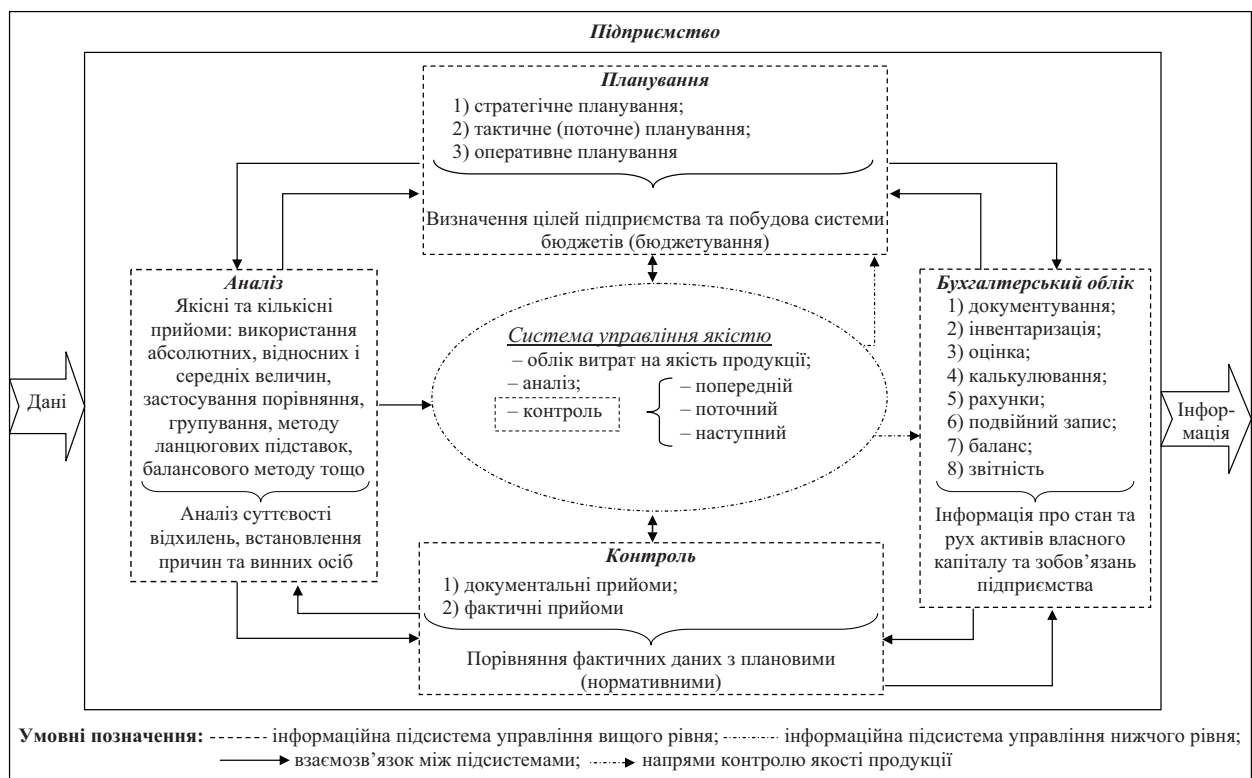

Рис. 1. Місце контролю якості продукції в інформаційній системі управління

Багатогранність підходів до визначення сутності контролю полягає, на думку авторів, не у спробах його універсального трактування, а у дослідженні цього питання з позиції представників різних наук – філософії, теорії управління, політики, права, кібернетики [17, с. 43]. Зокрема, Ф. Бутинець вважає контроль самостійним видом діяльності та виділяє його в окрему галузь знань – господарський контроль [3].

У теорії управління розглядають три стадії управлінської діяльності та виокремлюють процес контролю як особливу стадію процесу управління. У вузькому розумінні науковці пов'язують контроль з будь-якою функцією управління або розглядають як перевірку діяльності будь-кого. Дещо ширший зміст вкладають у поняття “контроль в управлінні”, коли трактують його як перевірку дотримання й виконання нормативно поставлених завдань, планів та рішень [5, с. 11]. Отже, контроль у господарській діяльності можна розглядати як функцію, вид діяльності та складову частину управління. Контроль як функція управління полягає в перевірці результатів діяльності підприємства та не залежить від особливостей і специфіки виробництва. Як окрема та самостійна діяльність контроль на підприємстві здійснюється для визначення певних помилок і відхилень у його роботі. Проведення певного роду робіт на кожному з етапів управління, що тісно пов'язані між собою, характеризують контроль як складову частину процесу управління. Водночас, досліджуючи всі аспекти контролю, можна стверджувати, що у процесі реалізації його слід розглядати як практичну діяльність.

Неконвенційність наявних підходів до трактування сутності поняття “внутрішній контроль” свідчить про відкритість питання, його недостатню розробленість та зацікавленість учених у його вирішенні. Проаналізувавши це поняття, автором було зроблено висновок, що внутрішній контроль – це сукупність заходів, які застосовуються всередині підприємства та призначені для уникнення помилок, виявлення господарських операцій і дій посадових осіб, що суперечать цілям діяльності підприємства або вимогам чинного законодавства.

У теорії внутрішнього контролю розглядають декілька напрямів його здійснення: технологічний, адміністративний та бухгалтерський. Технологічний – це контроль за технологічними процесами, що здійснюються на підприємстві; адміністративний – контроль за діяльністю посадових осіб. Проте у контексті дослідження найбільш цікавим є бухгалтерський контроль, особливість якого полягає в тому, що він виступає одночасно і засобом, і об'єктом контролю.

Проаналізувавши визначення понять “внутрішній контроль” та “контроль якості”, отримані на основі проведеного дослідження, встановлено: внутрішній контроль якості – це безперервне спостереження на всіх етапах життєвого циклу про-

дукції за витратами на її якість, що здійснюється безпосередньо у процесі господарської діяльності й оперативного управління для ліквідації та попередження помилок, порушень і невідповідностей. Мета внутрішнього контролю якості продукції полягає в інформаційному забезпеченні, формуванні та перевірці управлінських рішень у сфері якості щодо наявності чи попередження помилок, відхилень і усунення їх причин.

При розгляді питання організації внутрішнього контролю витрат на якість класифікація є важливим елементом, оскільки дає змогу детальніше розглянути функції досліджуваного поняття. Види внутрішнього контролю як класифікаційну ознаку окреслюють Л. Нападовська та В. Максимова. На думку Л. Нападовської, до них належать: адміністративний, бухгалтерський, внутрішній аудит та самоконтроль [11, с. 61–71]. В. Максимова як елементи за цією класифікаційною ознакою визначає оперативний контроль, тематичну перевірку та ревізію [8, с. 316–322]. Погляди вчених суттєво відрізняються, проте, на нашу думку, підхід Л. Нападовської є більш доречним, оскільки він ширший, а види контролю, що окреслює В. Максимова, можна застосувати до кожного з них.

Серед класифікаційних ознак контролю Ф. Бутинець виділяє такі: 1) за повнотою охоплення підприємств, що контролюються (повний, частковий, наскрізний); 2) за повнотою вивчення господарських процесів (суцільний, вибіркового, комбінований); 3) за періодичністю проведення (перманентний (функціональний), періодичний); 4) за способом сприйняття господарських процесів (за участю суб'єкта контролю та автоматичний); 5) за етапами господарських процесів (попередній, поточний, наступний); 6) за відношенням до обов'язків господарюючого суб'єкта (обов'язковий, статутний); 7) залежно від об'єкта контролю (документальний, фактичний) [4, с. 40–45]. Учений широко розглядає проблеми класифікації внутрішнього контролю, тому більшість ознак є беззаперечними та дають змогу оцінити контроль з різних позицій. Однак вважаємо, що перелік ознак необхідно дещо доповнити. Це насамперед стосується способу сприйняття інформації щодо господарських процесів, який повинен бути частково автоматизованим, оскільки доволі важко автоматизувати весь контрольний процес.

О. Мельник та О. Кузьмін класифікують контроль за такими ознаками:

- за змістом (фінансовий, виробничий, маркетинговий та інші);
- за етапами здійснення виробничо-господарської діяльності (попередній, поточний, завершальний);
- за рівнем централізації управління (централізований та децентралізований);
- за рівнем охоплення підконтрольних об'єктів (суцільний, вибіркового, разовий) [6, с. 228].

Значна кількість авторів [1; 8; 11] за ознакою “етапи здійснення виробничо-господарської діяльності” виокремлюють попередній, поточний та наступний контролю. Погоджуючись із цим положенням, вважаємо, що зазначені види внутрішнього контролю уможливають всебічне спостереження за діяльністю підприємства в цілому як окремого об’єкта та витратами на якість зокрема. Отже, зупинимося на поглядах учених щодо класифікації контролю якості.

Окремі вчені [2; 7; 12; 15; 16] виділяють за класифікаційну ознаку стадії виробничого процесу, розглядаючи при цьому такі елементи: попередній, проміжний, кінцевий контроль, проектування виробництва і реалізації, вхідний, операційний конт-

роль. М. Миронов [9] пропонує доповнити цю класифікаційну ознаку такими елементами: контроль за станом технічного обладнання, авторський нагляд та активний контроль за приладами, тобто це доповнення має суто технічний характер.

Вважаємо, що зазначена вище класифікаційна ознака не актуальна в сучасних умовах господарювання підприємств. Пропонуємо розглядати контроль якості на стадіях життєвого циклу продукції, оскільки цей підхід об’єднує всі попередньо окреслені класифікаційні ознаки. Синтезуємо погляди вчених та побудуємо класифікацію внутрішнього контролю витрат на забезпечення якості продукції (рис. 2).

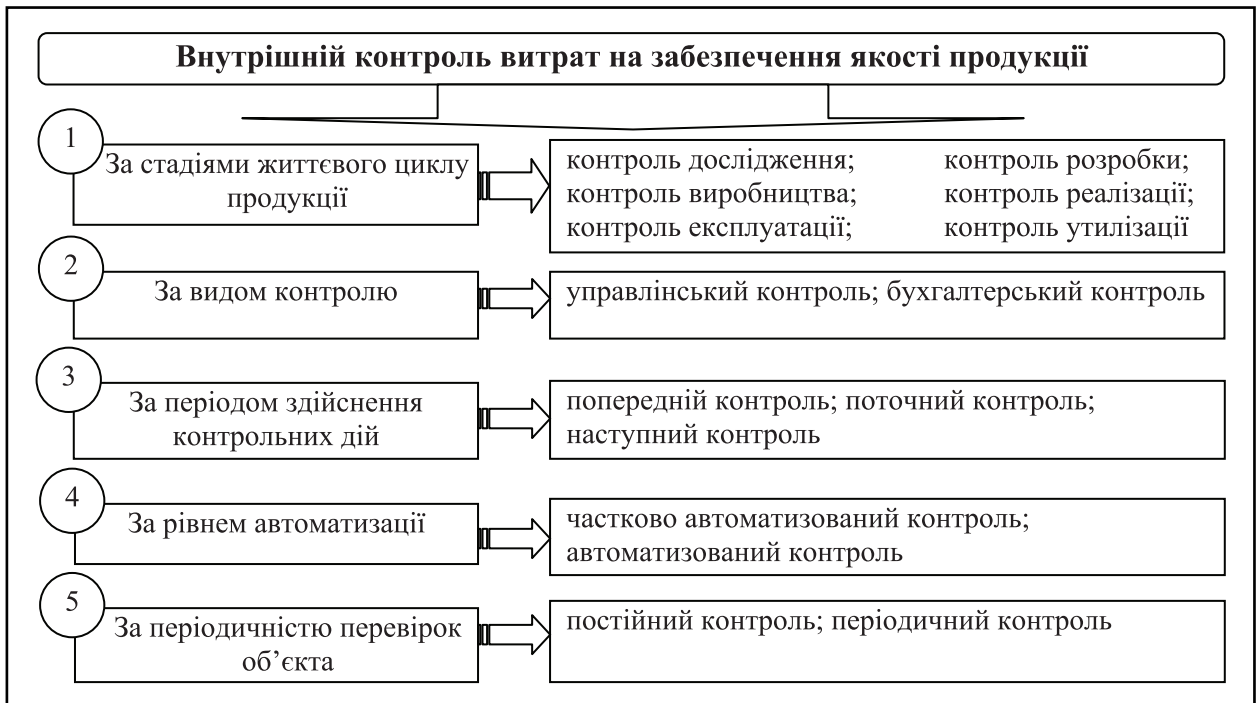

Рис. 2. Класифікація внутрішнього контролю витрат на забезпечення якості продукції

Класифікація, наведена на рис. 2, розроблена з урахуванням особливостей внутрішнього контролю та контролю якості продукції. Розглянемо її детальніше. Зазначені види контролю за стадіями життєвого циклу повністю охоплюють стадії життєвого циклу продукції, оскільки спостереження за якістю необхідне протягом усього часу існування останньої.

За видом контролю розрізняємо управлінський контроль, бухгалтерський контроль, технічний аудит і самоконтроль якості продукції та витрат на її забезпечення. Управлінський контроль – це спостереження управлінського персоналу підприємства за відповідністю схваленої політики щодо виробництва продукції якісним характеристикам останньої та процесу її реалізації. Бухгалтерський контроль визначають як сукупність процедур, що забезпечують необхідний рівень якості шляхом відстеження рівня витрат на розробку, виробництво, реалізацію та утилізацію продукції. Технічний

аудит – це документально оформлений систематичний процес оцінювання засобів виробництва продукції з метою недопущення погіршення її якості, що включає збирання й об’єктивний аналіз інформації щодо технічної забезпеченості підприємства. Самоконтроль є важливим видом внутрішнього контролю якості продукції, оскільки забезпечує високий рівень цього показника шляхом ретельного виконання керівником, працівником (робітником) своїх обов’язків та дотримання встановлених правил, норм і нормативів.

За періодом здійснення контрольних дій розрізняють попередній, поточний та наступний контролю. Попередній контроль якості – це оцінка можливості поліпшення, забезпечення якості продукції у результаті прийняття певного управлінського рішення. Поточний контроль якості продукції полягає у спостереженні за рівнем якості та витратами, що здійснюються у процесі розробки, виробництва та реалізації продукції. Наступний контроль – пе-

ревірка результатів прийнятого та реалізованого управлінського рішення щодо якості продукції.

За рівнем автоматизації виокремлюють автоматизований та частково автоматизований контроль. Перший характеризується повною заміною контролера як посадової особи автоматизованими пристроями контролю якості та витрат на її забезпечення, а також відповідним програмним забезпеченням; другий – це спостереження контролера за рівнем витрат на якість продукції за допомогою технічного та програмного забезпечення. Оскільки рівень автоматизації підприємств постійно підвищується, це призводить до зміни характеру контрольних дій. Так, наразі практично виключена можливість контролю витрат на якість продукції без залучення технічного і програмного забезпечення.

Останньою класифікаційною ознакою є періодичність перевірок об'єкта. До угруповання за нею належать постійний, періодичний та контроль за вимогою. Постійний контроль – це система постійного спостереження за рівнем витрат на якість за допомогою існуючих прийомів та способів. Періодичний контроль характеризується здійсненням контрольних дій через певний проміжок часу. Контроль за вимогою – це перевірка стану рівня ви-

трат на забезпечення якості продукції на певну дату за рішенням управлінського персоналу. Сутність внутрішнього контролю якості продукції характеризують його класифікація, принципи, функції, суб'єкти та об'єкти.

У результаті дослідження встановлено, що ефективним способом поліпшення якості продукції є впровадження системи управління якістю. Контроль якості довгий час розглядався лише з технічної позиції та практично ігнорувався в аспекті господарського контролю. Проаналізувавши тлумачення понять “внутрішній контроль” та “контроль якості продукції”, автором було сформульовано власне визначення дефініції “внутрішній контроль якості продукції” як безперервне спостереження на всіх етапах життєвого циклу продукції за витратами на якість, що здійснюється безпосередньо у процесі господарської діяльності й оперативного управління для попередження та ліквідації помилок, порушень і невідповідностей. Розроблено класифікацію внутрішнього контролю якості, що містить такі ознаки: за стадіями життєвого циклу, за видом контролю, за періодом здійснення контрольних дій, за рівнем автоматизації, за періодичністю перевірок об'єкта.

Список використаних джерел

1. Бурцев В. В. Внутренний контроль в организации: методологические и практические аспекты / В. В. Бурцев // Аудиторские ведомости. – 2002. – № 8. – С. 15–21.
2. Ефимов В. В. Средства и методы управления качеством : [учеб. пособ.] / Ефимов В. В. – М. : КНОРУС, 2007. – 232 с.
3. Контроль і ревізія : [підруч. для студ. вищ. навч. закл. спец. “Облік і аудит”] / [Бутинець Ф. Ф., Бондар В. П., Виговська Н. Г., Петренко Н. І.]; за ред. Ф. Ф. Бутиця. – [4-е вид., доп. і перероб.]. – Житомир : ПП “Рута”, 2006. – 560 с.
4. Контроль і ревізія : [підруч. для студ. спец. 7.050106 “Облік і аудит”] / [Бутинець Ф. Ф., Бардаш С. В., Малюга Н. М., Петренко Н. І.]. – [2-ге вид., доп. і перероб.]. – Житомир : ЖІТІ, 2000. – 512 с.
5. Кочерин Е. А. Контроль в системе управления социалистическим производством. Вопросы теории и практики / Кочерин Е. А. – М. : Экономика, 1982. – 216 с.
6. Кузьмін О. Є. Основи менеджменту : [підручн.] / Кузьмін О. Є., Мельник О. Г. – [2-ге вид., випр., доп.]. – К. : Академвидав, 2007. – 464 с.
7. Ламоткин С. А. Управление качеством товарной продукции : [учеб. пособ.] / Ламоткин С. А., Несмелов Н. М. – Мн. : БГЭУ, 2006. – 141 с.
8. Максимова В. Ф. Загальний підхід до організації системи внутрішньогосподарського контролю / В. Ф. Максимова // Вісник ЖДТУ ; Економічні науки. – 2002. – № 19. – С. 174.
9. Миронов М. Г. Управление качеством : [учеб. пособ.] / Миронов М. Г. – М. : ТК Велби, Изд-во “Прспект”, 2007. – 288 с.
10. Молчанова Е. Д. Управление качеством : [курс лекцій] / Молчанова Е. Д. – Улан-Уде : ВСГТУ, 2004. – 96 с.
11. Нападовська Л. В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці : [моногр.] / Нападовська Л. В. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2000. – 224 с.
12. Ребрин Ю. И. Управление качеством : [учеб. пособ.] / Ю. И. Ребрин – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2004. – 174 с.
13. Смагина М. Н. Процессы системы менеджмента качества / Смагина М. Н., Герасимов Б. И., Пархоменко Л. В. ; под науч. ред. Б. И. Герасимова. – Тамбов : Изд-во ТГТУ, 2006. – 100 с.
14. Стратегія економічного і соціального розвитку України на 2004–2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.niss.gov.ua/book/varnaly/005.htm>
15. Управление качеством продукции : [учеб. пособ.] / [Новицкий Н. И, Олексюк В. Н., Кривенков А. В., Пуровская Е. Э.]; под ред. Н. И. Новицкого. – [3-е изд., стер.]. – М. : Новое знание, 2004. – 367 с.
16. Фомин М. Г. Квалиметрия. Управление качеством. Сертификация : [учеб. пособ.] / Фомин М. Г. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Ось-89, 2007. – 384 с.
17. Шпиг А. А. Контрольные функции централизованной бухгалтерии торгова / Шпиг А. А. – М. : Экономика, 1977. – 123 с.

Інформаційні можливості Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування

Розглянуто інформаційно-аналітичні можливості Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування та напрями його використання для цілей удосконалення статистичного спостереження.

Ключові слова: статистичне спостереження, моніторинг, соціальне страхування, ринок праці, зайнятість, доходи населення, статистика населення.

Створення та повномасштабне функціонування Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування (далі – Реєстр) можна вважати одним із найважливіших результатів упровадження єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Реєстр як організаційно-технічна система, призначена для накопичення, зберігання та використання інформації, не лише здатен забезпечити повноту та надійність персоніфікованого обліку єдиного внеску, а й є унікальним джерелом продукування статистичних даних про застрахованих осіб та платників єдиного внеску.

Закон України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування” [1] обмежує використання інформації з Реєстру виключно внутрішніми потребами системи загальнообов'язкового державного соціального страхування: обмін інформацією між Пенсійним фондом, що веде Реєстр, передбачено лише з фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування та з Державною податковою адміністрацією України, яка веде Державний реєстр фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів. Також Закон не містить жодних норм щодо оприлюднення зведених даних Реєстру – йдеться лише про надання інформації на запит платників єдиного внеску та / або застрахованих осіб.

Звісно, закритий режим функціонування Реєстру зумовлений зобов'язаннями щодо збереження конфіденційності персональних відомостей, але його інтегрований інформаційний потенціал повинен використовуватися максимальною мірою.

Проблема гармонізації та комплексного використання даних із різних інформаційних джерел є надзвичайно актуальною для України. Цим питанням присвячено дослідження З. Бараник, О. Гладуна, І. Калачової, Е. Лібанової, В. Саріогло, інших науковців [2–6]. Поява нових інформаційних ресурсів вимагає постійного розширення та доповнення цих досліджень.

Метою статті є аналіз інформаційних можливостей Реєстру та розроблення рекомендацій щодо

його використання у практиці статистичного спостереження.

Реєстр складається з двох частин, до яких вносяться, зокрема, такі відомості:

1) реєстр страхувальників – місцезнаходження (для юридичної особи) та місце реєстрації або місце фактичного проживання (для фізичної особи); організаційно-правова форма господарювання; види економічної діяльності, в тому числі основний; клас професійного ризику виробництва; кількість працівників та осіб, які виконують роботи (надають послуги) за цивільно-правовими договорами;

2) реєстр застрахованих осіб – дата народження; стать; громадянство; сума сплаченого єдиного внеску та сума виплат (доходу), з якої сплачено страхові внески за відповідний місяць; позначка про особливі умови праці, що дають право на пільги з загальнообов'язкового державного соціального страхування; кількість відпрацьованих календарних днів (годин) за відповідний місяць; здійснення виплат за окремими видами страхування [1].

Узагальнення зазначених відомостей уможливорює побудову різноманітних аналітичних групвань, що мають бути використані для вирішення двох надзвичайно важливих завдань: 1) удосконалення моніторингу діяльності системи загальнообов'язкового державного соціального страхування; 2) доповнення та поліпшення якості даних державного статистичного спостереження.

Удосконалення моніторингу діяльності системи загальнообов'язкового державного соціального страхування. Моніторинг є невід'ємною складовою ефективного управління в будь-якій сфері. Для національної соціальної політики цей аспект традиційно залишається слабким місцем [7]. Щодо системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, то питання особливо складне, оскільки воно стосується надто широкого кола інтересів не лише безпосередніх учасників соціального діалогу, а й практично всіх верств населення. З огляду на це, моніторинг має бути спрямований не тільки на задоволення внутрішніх потреб управління системою, а й на інформування широких кіл громадськості. Максимально відкрита та загальнодоступна інформація сама по собі є запорукою прозорості й ефективності управління системою.

На сучасному рівні розвитку інформаційних технологій найдоступнішою для масового користування є інформація, розміщена в Інтернеті. Швидкі темпи збільшення частки регулярних користувачів світовою мережею дають підстави очікувати, що Україна невдовзі подолає наявне відставання за цим індикатором від розвинених країн. За даними регулярного дослідження ринку телекомунікаційних послуг, яке здійснює компанія GfK Ukraine, у кінці 2011 р. кожен третій мешканець України принаймні раз на чотири тижні користувався Інтернетом (для порівняння: у четвертому кварталі 2010 р. частка регулярних користувачів становила лише 26%). Позитивна динаміка щодо активного підключення до мережі спостерігається серед населення усіх вікових груп, окрім осіб, старших 60 років [8].

У свою чергу, впровадження в Україні технологій електронного врядування, що передбачає створення єдиної інфраструктури міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади й органів місцевого самоврядування, з громадянами та суб'єктами господарювання [9] сприятиме зростанню інтернет-аудиторії і, що не менш важливо, – розширенню спектра цілей відвідування мережі, підвищенню її “корисності” (наразі українці використовують Інтернет переважно для спілкування та розваг [8]).

З урахуванням вищезазначеного максимізація рівня використання інформаційного потенціалу Реєстру може вважатись одним із головних напрямів удосконалення моніторингу системи загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Наразі фонди соціального страхування на законодавчому рівні зобов'язані складати й оприлюднювати у засобах масової інформації звіти про результати своєї діяльності у розрізі доходів і видатків [10]. Однак вартісні показники формування та використання бюджетів фондів відображають переважно фінансово-балансовий аспект і не дають уявлення про охоплені контингенти населення та дієвість наданих страхових виплат, послуг щодо підтримки втрачених доходів. Хоча всі чотири фонди публікують на своїх веб-сайтах та у засобах масової інформації певні відомості щодо кількості одержувачів різних видів допомоги, послуг та середнього розміру виплат, регулярність таких публікацій та набір показників не мають системного характеру.

Найповніше висвітлюється діяльність Державної служби зайнятості, що пояснюється інтегрованістю даних поточного обліку зареєстрованих потоків незайнятих громадян та вільних робочих місць у загальний план статистичного спостереження ринку праці. Ведеться щомісячний моніторинг затвердженого кола показників і щоквартальний – за розширеним переліком показників; результати публікуються на веб-сайтах Державної служби зайнятості та Держстату України; Державним центром зайнятості щорічно видається статистичний

збірник “Ринок праці України”, в якому наводяться динамічні ряди основних показників, відповідні розділи включають також у публікації Держстату України зі статистики ринку праці.

Пенсійний фонд України відносно регулярно розміщує на своєму веб-сайті інформацію про стан фінансування поточних пенсійних виплат та щомісяця – підсумки виконання показників бюджету надходжень, загальний обсяг видатків, загальна кількість пенсіонерів та середній розмір пенсій. З липня 2011 р. на сайті почали розміщувати щоквартальну інформацію про розподіл пенсіонерів за розмірами пенсій залежно від виду пенсій та закону, за яким призначено пенсію. Дані щодо чисельності пенсіонерів у розрізі статі, місяця проживання, виду та розміру пенсій публікують також у щорічному збірнику Держстату України “Соціальний захист населення України”.

Відомості щодо діяльності Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань висвітлено переважно на їх веб-сайтах і зовсім не представлено в публікаціях Держстату України.

Міністерство соціальної політики України спільно з Пенсійним фондом України та іншими фондами соціального страхування щорічно готують спеціалізоване видання “Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальний захист та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах”, де наводяться дані за кожним видом соціального страхування. Проте інформація залишається розрізною та різноплановою, оскільки жодні узагальнюючі показники по системі загалом не розраховуються.

Однак, на нашу думку, найбільшою прогалиною існуючого інформаційного забезпечення є практично повна відсутність даних щодо рівня залучення до системи соціального страхування різних категорій населення та динаміки набуття страхового стажу. Це унеможлиблює проведення ґрунтовних аналітичних розвідок щодо фактичного віку “входу” й “виходу” з системи, вікового тренду заробітної плати (доходу), виявлення контингентів населення, що можуть бути додатково залучені, та “неблагополучних” платників, які з різних причин ризикують не здобути необхідний страховий стаж тощо. Як наслідок, планування діяльності фондів здійснюється переважно за методом “від досягнутого” і не виходить за межі однорічного бюджетного процесу. Навіть Пенсійний фонд, який згідно з законом зобов'язаний здійснювати актуарні розрахунки на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу (ч. 1 ст. 77 Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” [11]), надзвичайно мало використовує результати таких розрахунків і жодним способом не оприлюднює їх.

Відомості, необхідні для забезпечення потреб перспективного планування діяльності фондів, міс-

тять Реєстр. Він дає змогу побудувати комбіновані розподіли застрахованих осіб – платників внесків за статтю, віком, місцем проживання, статусом економічної активності (зайняті; зареєстровані безробітні; учні, студенти; непрацюючі пенсіонери, ін.), типом зайнятості (наймані працівники; самозайняті, в тому числі підприємці – фізичні особи; робота за цивільно-правовою угодою; непрацюючі особи, які беруть участь добровільно), розміром заробітку та здобутим страховим стажем, видами економічної діяльності, організаційно-правовими формами господарювання підприємств (з виокремленням бюджетних установ, підприємств громадських організацій інвалідів, військових частин тощо) та обраною формою оподаткування. Така інформація дає змогу встановити реальний рівень страхової участі різних категорій платників та визначити можливі шляхи посилення соціальної захищеності застрахованих осіб.

Щодо одержувачів страхових виплат, то актуальними будуть аналітичні групування за статтю, віком, місцем проживання, розміром заробітку та здобутим страховим стажем, видами страхових виплат, послуг, їх розмірами (у вартісному вираженні, а також як коефіцієнти заміщення, тобто у співвідношенні з розміром колишнього заробітку і сучасним середнім розміром заробітку) та структурою (основний розмір страхової виплати, визначений відповідно до стажу і заробітку, та різноманітні доплати, надбавки, підвищення тощо). Така інформація дасть змогу оцінити адекватність розміру виплати зробленим страховим внескам, справедливості та обґрунтованості розподілу суспільних коштів (як страхових, так і бюджетних), установити закономірності в послідовності настання страхових випадків упродовж трудового життя.

Загальнодоступна зведена інформація Реєстру може використовуватися не лише фондами та іншими уповноваженими органами, а й для проведення незалежних актуарних розрахунків та експертиз, що сприятиме підвищенню довіри до системи соціального страхування з боку населення і бізнесу, поліпшенню якості всього процесу бюджетування.

Негативні наслідки недостатньої поінформованості громадськості про реальний стан справ у системі соціального страхування та пенсійного забезпечення повною мірою проявились у ході інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо підготовки пенсійної реформи. Зокрема, заполітизоване питання про підвищення пенсійного віку сприймалося б набагато легше, якби інформація про кількість, віковий склад і тривалість життя пенсіонерів була загальнодоступною і загальновідомою, тоді всі аргументи на кшталт “у нас люди не доживають до такого віку” навіть не виникали б.

У зв'язку з проведенням пенсійної реформи важливість моніторингу багатократно зростає, адже він має забезпечити інформаційні потреби всіх зацікавлених сторін як на етапі підготовки заходів, так і

на етапі оцінки результатів пенсійної реформи. Для формування довіри широких кіл громадськості до пенсійної реформи вкрай необхідна регулярна (бажано щомісячна) і загальнодоступна (через Інтернет та засоби масової інформації) така інформація: кількість пенсіонерів, яких торкнулось обмеження максимального розміру пенсії; зміна розмірів пенсій, призначених за різними законами і в різні роки; кількість жінок, які залишилися працювати після досягнення 55 років тощо. В ідеалі моніторинг повинен надавати інформацію по кожному реформаторському заходу.

Доповнення та поліпшення якості даних державного статистичного спостереження. Знеособлені й узагальнені дані Реєстру повинні широко використовуватися для доповнення даних державної статистики в різних галузях, їх уточнення та контролю на рівні окремих територіальних одиниць.

Статистика населення:

- чисельність і структура одержувачів пенсій – під час розрахунків чисельності та статевікового складу населення старше працездатного віку у міжпереписний період;
- чисельність і структура одержувачів допомоги по вагітності та пологах, а також осіб, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною до трьох років – для поглибленого статистичного вивчення факторів народжуваності та розподілу сімейних обов'язків;
- чисельність і структура одержувачів допомоги по тимчасовій непрацездатності, причини і тривалість тимчасової непрацездатності – для розширення статистичного спостереження за захворюваністю, виявлення впливу умов зайнятості на стан здоров'я працюючого населення;
- чисельність і структура інвалідів – для розширення статистичного спостереження щодо інвалідизації населення;
- чисельність і структура померлих застрахованих осіб – для розширення статистичного спостереження факторів смертності, зокрема впливу умов зайнятості (тривалість стажу, рівень заробітку, сфера діяльності, наявність несприятливих чинників виробничого середовища тощо);
- відомості про зміну місця реєстрації (проживання) – при розрахунках чисельності та статевікового складу населення, старше працездатного віку у міжпереписний період для розширення статистичного спостереження стаціонарних міграцій.

Статистика ринку праці:

- чисельність застрахованих осіб за статусами економічної активності (зайняті; зареєстровані безробітні; незайняті громадяни за окремими категоріями) – для оперативного моніторингу ситуації на ринку праці;
- структура працюючих застрахованих осіб – для поглибленого вивчення індивідуальних характеристик зайнятих в офіційному секторі еко-

номіки (за статтю, віком, місцем проживання) та деталізації моніторингу процесів реструктуризації (за видами діяльності підприємства до рівня класів за Класифікацією видів економічної діяльності (далі – КВЕД), розміром та організаційно-правовою формою підприємства, статусом у зайнятості, окремими професійними групами);

- чисельність та структура працюючих інвалідів – для розширення статистичного спостереження за зайнятістю людей з інвалідністю; зазначимо, що налагодження обміну подібною інформацією між Пенсійним фондом та Фондом соціального захисту інвалідів може істотно спростити існуючий порядок працевлаштування інвалідів та зменшити адміністративне навантаження на підприємства, зокрема скасувати звітність, що використовується для контролю за виконанням нормативів робочих місць для інвалідів;

- зіставлення місцезнаходження підприємства та місця проживання працівника – для розширення статистичного спостереження за трудовими міграціями, включаючи маятникові;

- відомості про тривалість стажу на одному підприємстві та зміну місця роботи – для поглибленого вивчення факторів стабільності зайнятості;

- структура непрацюючих застрахованих осіб працездатного віку – для оцінки резервів робочої сили.

Статистика доходів населення:

- розміри сплачених внесків та заробітків – для розширення статистичного спостереження за оплатою праці, деталізації даних щодо диференціації заробітної плати залежно від соціально-демографічних ознак працівників, розмірів, організаційних форм та видів діяльності підприємств (до рівня класів за КВЕД);

- заборгованість зі сплати внесків – для поглибленого та більш жорсткого моніторингу своєчасності виплати заробітної плати; на відміну від Держстату України, Пенсійний фонд наділений повноваженнями фіскального органу і може без-

посередньо вживати заходів впливу щодо боржників;

- розміри страхових виплат – для розширення статистичного спостереження за рівнем та динамікою доходів пенсіонерів, безробітних та інших категорій одержувачів залежно від страхового випадку, соціально-демографічних та соціально-економічних ознак одержувача, тривалості періоду виплат тощо.

На нашу думку, повномасштабне використання відомостей Реєстру для цілей державного статистичного спостереження дасть змогу істотно зменшити адміністративне навантаження на бізнес, зокрема скоротити обсяги щомісячної звітності підприємств за формою 1-ПВ “Звіт з праці”, та сприятиме посиленню аналітичної та методологічної функції органів державної статистики. Інформаційні можливості Реєстру в усіх вищезазначених напрямках будуть істотно розширені, якщо до нього вноситимуться відомості щодо професійно-кваліфікаційних ознак усіх застрахованих осіб (нині це передбачено лише для окремих категорій).

Упровадження єдиного внеску та створення Реєстру слід розглядати як початок адміністративної реформи системи соціального захисту, що відкриває шлях до створення єдиного комплексу послуг у сфері соціального забезпечення, формування та реалізації цілісної соціальної політики, поліпшення якості її інформаційного забезпечення. Наразі існує потреба нормативного врегулювання моніторингу системи загальнообов’язкового державного соціального страхування та пенсійного забезпечення на базі Реєстру і розроблення порядку використання його даних для цілей державного статистичного спостереження, що регламентуватиме доступ до первинної інформації, визначатиме коло й напрями аналізу показників. У подальшому робота з налагодження взаємодії та інформаційного обміну між усіма органами виконавчої влади має результувати у створенні єдиного реєстру населення.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” від 08.07.2010 р. № 2464-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>
2. Бараник З. П. Функціонування ринку праці: статистична оцінка : [моногр.] / Бараник З. П. – К. : КНЕУ, 2007. – 370 с.
3. Гладун О. М. Вибіркові обстеження населення: методологія, методика, практика: [моногр.] / Гладун О. М. – Ніжин : ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2008. – 348 с.
4. Калачова І. В. Інформаційне забезпечення соціального управління : [моногр.] / Калачова І. В. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. – 352 с.
5. Лібанова Е. М. Бідність населення України: причини, масштаби, наслідки : [моногр.] / Лібанова Е. М. – К. : КНЕУ, 2008. – 328 с.
6. Саріогло В. Г. Проблеми статистичного зважування вибіркового даних : [моногр.] / Саріогло В. Г. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2005. – 264 с.
7. Якість інформаційного забезпечення соціальної політики : [моногр.] / [Макарова О. В., Саріогло В. Г., Терещенко Г. І. та ін.]; за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Дух і літера, 2010. – 248 с.
8. Українці збільшують свою присутність в Інтернеті [Електронний ресурс] / Офіційний сайт GfK Ukraine : Прес-реліз даних регулярного дослідження ринку телекомунікаційних послуг, 29.02.2012 р. – Режим доступу : http://www.gfk.ua/public_relations/press/press_articles/009484/index.ua.html

9. Концепція розвитку електронного урядування в Україні; схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 р. № 2250-р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-p>
10. Закон України “Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр>
11. Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” від 09.07.2003 р. № 1058-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

УДК 336.71:330.101

О. Б. Хотетовська,
директор Полтавської філії НАСОА

Проблеми рейтингових оцінок надійності та ефективності комерційних банків

Розглянуто актуальні питання рейтингового аналізу банківської діяльності. Окреслено переваги динамічної методики визначення рейтингової оцінки.

Ключові слова: рейтинг, рейтингова оцінка діяльності банків, динамічна методика визначення рейтингової оцінки, дистанційний метод рейтингового оцінювання банків.

Проблема фінансової стійкості та надійності банківського сектору має велике значення для макроекономічної стабільності економіки країни [1]. За результатами першого півріччя 2011 р., банківська система в Україні стабілізувалася і почала входити у фазу зростання. Найбільш актуальне питання поточного року – необхідність формування резервів під обсяг проблемних активів, який ще залишається досить великим [2].

В умовах дедалі зростаючої конкуренції, падіння прибутковості традиційних банківських інструментів банківський менеджмент має дбати не лише про надійність, а й про ефективність діяльності банківської установи. Досягти цього можна лише за умови прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень на основі всебічного аналізу діяльності банку з використанням рейтингових оцінок надійності та ефективності комерційних банків.

Проблемам рейтингового оцінювання банківських установ приділяли увагу провідні вітчизняні та зарубіжні вчені. Серед них слід назвати таких науковців: І. Амелін, А. Герасимович, Е. Гілл, Е. Делан, А. Єпіфанов, В. Іванов, В. Коваленко, Р. Коттер, В. Кочетков, О. Лаврушин, П. Матвієнко, А. Незнамова, О. Нестеренко, Г. Панова, А. Пересада, М. Савлук, Л. Свистун, Дж. Сінкі, О. Тридід, І. Чмутова, О. Шевцова, О. Ширинська та ін. Вивчення праць названих учених з рейтингового аналізу діяльності банків дає змогу ґрунтовно підійти до вирішення поставленого наукового завдання, а також виявити питання, що залишаються нерозв’язаними.

Метою дослідження є розкриття ролі і визначення місця рейтингової оцінки в системі дистанційного моніторингу; оперативне виявлення проблем у діяльності банків; окреслення переваг та обґрунтування універсальності динамічної методики розрахунку рейтингу банків.

Обсяг даних, що містять засоби масової інформації у вигляді численних таблиць з окремими показниками діяльності банків (власний капітал, зобов’язання банку, активи, кредитний портфель тощо), не дозволяє об’єктивно оцінити фінансовий стан тої чи іншої установи [3]. Тому з метою прийняття економічно обґрунтованих рішень щодо здійснення банками активних операцій з урахуванням обраного співвідношення прибутковості та ризику суб’єктам господарської діяльності, приватним особам і самим банкам потрібна об’єктивна інформація щодо фінансового стану своїх банків-партнерів. Задовольняють цю потребу рейтинги, що присвоюють банкам рейтингові агенції [2]. Так, інформацію щодо рейтингу надійності фінансових установ за результатами першого півріччя 2011 р., яку надали аналітики РА “Стандарт-Рейтинг”, вміщено у табл. 1 (за даними [2]). Значимо, що будь-яку з наведених оцінок потрібно сприймати лише як думку аналітиків зазначеної рейтингової агенції про рівень надійності фінансової установи. При цьому всі банки, що увійшли до рейтингової таблиці, вважаються надійними. Через використання у методиці середніх величин рейтинг визначається не місцем у таблиці, а оцінкою за (рі)-шкалою агентства, що не є зіставною з національною рейтинговою шкалою.

Таблиця 1

Рейтинг надійності українських банків за результатами першого півріччя 2011 року (фрагмент таблиці)

Назва банку	Рейтингова оцінка	Загальна кількість набораних балів	Преміальні коефіцієнти			Показники роботи банку, млн. грн.				Достатність капіталу		Якість активів		Доходність		Загальна ліквідність, %
			За частку ринку	За зовнішню підтримку	За якість управління	Активи, всього	Частка в групі ТОП-100 банків за розміром активів	Кредити та заборгованість клієнтів	Власний капітал	Власний капітал / Активи, %	Власний капітал / Зобов'язання, %	Резерви під заціплення кредитів / Кредити та заборгованість, %	Резерви під заціплення активів / Активи, %	Чистий процентний дохід / Активи, %	Прибуток за період / Власний капітал, %	
ІНГ БАНК УКРАЇНА (ING GROUP)	ua.1	882	1,050	3,0	1,0	9393,34	1,01	6366,00	1698,21	18,08	22,07	2,35	1,72	4,36	9,81	17,75
ОЩАДБАНК	ua.1	840	1,388	2,5	1,0	72451,51	7,76	49451,89	17396,17	24,01	31,60	13,69	9,52	4,16	1,42	13,29
УКРЕКСІМБАНК	ua.1	807	1,429	2,5	1,0	80011,47	8,57	52898,28	17622,09	22,02	28,25	16,87	11,59	3,04	0,21	23,49
СІПБАНК (УКРАЇНА)	ua.1	773	1,030	3,0	1,0	5660,31	0,61	2490,04	615,53	10,87	12,20	4,52	2,34	4,73	33,37	23,13
УКРОЦБАНК (UNICREDIT BANK)	ua.1	707	1,214	3,0	1,0	39968,17	4,28	37704,67	6579,06	16,46	19,70	19,87	19,04	3,81	0,08	9,49
КРЕДІ АГРИКОЛЬ БАНК	ua.1	645	1,035	3,0	1,3	6499,83	0,70	4981,20	751,00	11,55	13,06	11,93	9,28	3,16	3,44	28,12
БРОКБІЗНЕСБАНК	ua.1	592	1,096	2,0	1,0	17842,05	1,91	12553,54	2390,94	13,40	15,47	7,02	5,24	1,10	1,02	26,66
СВЕДБАНК	ua.1	558	1,062	3,0	1,2	11602,11	1,24	12289,37	1515,86	13,07	15,03	47,06	50,88	3,40	2,91	32,21
УКРСИББАНК	ua.1	555	1,248	3,0	1,2	46285,97	4,96	34787,16	4469,76	9,66	10,69	28,58	21,79	3,45	-12,51	21,90
УКРГАЗБАНК	ua.1	531	1,092	2,5	1,1	17213,44	1,84	12457,42	1970,53	11,45	12,93	40,80	34,30	3,30	0,34	14,47
АСТРА БАНК	ua.1	512	1,008	1,8	1,0	1572,14	0,17	776,80	1084,08	68,96	222,12	16,00	9,08	8,20	0,99	58,76
ПРАВЕКС-БАНК	ua.1	510	1,033	3,0	1,3	6208,93	0,67	5000,85	1197,32	19,28	23,89	19,46	15,77	4,35	0,51	22,99

У науковій літературі рейтинги поділяють: за типом власності – державні, недержавні; за місцем розташування – міжнародні й національні; за ступенем прозорості – відкриті, закриті; за методом побудови – бальні, індексні; за способом оцінювання – експертні, бухгалтерські, змішані; за формою спостереження – дистанційні, комбіновані [5]. Особливістю державних рейтингів є їх закритість: дані рейтингу не публікуються в офіційній пресі, а використовуються органами банківського нагляду для запобігання банкрутству банків та забезпеченню стабільності всієї банківської системи [3]. Розраховуються такі рейтинги на основі аналізу даних синтетичного та аналітичного обліків. Класичним прикладом державної рейтингової методики є система CAMELS, що використовується органами банківського нагляду США та України, а саме Національного банку України (далі – НБУ).

У міжнародній банківській практиці використовують недержавні рейтинги, перевагою яких є їх відкритість. Публікації рейтингів незалежними агентствами дають змогу самостійно вибрати банк, що відповідає необхідним критеріям. Складаються такі рейтинги не на основі офіційної звітності, що можна вважати недоліком. Але у повсякденній

роботі банківські установи активно використовують відкриті рейтинги для порівняльного аналізу їх діяльності з іншими банками, уточнення свого місця та частки присутності на ринку, вибору банків-контрагентів та встановлення лімітів при міжбанківському кредитуванні.

Бальна система побудови рейтингу дозволяє отримати інтегральну оцінку фінансового стану банку в балах, що присвоюються йому за кожним із обраних показників. Сумарна кількість балів визначає місце банку в рейтингу [3]. Суть індексного методу побудови рейтингу полягає в розрахунку індексу базових показників або середніх значень за певний період за кожним із показників фінансового стану банку. Експертні методики ґрунтуються на оцінках показників, виставлених експертом на основі власного досвіду і кваліфікації. Основою бухгалтерських методик є аналіз публічної фінансової звітності банку. Змішана система передбачає поєднання результатів експертних і бухгалтерських оцінок [3]. За допомогою дистанційного методу рейтингового оцінювання органи банківського нагляду мають можливість регулярно здійснювати фінансовий моніторинг банків та порівнювати в динаміці їх рейтингові оцінки.

Таблиця 2

Диференціація методів оцінки банків

Категорія	Країна	Наглядовий орган	Назва методу	Кількість показників
Наглядові банківські рейтингові системи	США	Федеральна резервна система США	CAMELS	5
	Італія	Банк Італії	PATROL	5
	Франція	Банківська комісія	O.R.A.P.	15
Системи фінансових коефіцієнтів та групової однорідності	США	Федеральна резервна система США	Individual Bank Monitoring Screens	39
	Німеччина	Федеральне відомство з нагляду за діяльністю кредитних установ	BAKIS	37
	Велика Британія	Управління фінансових послуг	RATE	9
Системи комплексної оцінки банківського ризику	Велика Британія	Управління фінансових послуг	RATE	9
	Нідерланди	Банк Нідерландів	RAST	11
Статистичні моделі	США	Федеральна корпорація страхування депозитів	GMS	4
	Франція	Банківська комісія	SAABA	5

Існуючі методики оцінювання ґрунтуються на застосуванні значної кількості як абсолютних (статутний фонд, активи тощо), так і відносних показників (платоспроможності, ліквідності, прибутковості), що ускладнює обчислення узагальненої оцінки фінансової стійкості банку [4].

Одним із варіантів отримання результату комплексного оцінювання фінансової стійкості банків та визначення місця кожного банку в банківській системі за рівнем фінансової стійкості є рейтингове оцінювання, що має відповідати таким вимогам: використання офіційної фінансової звітності та застосування (за необхідності) експертних оцінок – вагових коефіцієнтів, нормативних значень тощо; забезпечення можливості отримання узагальнюючої оцінки фінансового стану одного бан-

ку і рейтингу групи банків; урахування тенденції розвитку на основі динамічних рядів показників.

З огляду на ці вимоги найбільш реальною та досконалою ми вважаємо розроблену українським економістом П. Матвієнком динамічну методику визначення рейтингової оцінки. Відсутність прив'язки до конкретних показників робить цю методику універсальною, що уможливує її застосування у будь-якій галузі діяльності – для розрахунку рейтингу банків, розвитку регіонів, інвестиційної привабливості регіонів, підприємств тощо. Зазначена методика ґрунтується на розумінні фінансової стійкості банку як інтегрованої якісної характеристики його діяльності, що залежить від стану власного капіталу, якості активів і залучених ресурсів, ліквідності та прибутковості.

Суть методики побудови рейтингової оцінки зводиться до того, що: по-перше, обирається ряд показників, які всебічно характеризуватимуть динаміку зміни фінансового стану банківської установи, за кожним з них дається нормативне (граничне) значення, а за його відсутності здійснюється порівняння з середнім значенням за сукупністю банків (табл. 3); по-друге, формуються правила, за якими здійснюватиметься вагова оцінка показників відповідно до заданої шкали балів. При цьому

якщо правило виконується, то відповідно до нього банк отримує певну кількість балів за аналізованим показником, в іншому випадку – нуль балів. У результаті утворюються дві групи банків: банки, для яких виконується правило, і банки, для яких воно не виконується. Для деталізації отриманого результату здійснюється його диференціація всередині утворених груп за критерієм наближеності до нормативного значення [3].

Таблиця 3

Показники та їх нормативні значення

Показники	Умовне позначення	Нормативне значення
Показники надійності		
1. Співвідношення капіталу і зобов'язань 2. Співвідношення високоліквідних і загальних активів 3. Співвідношення коштів, отриманих від банків та інших фінансових установ, і зобов'язань банку	K_1 K_2 K_3	$\geq 4\%$ $\geq 20\%$ Не більше від середнього значення по групі
Показники ефективності		
1. Прибутковість активів 2. Рентабельність діяльності банку 3. Коефіцієнт дієздатності	K_4 K_5 K_6	$\geq 0,75\%$ $\geq 8\%$ $\leq 95\%$

Набір правил включає [3]:

1. Виконання нормативу (граничного значення) на всіх рівнях динамічного ряду, зокрема в останній точці.
2. Відповідність середнього темпу зростання значень динамічного ряду граничному показнику.
3. Відповідність темпу приросту тренда граничному значенню.

Побудова рейтингової оцінки передбачає задоволення таких вимог: показники мають максимально повно відображати фінансово-економічну діяльність банку та бути рівноцінними за своєю значущістю. Якщо остання вимога не виконуватиметься, то здійснюється регулювання ваговими коефіцієнтами [3]. З огляду на це, важливим є вибір показників та визначення їх кількості. Виходячи з того, що певну сферу діяльності банку можуть характеризувати кілька показників, їх об'єднують у групи. Максимальна кількість балів, яку отримує група, в цілому не повинна перевищувати кількість балів, які може отримати окремий показник, що не входить до жодної з груп. Для цього розраховуються вагові коефіцієнти.

Використавши розроблену методику, П. Матвієнко побудував рейтинг 15-ти найбільших банків України за 6-ма показниками надійності та ефективності. Набір показників для аналізу формувався на основі наявної офіційної інформації НБУ. Однак слід зазначити, що на базі доступної інформації можна розрахувати не всі важливі показники, і насамперед показник якості активів – співвідношення проблемних кредитів і кредитного портфеля. Для обчислення рейтингу було використано три правила, що подані в табл. 4.

Набір правил і оцінка показників

Правила	Кількість балів за шкалою	
	основна	додаткова
Виконання нормативу в усіх точках динамічного ряду	5	2
Виконання нормативу в останній точці динамічного ряду	3	1
Відповідність темпу приросту тренда граничному значенню	1	0,5

Таблиця 4

Максимальна кількість балів, яку може набрати банк, становить 75. Це оцінка умовного банку з ідеальними показниками діяльності. Залежно від кількості балів, отриманих за результатами проведеного рейтингування, банки ранжувалися так: чим більша кількість балів, тим вищий рейтинг банку, а узагальнююча оцінка виступає як ваговий коефіцієнт, що характеризує рівень надійності банку та його ефективність. За результатами рейтингування, до першої п'ятірки банків-лідерів увійшли: ОТП Банк, що набрав 47,3 бала, ПУМБ – 46,6, Ощадбанк – 46,0, Укрсоцбанк – 44,3 та Промінвестбанк – 44,2 бала.

Інформація про банки, що нині поширюється різними джерелами, є неузгодженою. Тому виникає необхідність застосування єдиного обґрунтованого підходу до встановлення рейтингу банків та системи визначення узагальнюючої оцінки діяльності банків, розрахованої на широке коло користувачів. Фінансова неспроможність ряду банків гостро ставить питання про необхідність усебічної оцінки їх стану з метою уникнення ризику втрати коштів їх клієнтами, а також вирішення важливого для органів банківського нагляду завдання ран-

нього запобігання кризовим явищам у банківській системі.

Для того, щоб у сучасних умовах нарощувати потужність банківської системи, банківський менеджмент має дбати про досягнення максимальних результатів за найменших затратах живої та уречевленої праці. Успішність діяльності комерційних банків можна оцінити за такими важливими складовими, як рівень надійності та ефективності роботи з урахуванням тенденцій розвитку. Рейтинговий аналіз дозволяє отримати комплексну оцінку фінансового стану банків і порівняти результати їх роботи.

Ця методика уможливило здійснення дистанційного моніторингу фінансової стабільності банківської системи шляхом розрахунку рейтингової оцінки на базі нормативів НБУ. Рейтинг слід розглядати як комплексну характеристику банку в ланцюжку “історія банку – його місія й цілі – управління – поточні результати – перспективи”. Тільки комплексний підхід з урахуванням результатів рейтингування та інформації, що дозволяє всебічно проаналізувати всі фактори впливу на діяльність банку, може стати запорукою достовірності аналізу фінансового стану банку та висновків щодо його надійності й ефективності.

Список використаних джерел

1. Кочетков В. М. Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку: теоретико-методологічні аспекти: монографія / Кочетков В. М. – К. : КНЕУ, 2002. – 238 с.
2. Рейтинг надійності українських банків за результатами першого півріччя 2011 р. РА “Стандарт-Рейтинг” // Урядовий кур’єр. – 29.09.2011 р. – № 179.
3. Матвієнко П. Рейтингова оцінка діяльності банків України / П. Матвієнко // Економіка України. – 2008. – № 2. – С. 37–46.
4. Волик Н. Г. Удосконалення моделі комплексного оцінювання фінансової стійкості банків на основі рейтингової системи / Н. Г. Волик // Держава та регіони ; Серія : Економіка та підприємництво. – 2009. – № 6. – С. 45–49.
5. Мазаракі А. Методологічні засади побудови рейтингової системи оцінювання діяльності комерційних банків / А. Мазаракі, Н. Шульга // Банківська справа. – 1999. – № 3. – С. 26–29.
6. Федоренко В. Г. Визначення рейтингу комерційних банків / В. Г. Федоренко, Н. І. Коломійченко // Економіка та держава. – 2005. – № 10. – С. 3–8.

Вітаємо з ювілеєм!

Шпильову

Ольгу Миколаївну,

начальника Головного управління статистики
у Дніпропетровській області.

Бажаємо здоров’я, благополуччя,
нових творчих успіхів.

*Рада засновників та редколегія журналу
“Статистика України”*

Досвід європейських країн щодо застосування бенчмаркінгу в сфері інноваційної політики

Визначено поняття “бенчмаркінг” та розглянуто досвід використання Єврокомісією цього підходу у сфері інноваційної політики.

Ключові слова: бенчмаркінг, інноваційна політика, PRO INNO EUROPE, Табло інноваційного союзу.

Запорукою успіху будь-якої країни на світовому ринку є постійне оновлення, безперервна інноваційна діяльність у всіх сферах економіки та громадського життя. Країна має шанси зайняти передові позиції тільки завдяки новітнім технологіям та конкурентоспроможному науковому середовищу.

На жаль, порівняно з багатьма, наприклад європейськими країнами, українська інноваційна політика ще не досягла достатнього рівня зрілості та послідовності. Існує чимало об'єктивних перешкод і труднощів на шляху формування економіки, що базується на знаннях. Аналізуючи дані щодо сьогоденного стану наукового та інноваційного розвитку України, складно уявити, що вона має реальний шанс увійти до числа країн, які мають розвинену науково-технічну базу, ефективну інноваційну систему та лідирують в інноваційній сфері. Водночас добре відомі приклади таких країн, як Фінляндія, Південна Корея, Ізраїль, які всього кілька десятиліть тому важко було віднести до інноваційних лідерів, а нині понад 50% обсягу експорту кожної з них припадає на наукоємну продукцію.

У теперішній час в умовах глобалізації та жорсткої міжнародної конкуренції для багатьох країн з кожним роком зменшуються шанси успішно конкурувати на світових ринках. Виходом із цієї ситуації є інтеграція з рівними за рівнем розвитку державами та перехід на інноваційний шлях розвитку. Умовою такого переходу є цілеспрямована інноваційна політика та уніфіковане інноваційне законодавство, засноване на кращих світових інноваційних практиках. Це той шлях, яким пішов Європейський Союз (далі – ЄС), зіштовхнувшись із жорсткою конкуренцією з боку США та Японії. На такий самий шлях повинна стати й Україна, яка також має шанси зайняти гідне місце у світових інноваційних процесах, адекватне її інтелектуальному та науковому потенціалу.

Підкреслимо, що тут не потрібно вигадувати власний інноваційний шлях розвитку. Необхідно взяти краще, що є в закордонних інноваційних практиках, як це зробили країни ЄС, започаткувавши у себе процедури обміну зазначеними практиками та визначення кращої з них. При цьому ефективнішою не завжди є європейська, такими бувають американська або ізраїльська інноваційна практика. Неможливо скопіювати вже наявний до-

свід, але дуже важливо спиратися на нього, формуючи власну стратегію інноваційного розвитку, щоб не зробити вже відомі помилки. Тому в країнах ЄС використання методів бенчмаркінгу для найкращої організації інноваційної політики вважається одним із головних факторів її успішності.

Треба зазначити, що проблемам використання бенчмаркінгу у сферах маркетингу та бізнесу присвячено ряд публікацій як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Водночас робіт з питань бенчмаркінгу у сфері інноваційної політики не так багато [1–3], а щодо України – взагалі немає. Враховуючи це, метою статті є визначення поняття “бенчмаркінг” та аналіз досвіду країн ЄС щодо використання бенчмаркінгу у сфері інноваційної діяльності.

Термін “бенчмаркінг” (Benchmarking) з'явився в економічній літературі порівняно недавно. Він походить від англійського слова “benchmark”, що перекладається як “початок відліку”. Засновник бенчмаркінгу Р. Кемп визначив його як пошук кращих методів, що ведуть до поліпшення діяльності [4]. За своєю суттю бенчмаркінг – це еталонне порівняння: зіставлення одного ряду показників з іншими, що є кращими у конкретній галузі [5].

Прийнято вважати, що концепція бенчмаркінгу зародилася наприкінці 1950-х рр. у Японії. Японські фахівці ретельно вивчили досвід провідних компаній США і Західної Європи, виявили їх сильні та слабкі сторони й навчилися ідеально відтворювати аналогічні товари та послуги за більш низькими цінами.

Термін “бенчмаркінг” почали застосовувати у 1972 році в Інституті стратегічного планування в Кембриджі (США) під час дослідницької діяльності консалтингової групи PIMS. Фахівці цієї організації довели, що для дослідження конкурентних переваг необхідно вивчати, знати та використовувати досвід своїх конкурентів, які вже досягли успіху за різними напрямками діяльності. Першим практичним застосуванням теорії бенчмаркінгу під час кризи в 1979 році став проект американської компанії Хегох “Бенчмаркінг конкурентоспроможності”, метою якого було порівняння власних витрат та якості виробленої нею продукції з успішнішими на той час японськими аналогами.

Таким чином, бенчмаркінг можна розглядати як, по-перше, порівняння власних показників із показниками інших – конкурентів та лідерів і,

по-друге, вивчення та застосування успішного досвіду інших у себе.

На початку 1990-х років бенчмаркінг стає інструментом удосконалення бізнесу, що містить у собі комплекс засобів, які дозволяють систематично знаходити, оцінювати та організовувати використання всіх позитивних переваг чужого досвіду в своїй роботі. Бенчмаркінг почали використовувати багато відомих фірм, зокрема Motorola, Kodak, IBM, Ford Motor, General Electric, Shell, Hewlett-Packard, Johnson & Johnson.

У теперішній час технологія бенчмаркінгу застосовується у глобальній мережі Інтернет для досягнення конкурентної переваги над сайтами-лідерами. Крім виробничої сфери, бенчмаркінг успішно використовується і в суспільному житті. Так, урядові заклади, університети, лікарні почали впроваджувати його основні положення для поліпшення своїх систем і процесів. Дані різних зарубіжних досліджень свідчать про залучення до еталонного зіставлення від 60% до 90% компаній.

У сфері вироблення інноваційної політики бенчмаркінг є досить новим напрямом, що використовується для оцінки альтернативних варіантів регулювання, вироблення стратегій та підвищення ефективності управління на основі більш глибокого розуміння й запозичення підходів, успішно реалізованих в інших галузях. При цьому об'єктом аналізу бенчмаркінгу є інноваційна діяльність у широкому значенні слова, тобто не тільки технологічні, а й організаційні, управлінські, стратегічні, фінансові та кадрові інновації. Бенчмаркінг здійснюється на рівні не окремих компаній, а національних і регіональних інноваційних систем.

Коли на Лісабонському засіданні Європейської Ради у березні 2000 р. була прийнята концепція Європейського дослідницького простору, членам ЄС та Європейської Комісії було запропоновано в рамках "відкритого підходу до координації" розробити методику бенчмаркінгу як інструменту для оцінки ефективності наукової політики держав. Відповідно до позиції Європейської Комісії, за кінцеву мету зіставлення наукових політик не ставиться лише виявлення передового досвіду, що підлягає тривіальному переносу з одного національного контексту в інший. Головною метою робіт зі складання карти тенденцій інноваційної діяльності було визначено осмислення накопиченого досвіду та стимулювання розробки нових підходів до державного регулювання. Аналіз передової практики та зроблені на його основі висновки

стали підґрунтям для вдосконалення процесу розробки інноваційної політики країн Європейського Співтовариства.

Важливими кроками на шляху до вдосконалення процесів формування та реалізації інноваційної політики ЄС стала побудова індикаторів інноваційного табло і виявлення джерел ефективних рішень, а також підвищення рівня раціональності та прозорості оцінки результатів. Ураховуючи це, відповідно до методології Європейської Комісії, було визначено, що з аналітичної позиції бенчмаркінг може ґрунтуватись як на вивченні окремих індикаторів, так і на зіставленні загальних. У першому випадку порівняльна оцінка країн і регіонів виконується окремо за кожним аспектом, без будь-якого синтезу. У другому випадку прості індикатори зводяться в загальному або комплексному індикаторі, конструкція якого базується на певній моделі, що зв'язує різні індикатори між собою та детермінує для них матрицю вагових коефіцієнтів. Ваговий коефіцієнт, що присвоюється, залежить від того, як відповідний індикатор характеризує спостережуваний об'єкт, а також від значущості індикатора.

Європейська Комісія активно стимулювала розвиток матрично-аналітичних бенчмаркінгових інструментів своєї інноваційної політики, які нині входять до масштабного інноваційного проекту PRO INNO EUROPE, що є ініціативою Генерального Директорату Європейської Комісії [6], мета діяльності якого – стати центральним пунктом для аналізу інноваційної політики й кооперації в Європі, щоб набиратися досвіду в успішних країнах і впроваджувати до розвитку нові та кращі інновації в Європі. Головна мета проекту – допомогти європейським підприємствам упроваджувати інновації краще і швидше, а також оптимізувати та використовувати різноманітні дані, що збираються по всій Європі (на регіональному, національному рівнях, а також на рівні ЄС) для підтримки інновацій.

PRO INNO EUROPE забезпечує платформу для обміну інформацією, думками, досвідом та практичного співробітництва у галузі інноваційної політики для осіб, які підтримують інноваційну діяльність. Проект охоплює діяльність за двома напрямками, складовими частинами яких є п'ять блоків (табл. 1), що забезпечують аналіз, тестування, розробку механізмів і напрямів для підвищення ефективності інноваційної політики, а також заходів для підтримки й подальшого розвитку взаємозв'язку між інноваційними політиками по всій Європі.

Таблиця 1

Структура ініціативи PRO INNO EUROPE

Політичний аналіз			Політика співробітництва	
INNO-Metrics	INNO-Policy Trendchart	INNO-GRIPS	INNO-Nets	INNO-actions
Бенчмаркінг інноваційної діяльності	Аналіз основних тенденцій інновацій	Об'єднання по всьому світу знань і контактів у галузі інноваційної політики та інноваційної діяльності, а також сприяння діалогу між органами державної влади, промисловості й наукових кіл щодо інноваційної політики	Стимулювання транснаціонального співробітництва щодо інноваційної політики	Надання стимулів для спільних дій у сфері інновацій

Основною метою напряму “Політичний аналіз” є вимірювання та тестування продуктивності інновацій; аналіз тенденцій інноваційної політики на національному та регіональному рівнях, а також об’єднання доступної в усьому світі інформації з питань інноваційної діяльності від політичних, ділових та наукових кіл. Напрямок складається з трьох проєктів. Завданням проєкту INNO-Metrics є визначення джерел та моделей інноваційної активності в економіці, що є фундаментом для розробки кращої стратегії інноваційного розвитку країни. Наразі INNO-Metrics складається з двох документів: Табло інноваційного союзу (TIC, або Innovation Union’s Scoreboard, IUS), розроблене на заміну Європейського інноваційного табло (ЄІТ, або European Innovation Scoreboard, EIS), та Іннобарометр (Innobarometer).

Побудована в 2001 році перша версія Європейського інноваційного табло була сформована як матриця окремих індикаторів I_{ij} інноваційної активності країн (регіонів) розміром m на n , де I_{ij} – значення окремого індикатора i -го типу для j -го територіального утворення, m – кількість типів індикаторів, n – кількість територіальних утворень. Індикатори мали універсальний характер, оскільки експерти ЄС прагнули підібрати для побудови табло найбільшу кількість індикаторів, що описували б усі різноманітні аспекти інноваційного розвитку країн.

Побудова ЄІТ розглядалася експертами ЄС як процедура територіального бенчмаркінгу. Перша версія табло була присвячена інноваціям у сфері високих технологій і дозволяла відстежувати просування ЄС до поставленої в Лісабоні мети: стати протягом наступного десятиліття найбільш конкурентоспроможною та динамічною економікою знань у світі. Вона складалася з 18-ти індикаторів, що були розподілені на чотири групи. За індикаторами ЄІТ було запропоновано розраховувати загальний інноваційний індекс, на основі якого передбачалося будувати рейтинги інноваційної діяльності з метою визначення відносних позицій кожної країни.

Інноваційне табло уможливило щорічне порівняння інноваційної діяльності держав – членів ЄС, спираючись на статистичні дані з різних джерел, у першу чергу – за результатами обстеження інновацій Євросоюзом (Community Innovation Survey). Використання єдиних показників статистики інновацій дозволило країнам Європи визначити лідерів та аутсайдерів інноваційного розвитку, оцінювати інноваційну діяльність порівняно з основними конкурентами – США та Японією, виявляти й упроваджувати кращий досвід інноваційної політики.

У наступних версіях табло групи інноваційних індикаторів постійно доповнювалися та уточнювалися з урахуванням нових тенденцій науково-технічного та інноваційного розвитку, а також з

метою більшої орієнтації на економіку знань. При цьому відборі для різних країн завжди фіксували проблеми щодо порівнянності індикаторів, оскільки не в усіх країнах ведеться їх однотипний облік.

З 2008 року табло було змінено і його базова модель стала складатися з трьох блоків: інструменти реалізації, діяльність компаній та результати [7]. Також були переглянуті процедури обчислення загального інноваційного індексу й розроблена методика розрахунку інноваційних індексів за блоками індикаторів. Залежно від значення інноваційного індексу окремого блоку проводилося ранжування країн від найгіршого до найкращого значення, що дало можливість будувати рейтинг країн за кожним блоком та детальніше розглянути різні аспекти інноваційного розвитку.

Треба зазначити, що інноваційне табло розробляється як на рівні країн, так і для регіонів. У частині регіональної інноваційної політики Європейська Комісія активно підтримує розробку місцевих ініціатив і регіональних мереж, що створюють сприятливі умови для бенчмаркінгу, йдуть “знизу нагору” та націлені на конкретні локальні заходи, спрямовані на стимулювання інноваційної діяльності.

У 2002, 2003 і 2006 роках Європейська Комісія публікувала Регіональне європейське табло інноваційної діяльності (Regional European Innovation Scoreboard, REIS). З 2009 року його назва змінилася на Регіональне інноваційне табло (Regional Innovation Scoreboard, RIS) [8]. Аналіз, що проводиться на основі системи індикаторів, завдяки ранжуванню та групуванню регіонів за рівнем інноваційного розвитку дозволяє органам регіональної влади побачити сильні та слабкі сторони території і, ґрунтуючись на кращих практиках і досвіді регіонів-лідерів, скоректувати свої дії щодо покращання середовища для формування та функціонування інноваційної політики. Також Єврокомісія використовувала методи бенчмаркінгу для побудови табло біотехнологічних інновацій (Biotechnology Innovation Scoreboard), у якому було представлено порівняльний аналіз інновацій у галузі біотехнологій в Європі, а також для побудови Глобального табло інновацій (далі – ГТІ, Global Innovation Scoreboard, GIS). Останнє передбачало порівняння інноваційної діяльності країн ЄС-27 та країн, що мають великі витрати на дослідження та розробки: Аргентина, Австралія, Бразилія, Канада, Китай, Гонконг, Індія, Ізраїль, Японія, Нова Зеландія, Республіка Корея, Мексика, Росія, Сінгапур, Південна Африка та США. Слід зазначити, що ГТІ має більш обмежений набір показників порівняно з табло інновацій ЄС, до того ж дані збираються за інший період часу, тому результати двох табло відрізняються. Це стосується країн, які покращили свою інноваційну активність або мають відносні переваги в індикаторах, що використовуються у ГТІ.

Сектор послуг відіграє усе більш важливу роль в економіці. На його частку припадає приблизно дві третини робочих місць і валового національного продукту. Це єдиний сектор європейської економіки, де було створено робочі місця за останні два десятиліття. Враховуючи це, Єврокомісією у 2006 році було сформовано систему індикаторів для відображення стану інноваційної діяльності у сфері послуг, що складалася з 24-х індикаторів, згрупованих у сім блоків (людські ресурси; інноваційний попит; технологічне знання; нетехнологічні зміни (наприклад, організаційні інновації); джерела знань; інтелектуальна власність). Основним джерелом даних для побудови табло інновацій у секторі послуг були дані європейського інноваційного обстеження (Community Innovation Survey). Рейтинг країн будували на основі розрахунку загального інноваційного індексу сектору послуг (Service Sector Innovation Index, SSII) [9].

У теперішній час Єврокомісія здійснює ініціативу EUROPE INNOVA [10], що повністю присвячена інноваціям у сфері послуг і спрямована на аналіз конкретних моделей обслуговування інноваційної діяльності у цій сфері, визначення основних проблем щодо підтримки інноваційної діяльності з метою сприяння зростанню економіки сфери послуг у Європі.

Опублікований у 2010 році Єврокомісією документ Innovation Union Scoreboard 2010 (Табло інноваційного союзу 2010) [11] став першим великим оглядом у межах Ініціативи ЄС щодо створення Інноваційного союзу 2020. Основною метою останнього, як зазначено у новій європейській стратегії економічного розвитку “Європа 2020: стратегія розумного, сталого та всеосяжного зростання” [12], є покращання умов і можливостей фінансування досліджень та інновацій у Європі, гарантування використання інноваційних ідей у товарах та послугах, що, у свою чергу, сприятиме економічному зростанню та створенню нових робочих місць. Докладно зміни, що відбувалися при формуванні системи індикаторів ТІС, та причини, які призвели до необхідності внесення таких змін, розглянуто у попередній статті автора [13].

ТІС 2010 оцінює результати інноваційного розвитку за 25-ма показниками 27 країн – членів ЄС, а також Хорватії, Сербії, Туреччини, Ісландії, Македонії, Норвегії та Швейцарії. Показники об’єднані в три групи: перша характеризує базові умови, що забезпечують можливість здійснення інновацій (людські ресурси; відкритість, рівень і привабливість наукової сфери; фінансування та підтримка); друга група показує активність фірм, а третя демонструє, наскільки ефективно базові умови та діяльність фірм впливають на економіку в цілому.

Основними висновками Єврокомісії за результатами ТІС 2010 були такі: Європейський Союз не зміг ліквідувати відставання у галузі іннова-

ційного розвитку від своїх основних конкурентів – США та Японії. І хоча в більшості країн-членів, незважаючи на економічну кризу, тенденції є позитивними, однак продемонстрований темп зростання не такий швидкий, як того б хотілося. Щодо країн БРІК, то ЄС продовжує значно випереджати Індію та Росію, на фоні яких значного прогресу досягла Бразилія. Найвищі темпи розвитку серед цієї групи країн демонструє Китай, який особливо швидко наздоганяє Євросоюз. У середині ЄС найбільш вражаючі результати демонструє Швеція, слідом за нею йдуть Данія, Фінляндія та Німеччина. Ці країни належать до групи “інноваційних лідерів”, показник інноваційної активності яких на 20% і більше перевищує середній рівень по ЄС. Велика Британія, Бельгія, Австрія, Ірландія, Люксембург, Франція, Кіпр, Словенія та Естонія утворили групу так званих “інноваційних послідовників”, для яких зазначений показник дещо перевищує середнє значення по ЄС. Чеська Республіка, Греція, Угорщина, Італія, Мальта, Польща, Португалія, Словаччина та Іспанія належать до групи країн “помірних новаторів”, інноваційна активність цих країн є нижчою за середню по ЄС. Групу країн “стриманих новаторів” утворили Болгарія, Латвія, Литва, Румунія. Їх інноваційна активність значно нижча за середню по ЄС [11; 13].

Другу версію Табло – ТІС 2011 – було опубліковано в лютому 2012 року [14]. Склад груп країн за рівнем інноваційної активності порівняно з 2010 р. не змінився.

У контексті завдань стратегії “Європа 2020” було визначено, що Єврокомісія підтримує подальше проведення проекту “Моніторинг регіональних інновацій” (Regional Innovation Monitor, RIM) [15], що є унікальною комунікаційною платформою для обміну знаннями та ноу-хау за основними напрямками інноваційної політики в ЄС. Проект надає докладну інформацію щодо регіональної інноваційної політики для двадцяти країн – членів ЄС – Австрії, Бельгії, Болгарії, Чеської Республіки, Данії, Фінляндії, Франції, Німеччини, Греції, Угорщини, Ірландії, Італії, Нідерландів, Польщі, Португалії, Румунії, Словаччини, Іспанії, Швеції та Великої Британії.

Проект має базу даних щодо 200 регіонів, яка стосується заходів “інвентаризації” регіональної інноваційної політики, політичних та організаційних документів. Доступ до бази даних уможливує поширення практики щодо питань інноваційної регіональної політики в Європі, а також проведення в он-лайн режимі міжрегіональних порівнянь результатів інноваційної діяльності та визначення тенденцій за допомогою процедур бенчмаркінгу.

Крім вищезазначених інструментів реалізації інноваційної стратегії “Європа 2020”, Єврокомісія пропонує запровадити “Інноваційне табло державного сектору ЄС”, що дозволить проводити з 2012 року бенчмаркінг у сфері формування інновацій-

ної політики у державному секторі з метою визначення кращої.

Innobarometer доповнює результати Табло інноваційного союзу шляхом аналізу конкретних аспектів інновацій на основі опитування 3500 випадково вибраних компаній на всій території ЄС. Темою Innobarometer у 2010 році були інновації у сфері державного управління, у 2009 р. – стратегічні напрями в інноваціях, у 2007 р. – дослідження інноваційних компаній, що не належать до дослідницьких, у 2006 р. – роль кластерів у сприяттві інноваційної активності, у 2005 р. – готовність населення до впровадження інновацій. У 2008 р. обстеження не проводилося.

Проект INNO-Policy Trend Chart спрямований на визначення оцінки політики й передового досвіду, що є основою для прийняття рішень щодо інноваційної політики в Європі. Це найбільш повна, постійно поновлювана база даних “Європейський перелік досліджень та заходів інноваційної політики”, що забезпечує незалежний аналіз основних тенденцій і напрямів інноваційної політики на національному та регіональному рівнях по всій Європі, країнах середземноморського регіону, Північної Америки та Азії.

За методологією Єврокомісії, INNO-Policy Trend Chart представлена у вигляді електронної матриці з гіперпосиланнями на засоби європейської інноваційної політики та супутні процедури ідентифікації кращої інноваційної практики, бенчмаркінгові звіти й семінари щодо обміну практиками. Інформація бази даних є основою для формування аналітичних звітів, таких як “Тенденції інноваційної політики”, “Фінансування інноваційної політики” та інших тематичних доповідей. За допомогою бази зацікавлені особи отримують аналітичну інформацію, статистику інноваційного процесу, дані про заходи з реалізації інноваційної політики. Нині інформацію для бази даних надають 48 країн.

Проект INNO-GRIPS (від “Global Review of Innovation Policy Studies”, або “Глобальний огляд досліджень інноваційної політики”) підтримує політиків у розробці відповідних заходів щодо формування інноваційних потреб, тенденцій та явищ. Проект передбачає аналіз умов, перешкод і напрямів інноваційної діяльності, інноваційної політики та “розвідку” у цих сферах. Результати представляють та обговорюють на семінарах. Загалом проект – це “мозковий центр”, що надає платформу органам державної влади, промисловості та наукових кіл для обміну думками, ідеями та досвідом з метою оптимізації інноваційної політики. Проект охоплює два напрями. За першим із них – “Інноваційна політика, дослідження та розвідка” – збирають відомості щодо інноваційної політики, подій у світі та більш детально аналізують конкретні аспекти і напрями. Другий – “Економічна та ринкова інформація щодо інновацій” – передбачає аналіз

рамкових умов (наприклад, наслідки соціально-економічних тенденцій), бар’єрів та методів управління інноваціями на рівні фірми.

Другий напрям ініціативи PRO INNO EUROPE – “Політика співробітництва” – спрямований на підтримку співпраці між органами інноваційної політики, служить для розробки та тестування нової концепції інноваційної політики з урахуванням підвищення ефективності та більш швидкого впровадження підтримки інноваційної політики у всій Європі.

Проект INNO-Nets у межах цього напрямку має заохочувати регіональних і національних інноваційних політиків та державних службовців підтримувати більш тісне співробітництво за певними пріоритетними напрямками, такими як кластери, послуги, еко-інновації та ін. Головним результатом проекту є розробка конкретних рекомендацій щодо політики більш тісної співпраці між регіональними й національними напрямами інноваційної діяльності, схем, конкретних заходів і практичних дій для їхньої реалізації. INNO-Nets організовано як відкриту платформу для обговорення політичних рекомендацій, тестування нових підходів до політики, навчання інноваційній політиці з метою активного залучення всіх працюючих у цьому напрямі та зацікавлених суб’єктів, а також проведення міжнародних конференцій. У рамках проекту INNO-actions досліджують нові та кращі чинні інструменти інноваційної політики. Проект сприяє налагодженню діалогу між органами державної влади, аналітиками, промисловцями та представниками академічних кіл з питань інноваційної політики. Проект продовжує започатковані у TrendChart семінари й організовує практикуми для вивчення нових інноваційних тематик.

Щодо України, то слід зазначити, що вперше бенчмаркінг для аналізу інноваційної політики використовувався у рамках міжнародного проекту BRUIT (Benchmarking Russia and Ukraine with respect to innovation TrendChart), який виконувався з жовтня 2006 р. до січня 2008 року групою спеціалістів із Росії, України, Великої Британії, Бельгії та Люксембургу як частина програми ЄС INNO-Policy TrendChart. Серед фахівців, які проводили аналіз та експертну оцінку, була і автор статті. Індикатори табло розраховувалися за методологією 2007 року. Результати розрахунків індикаторів табло ЄС та методичні рекомендації щодо них представлено в роботах [7; 16–19].

З 2008 року до баз даних “Європейський перелік досліджень та заходів інноваційної політики” проекту INNO-Policy Trend внесли дані по Росії та Україні. Тепер і українські користувачі можуть ознайомитися з інформацією про вітчизняні інноваційні заходи.

З 2009 р. до 2011 р. в Україні діяв проект “Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні”, що став одним із чотирьох

проектів в інноваційній сфері, які виконувалися в Україні та фінансувалися ЄС. Завдяки цьому проекту в Україну передавався найкращий досвід ЄС щодо створення більш сприятливого нормативно-законодавчого середовища для досліджень та інновацій у країні. У рамках проекту проводилися заходи з реалізації потужного інноваційного потенціалу в Україні, спрямовані на зміцнення національної економіки.

Участь України у проектах ЄС має на меті передусім укріплення її міжнародних зв'язків у галузі науково-технічної та інноваційної діяльності, відкриває нові можливості для більш адекватної оцінки науково-технічних та інноваційних потен-

ціалів України й визначення її перспектив щодо розвитку співробітництва з країнами ЄС.

Таким чином, досвід європейських країн показує, що бенчмаркінг є важливим інструментом для оцінки ефективності інноваційної діяльності та прийняття політичних і економічних рішень з метою посилення конкурентоспроможності країни. Використання бенчмаркінгу для оцінювання інноваційної діяльності України надасть можливість “побачити себе з боку”, тобто проаналізувати слабкі та сильні сторони, а також дозволить визначитися зі стратегічними орієнтирами та розробити заходи інноваційної політики, враховуючи найбільш передові європейські практики.

Список використаних джерел

1. Перани Дж. Бенчмаркінг інноваційної діяльності європейських країн / Дж. Перани, С. Сириллі // Форсайт. – 2008. – № 1 (5). – С. 4–15.
2. Paasi M. Collective benchmarking of policies: an instrument for policy / M. Paasi // Science and Public Policy. – 2005. – Vol. 32 (1). – P. 17–27.
3. Barre R. Sense and nonsense of S&T productivity indicators [Electronic resource] / R. Barre. – Access Mode : ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/improving/docs/ser_conf_bench_barre.pdf
4. Camp R. C. Benchmarking. The Search for Industry Best Practices That Lead to Superior Performance / Camp R. C. – Milwaukee : ASQC Industry Press, 1989. – 299 p.
5. Миддлтон Д. Библиотека избранных трудов о стратегии бизнеса. Пятьдесят наиболее влиятельных идей всех времен / Миддлтон Д. – М. : ЗАО “Олимп-Бизнес”, 2006. – 244 с.
6. PRO INNO EUROPE [Electronic resource]. – Access Mode : www.proinno-europe.eu – Screen title.
7. Єгоров І. Ю. Науково-технічна та інноваційна діяльність в Україні у контексті євроінтеграційних процесів : [моногр.] / Єгоров І. Ю., Жукович І. А., Рижкова Ю. О., Пугачова М. В. ; за заг. ред. О. О. Васечко ; Наук.-техн. комплекс стат. дослідж. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. – 223 с.
8. Regional Innovation Scoreboard (RIS) 2009 [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.proinno-europe.eu/sites/default/files/page/10/03/RIS_2009-Regional_Innovation_Scoreboard.pdf
9. 2006 TrendChart report: Can We Measure and Compare Innovation in Services? [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.proinno-europe.eu/sites/default/files/page/10/07/eis_2006_innovation_in_services.pdf
10. EUROPE INNOVA [Electronic resource]. – Access Mode : <http://www.europe-innova.eu/web/guest>
11. Innovation Union Scoreboard 2010. The Innovation Union's performance scoreboard for Research and Innovation [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.proinno-europe.eu/sites/default/files/docs_EIS2010/IUS_2010_final.pdf
12. Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union [Electronic resource]. – Access Mode : <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.int-opinions.15480>
13. Жукович І. А. Табло інноваційного союзу – основний інструмент реалізації інноваційної політики ЄС / І. А. Жукович, Ю. О. Рижкова // Статистика України. – 2011. – № 4. – С. 82–87.
14. Innovation Union Scoreboard 2011. The Innovation Union's performance scoreboard for Research and Innovation [Electronic resource]. – Access Mode : http://www.proinno-europe.eu/sites/default/files/page/12/02/IUS_2011_final.pdf
14. Regional Innovation Monitor (RIM) [Electronic resource]. – Access Mode : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/facts-figures-analysis/regional-innovation-monitor/index_en.htm
15. Єгоров І. Ю. Європейське інноваційне табло: система індикаторів інноваційного розвитку / І. Ю. Єгоров, І. А. Жукович, Ю. О. Рижкова // Статистика України. – 2006. – № 1. – С. 71–76.
16. Єгоров І. Ю. Методологічні рекомендації щодо адаптації індикаторів Європейського інноваційного табло до умов України / І. Ю. Єгоров, І. А. Жукович, Ю. О. Рижкова // Статистика України. – 2008. – № 4. – С. 74–79.
17. Россия и Украина в свете индикаторов Европейского инновационного табло : [моногр.] / авт. кол. ; под ред. Н. И. Ивановой, И. Ю. Егорова. – К. : ГП “Информ.-аналит. агентство”, 2008. – 92 с.
18. Єгоров І. Ю. Науковий та інноваційний потенціал України у міжнародних порівняннях : [моногр.] / Єгоров І. Ю., Жукович І. А., Рижкова Ю. О. – К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2010. – 156 с.

Абсолютні статистичні показники: історичні та теоретичні аспекти. Частина 1. Зародження теорії абсолютних статистичних показників

Розглянуто історію зародження і формування основних понять щодо абсолютних статистичних показників. Критично проаналізовано та методологічно узагальнено наявні у статистичній літературі визначення абсолютних статистичних показників, їх основні одиниці вимірювання і класифікації.

Ключові слова: статистичні спостереження, статистичні дані, абсолютні статистичні величини, відносні статистичні величини, середні статистичні величини.

Коли статистичне спостереження закінчено та зібраний первинний матеріал систематизовано й узагальнено відповідно до наміченої програми, то він, як правило, подається у вигляді статистичних таблиць, у яких досліджуване явище чисельно відображено в систематичному вигляді. Видатний російський теоретик статистики О. Кауфман (1869–1919 рр.) наголошував, що статистика – математична наука, а її вивчення та вдосконалення абсолютно неможливі без застосування математики. Вчений зазначав, що число – найбільш вільне та характерне для людського розуму поняття, яке найповніше відображає його істотну сутність, найкращий і найдосконаліший засіб для пізнання світу. І важко уявити, як могла б статистика, заснована на числі й мірі, існувати без числа [1, с. 116]. Можна сказати, що без застосування чисел жодне статистичне дослідження не може мати наукової цінності.

Однак ті числа, що використовуються у статистиці, – це не абстрактні числа математики, які визначаються тільки величиною, знаком, формою (цілі – дробові, уявні – дійсні та ін.). Статистика застосовує особливі числа, власне кажучи, не числа, а показники, точніше – статистичні показники, що характеризують обсяг (величину), якість, структуру та динаміку масових явищ і процесів у конкретних умовах місця й часу. Тому абсолютні числа у статистиці завжди є іменованими, тобто мають певну розмірність, одиниці вимірювання і, на відміну від математичного поняття “абсолютна величина”, можуть бути як додатними, так і від’ємними (збитки, витрати тощо).

Отже, тлумачення поняття “абсолютна величина” у статистиці та в математиці відрізняється. Проте у статистичній літературі (як у навчальній, так і в науковій) упродовж тривалого часу і навіть дотепер застосовується цей запозичений із математики термін. Зауважимо, що поняття “величина” – одне з основних у математиці, що знаходить своє конкретне вираження у числах, зокрема і в абсолютних величинах. Тому в статистиці абсолютні числа правильно називати не величинами, а абсолютними статистичними показниками. Зазначений термін точніше відображає суть і призначення цієї статистичної категорії. До речі, в останні роки ним стали послуговуватися українські та російські вчені-статистики [2, с. 20; 3, с. 190].

Слід зазначити, що у статистичній науці з самого її зародження абсолютні статистичні показники стали одним із найважливіших і невід’ємних засобів, що широко застосовується під час проведення статистичних досліджень. Вони мають самостійне і важливе пізнавальне та практичне значення, будучи безпосереднім кількісним вираженням розмірів різних соціально-економічних явищ і процесів. Крім того, абсолютні статистичні показники є основою для створення всіх інших статистичних показників, зокрема відносних і середніх, що широко використовуються в усіх статистичних дослідженнях.

Водночас хоча абсолютні статистичні показники почали широко застосовуватися вже у перших статистичних дослідженнях, їх теоретичне обґрунтування як окремої статистичної категорії з’явилося значно пізніше. Першу спробу розробки теоретичних засад цих показників було зроблено відомим німецьким статистиком-теоретиком А. Еттінґеном (1827–1900 рр.) у першому томі праці “Моральна статистика і християнська етика” (“Die Moralstatistik und christliche Sittenlehre”), написаному в 1868 р. Переклад окремих глав цього твору російською мовою здійснено видатним статистиком професором Ю. Янсоном (1835–1893 рр.) та опубліковано в 1879 р. у збірнику “Історія і теорія статистики в монографіях Вагнера, Рюмеліна, Еттінґена і Швабе” [4, с. 182–241]. Перша глава праці А. Еттінґена містить спеціальний підрозділ “Установлення абсолютних чисел”, де розкрито суть так званих “абсолютних, або первинних чисел”. Зокрема, тут зазначено, що абсолютне число, тобто цифрове вираження факту або явища, яке відбувається в дійсності й узятє або взагалі, або при відомих відношеннях і обставинах, дає суму всіх тих факторів, які в тому чи іншому явищі можуть діяти приховано, і тільки будучи кількісно вимірювані та виражені в числі, виступають наяву [4, с. 182–183].

А. Еттінґен визначає також роль і значення абсолютних чисел у статистичному дослідженні, необхідні умови правильного їх обчислення та використання. Зокрема, вчений вказує, що абсолютні числа, які розглядаються як основа чисельного методу, тоді тільки набувають наукової цінності для цього методу як головного, необхідного і найважливішого вихідного пункту, коли, по-перше, вони достовірні, по-друге, охоплюють аналогічні

та зручні для порівняння випадки і, по-третє, збираються з певною періодичністю, тобто якщо вони базуються на солідних, систематично проведених офіційних спостереженнях, є систематичними, чітко згрупованими і постійно повторюваними [4, с. 190]. На його думку, у статистиці кожне *число* припускає *річ*, щось *якісне*, що підлягає обчисленню, і тому статистика має справу тільки з *іменованими* числами (курсив А. Е.) [4, с. 187]. Отже, А. Еттінген цим висловлюванням окреслює одну з важливих особливостей кожного статистичного числа, що полягає в єдності якісного і кількісного відображення певної властивості того чи іншого явища в конкретних умовах місця і часу.

Разом з тим науковець вказує на обмежене значення абсолютних чисел при проведенні статистичного аналізу, оскільки за допомогою одних “сирих” чисел не можна скласти чіткого уявлення про рух, дійсний ступінь змін, зростання або зменшення відомих явищ; тим більше не можна, як правило, використовувати їх для зіставлень, що стосуються різних, незалежних одне від іншого, масових явищ, – отримані числа повинні бути, насамперед, зведені до однієї і тієї самої міри для того, щоб ми могли знайти дійсно зручні для порівняння пропорційні величини [4, с. 190].

Про обмеженість абсолютних чисел як засобу статистичного аналізу в подальшому зазначали багато учених-статистиків, як зарубіжних, так і вітчизняних. Так, Ю. Янсон у підручнику “Теорія статистики” писав, що статистичні цифри, які даються зведенням спостережень для того, щоб до них могли бути прикладені індуктивні методи дослідження, повинні попередньо зазнати деяких перетворень, за допомогою яких вони з так званих абсолютних величин перетворюються на величини похідні. Самі по собі абсолютні статистичні цифри не мають іншого значення, крім того, що визначають кількості певного явища в різний час у тому чи іншому місці або кількості елементів, з яких це явище складається [5, с. 542].

Така характеристика абсолютних статистичних показників є односторонньою, оскільки похідні величини, до яких у той час багато статистиків відносили відносні й середні величини, можуть повністю їх замінити. Однак абсолютні показники є основою для розрахунку похідних величин, що є важливим і дуже необхідним доповненням перших.

Обмежене тлумачення абсолютних статистичних показників применшувало їх значення у статистичному дослідженні порівняно з відносними і середніми показниками, не сприяло поглибленому та всебічному їх вивченню. У всіх підручниках і навчальних посібниках зі статистики, що видавалися до середини 50-х років ХХ ст., про них, як правило, було лише кілька рядків, де обов’язково вказувалося на їх обмежене значення у статистичному дослідженні. Теоретичні та практичні питання,

пов’язані з розкриттям сутності абсолютних статистичних показників, їх класифікацією, вибором одиниць вимірювання тощо, зовсім не висвітлювалися. Основна увага приділялась опису відносних і середніх статистичних показників.

Слід зазначити, що в зарубіжній статистичній літературі ХХ ст. питання абсолютних статистичних показників зовсім не розкриваються; їх теоретичне значення ігнорується і зазвичай вважається, що вони є простим відображенням лічильних операцій, а розглядаються лише відносні та середні статистичні показники.

Тільки з середини 50-х років ХХ ст. науковці почали приділяти належну увагу теоретичним і прикладним проблемам вивчення абсолютних статистичних показників. Протягом декількох років російськими й українськими вченими-статистиками було підготовлено та видано ряд підручників і навчальних посібників зі статистики, присвячених розгляду окресленого питання.

Теоретичні засади абсолютних статистичних показників були окреслені в підручнику “Курс загальної теорії статистики”, написаному викладачами Московського економіко-статистичного інституту і виданому в 1956 р. [6]. До нього вперше у навчальній літературі зі статистики включено спеціальну главу “Абсолютні та відносні величини”. Варто зазначити, що, починаючи з цього підручника, абсолютні та відносні величини більш-менш детально розглядалися в усіх фахових джерелах зі статистики, які видавалися у радянський та післярадянський періоди.

У зазначеному підручнику наведено таке визначення абсолютних величин: абсолютні статистичні величини – показники, що виражають розміри (рівні, об’єми) суспільних явищ і процесів. За способом вираження цих розмірів їх поділяють на індивідуальні й сумарні (підсумкові) [6, с. 124]. Також подано тлумачення окремих видів абсолютних статистичних величин: індивідуальні абсолютні величини – це показники, що виражають розміри кількісних ознак в окремих одиницях об’єктів, що вивчаються; сумарні статистичні абсолютні показники дають відповідь на питання про розмір явища за тою або іншою сукупністю об’єктів, охоплених статистичним спостереженням. Утворюються вони в результаті безпосереднього підрахунку одиниць спостереження або підсумовування значень кількісних однорідних ознак, якими характеризуються ці одиниці [6, с. 124–125].

У підручнику вперше порушується питання про одиниці вимірювання абсолютних статистичних величин та умови їх правильного вибору в контексті прийнятності при підрахунку об’єктів явища, що нас цікавить. Залежно від характеру явища і пізнавальних завдань, що постають при його вивченні, у кожному окремому випадку може бути прийнята специфічна одиниця вимірювання [6, с. 125]. Автори підручника виокремлюють три види

одиниць вимірювання абсолютних статистичних величин: натуральні, умовно-натуральні та грошові, а також розкривають сутність і необхідні умови застосування кожного зазначеного виду. При цьому, на думку науковців, в окремих випадках облік продукції за однією з можливих одиниць вимірювання не дає достатньо повного уявлення про обсяги виробленої продукції, тому виникає потреба у двох одиницях вимірювання. Наприклад, щоб мати правильне уявлення про випуск електродвигунів, використовують дві одиниці вимірювання – штуки і потужність (кВт) [6, с. 126–127].

Частково теоретичні питання абсолютних статистичних показників були деталізовані в опублікованій у 1959 р. роботі А. Харламова “Абсолютні та відносні величини” [7]. У праці вперше розглядаються відмінності між математичними та статистичними числами, при цьому автор приділяє значну увагу характерним особливостям статистичних чисел. А. Харламов пише про важливість з’ясування того, що за своєю природою статистичні дані не є звичайними математичними числами. Цифра в арифметиці – усього лише знак, за допомогою якого записують абстрактні числа (1, 5, 20, 100 і т. д.). Водночас статистична цифра – це чисельна оцінка якісно визначеного явища. Статистичні дані з огляду на їх якісну визначеність завжди мають своє точне значення щодо місця (території), до якої належить явище, часу (дати), коли відбулось явище, й одиниці вимірювання, в якій виражений розмір явища [7, с. 6]. Науковець зазначає, що форми вираження числових значень окремих показників – різні. Для одних явищ вони є чисельністю одиниць об’єктів, що вивчаються (наприклад, число спеціалістів із вищою і середньою спеціальною освітою, чисельність робітників і службовців та ін.). Для інших – це обсяги кількісних ознак (наприклад, розміри виробництва окремих продуктів). Цифрові характеристики цих показників виражаються абсолютними іменованими величинами, що відображають розміри якісно визначених суспільних явищ у притаманних їм одиницях вимірювання [7, с. 13].

Однак прогнозована А. Харламовим ознака форми вираження чисельних значень показників для виділення двох видів абсолютних статистичних показників не є визначальною і достатньо обґрунтованою, що унеможливорює чітке і ясне виокремлення цих видів показників. Форма як певний спосіб вираження чого-небудь у цьому випадку розглядається як абсолютна форма кількісного вираження різних показників, що використовують для характеристики чисельності одиниць досліджуваних об’єктів та обсягів кількісних ознак. Більше того, один і той самий показник залежно від природи та завдання дослідження може бути показником і чисельності одиниць, і обсягу кількісних ознак. Так, при дослідженні підприємств

будь-якої галузі кількість робітників є важливим показником, що характеризує суб’єкт господарювання. Якщо сукупність робітників стає об’єктом самостійного дослідження, то їх кількість буде показником обсягу сукупності, а ознакою – розмір заробітної плати, виробничий стаж тощо.

А. Харламов пропонує статистичні дані, що відображують стан явища на певний момент часу, називати *моментними величинами*, а статистичні дані, які показують розвиток явища за досліджуваній період часу в цілому, – *інтервальними величинами* (курсив автора) [7, с. 9].

Значну увагу науковець приділяє одиницям вимірювання абсолютних величин. Він зазначає, що правильне відображення досліджуваних явищ в одиницях вимірювання є дуже важливим. Найбільшою та непоправною помилкою у статистиці є та, що виникає в результаті неправильної оцінки явища. Жодне наступне опрацювання неправильно зафіксованих кількісних даних не може забезпечити одержання достовірних висновків. Тому важливою методологічною функцією статистики є розробка своєрідної “метерології” суспільних явищ [5, с. 15]. Крім трьох вищезазначених видів одиниць вимірювання абсолютних статистичних величин (*натуральних, умовно-натуральних і грошових*), А. Харламов виділяє ще такі: *одиниці лічби* – коли одиницею вимірювання стає одиничний факт, подія; *складні* одиниці вимірювання, що застосовуються для всебічного визначення розмірів складних явищ (наприклад, перевезення вантажів транспортом вимірюється в тонно-кілометрах) [7, с. 18–19]. Він також зазначає, що іноді вираження явищ лише в одній одиниці не дає чіткого уявлення про його специфіку, тоді доводиться вдаватися до обліку в декількох одиницях (наприклад, виробіток ткача – у погонних і квадратних метрах, надій молока – у літрах і кілограмах) [7, с. 17].

Учений також пропонує умовно-натуральні одиниці вимірювання і коефіцієнти перерахунку, що виражають співвідношення між натуральними одиницями вимірювання різних продуктів, визначати не лише за споживчими властивостями, але й за співвідношенням їх трудомісткостей [7, с. 20]. На нашу думку, в основі умовно-натуральних одиниць мають бути саме споживчі якості, а не інші характеристики, які жодним чином не відрізняються від обліку в одиницях вимірювання цих показників (наприклад, затрати робочого часу виражаються у трудових одиницях, тобто в людино-годинах, людино-днях).

У другому виданні підручника “Курс загальної теорії статистики”, виданому в 1965 р., у параграфі “Абсолютні статистичні величини” наведено дещо інше визначення цих величин: абсолютні статистичні величини – це показники, які виражають розміри суспільних явищ у вигляді чисельності одиниць сукупності або величини ознак, що їх характеризують. Вони завжди виражаються у тих

або інших одиницях вимірювання [8, с. 148]. Зазначимо також, що у цій праці абсолютні величини класифікують на індивідуальні та загальні (сумарні, або підсумкові), розкривається їх сутність і наводяться способи одержання [8, с. 151–52]. До того ж у підручнику більш детально розглянуто одиниці вимірювання абсолютних величин. Автори, крім зазначених у першому виданні видів одиниць вимірювання, наводять ще такі, як одиниці лічби, трудові та комбіновані, що поєднують декілька різномірних одиниць.

У підручнику “Статистика”, виданому у 1956 р. за редакцією академіка С. Струмліна (1877–1974 рр.), дається таке визначення: *абсолютні статистичні величини – це розміри (рівні, обсяги) історичних конкретних суспільних явищ* (курсив авторів). Тут також зазначено, що абсолютні статистичні величини є завжди числами іменованими та діляться на індивідуальні й загальні (сумарні, або підсумкові) за характером вираження розмірів суспільних явищ [9, с. 90–91]. Сутність та види одиниць вимірювання абсолютних статистичних показників у цьому підручнику не розглядаються. Водночас уперше в окремому параграфі викладено загальні умови їх правильного використання. Зазначено, що характерною особливістю є те, що ці показники завжди виражають розміри або кількісні співвідношення *якісно* (курсив авторів) визначених суспільних явищ. Тому при їх обчисленні та використанні в конкретному аналізі необхідно насамперед урахувати специфіку й особливі умови розвитку суспільних явищ і процесів, що вивчаються. Ті самі показники залежно від умов, місця і часу можуть відображати різний за своїм характером рівень суспільних явищ. Іншою важливою умовою правильного застосування абсолютних і відносних статистичних показників є необхідність їх комплексного використання [9, с. 100–101].

Зазначимо, що в другому виданні цього підручника, виданому в 1969 р., наведено зовсім інше визначення абсолютних статистичних величин: *“Абсолютними статистичними величинами називаються показники, що відображають розміри (обсяги, рівні) конкретних суспільних явищ в одиницях ваги, площі, об’єму, сили, вартості тощо”* (курсив авторів) [10, с. 112]. Щодо класифікації абсолютних статистичних величин, то їх поділяють на індивідуальні та загальні (підсумкові), які тлумачаться так само, як і у першому виданні підручника [9]. Одиниці вимірювання абсолютних величин запропоновано класифікувати *на одиниці лічби, натуральні, умовно-натуральні, грошові (вартісні) та трудові* [10, с. 112–114].

Отже, автори проаналізованих праць порізно визначають поняття “абсолютні статистичні величини” та пропонують здійснювати їх класифікацію за різними ознаками або наводять їх види, не вказуючи класифікаційну ознаку. Крім того, наведені у цих підручниках визначення не можна вважати повними і точними, бо вони не відображають одну з найважливіших особливостей статистичних абсолютних показників – характеризувати розміри досліджуваних масових явищ у конкретних умовах місця і часу.

Заслугує на увагу визначення поняття “абсолютні статистичні показники”, наведене в підручнику “Загальна теорія статистики”, що був написаний викладачами Одеського кредитно-економічного інституту (перше видання з’явилося українською мовою в 1963 р. [11], друге і третє (перероблені й доповнені) – російською мовою – у 1967 р. і 1975 р. [12; 13]. У всіх виданнях підручника є окремий параграф “Абсолютні величини”, при цьому в першому і другому його виданні подано таке їх трактування: “Абсолютні величини показують розміри (рівні, обсяги) суспільних явищ у даних умовах місця і часу” [11, с. 108; 12, с. 135], а в третьому це визначення доповнене словами: “... або величину ознак, що характеризують ці явища” [13, с. 123]. Підкреслимо, що в цьому тлумаченні, на відміну від вищенаведених, вказано на суттєву особливість абсолютних статистичних величин – відображати розміри досліджуваних масових явищ у конкретних умовах місця і часу. Щодо класифікації абсолютних статистичних величин та їх одиниць вимірювання, то в усіх трьох виданнях цього підручника подаються такі самі їх групи, як і в підручнику [8].

Характеризуючи стан розвитку теоретичних засад статистичної науки в СРСР усередині 1960-х років узагалі й абсолютних статистичних величин зокрема, В. Овсієнко зазначав, що залишилося багато нез’ясованого, навіть у деяких елементарних питаннях, немає узгодженості щодо ряду проблем. Наприклад, що таке абсолютна величина, відносна величина, середня величина? Вчений вважав їх найбільш загальними формами, в яких виражаються всі статистичні величини, статистичні показники [14, с. 58], та пропонував здійснювати класифікацію всіх статистичних показників за формою їх вираження. Зазначимо, що в подальшому цю пропозицію широко застосовували при класифікації статистичних показників. Таким чином, за формою вираження розрізняють такі три види статистичних показників: абсолютні, відносні та середні.

Список використаних джерел

1. Кауфман А. А. Теория и методы статистики / Кауфман А. А. – [5-е изд.]. – М. : Государственное издательство, 1928. – 648 с.
2. Матковський С. О. Теорія статистики : [навч. посіб.] / Матковський С. О., Марець О. Р. – [2-ге вид., стер.]. – К. : Знання, 2010. – 534 с.

3. Теория статистики : [учеб.] / [Шмойлова Р. А., Минашкин В. Г., Садовникова Н. А., Шувалова Е. Б.] ; под ред. Р. А. Шмойловой. — [5-е изд.]. — М. : Финансы и статистика, 2007. — 656 с.
4. История и теория статистики в монографиях Вагнера, Рюмелина, Эттингена и Швабе / пер. с нем.; [под ред. и с доп. проф. Ю. Янсона]. — СПб. : Изд-во Л. Ф. Пантелеева, 1879. — 267 с.
5. Янсон Ю. Теория статистики / Янсон Ю. — [Пятое изд.]. — СПб. : Издание Юридического Книжного Магазина Н. К. Мартынова, 1913. — 615 с.
6. Курс общей теории статистики / [Козлов Т. И., Овсиенко В. Е., Савинский Д. В., Смирнский В. И.]. — М. : Изд-во Московского ун-та, 1956. — 347 с.
7. Харламов А. И. Абсолютные и относительные величины. Измерение абсолютных величин. Учебный материал по курсу “Общая теория статистики” / Харламов А. И. — М. : Всесоюзный заочный финансово-экономический институт, 1959. — 30 с.
8. Козлов Т. И. Курс общей теории статистики / Козлов Т. И., Овсиенко В. Е., Смирнский В. И. — [2-е изд. перераб. и доп.]. — М. : Статистика, 1965. — 344 с.
9. Статистика / [авт. кол. под рук. акад. С. Г. Струмилина]. — М. : Государственное статистическое издательство, 1956. — 567 с.
10. Статистика / [авт. кол. под рук. акад. С. Г. Струмилина]. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Статистика, 1969. — 568 с.
11. Долгушевський Ф. Г. Загальна теорія статистики / [Долгушевський Ф. Г., Ерліх Я. М., Козлов В. С. та ін.]. — К. : Вид-во Київського ун-ту, 1963. — 340 с.
12. Долгушевський Ф. Г. Общая теория статистики / [Долгушевский Ф. Г., Козлов В. С., Полушин М. И., Эрлих Я. М.]; под ред. Т. И. Козлова. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Статистика, 1967. — 382 с.
13. Козлов В. С. Общая теория статистики : [учеб. для студентов экон. спец. вузов] / [Козлов В. С., Эрлих Я. М., Долгушевский Ф. Г. и др.]; под ред. Т. И. Козлова. — [3-е изд. перераб. и доп.]. — М. : Статистика, 1975. — 392 с.
14. Вопросы статистической методологии статистико-экономического анализа : материалы межвузовской научной конференции по вопросам совершенствования учебной литературы по статистике. — М. : Статистика, 1966. — 240 с.

Вітаємо з ювілеєм!

Матковського

Семена Олексійовича,

радника Голови Держстату України.

Бажаємо здоров'я, оптимізму,
радості, сімейного благополуччя.

*Рада засновників та редколегія журналу
“Статистика України”*

Корпоративна соціальна відповідальність та практики у деяких її напрямках

Розглянуто та проаналізовано практики з корпоративної соціальної відповідальності бізнесу за такими напрямками: розвиток персоналу, охорона навколишнього середовища, соціальні інвестиції.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність бізнесу, принципи соціальної відповідальності бізнесу, практики з соціальної відповідальності бізнесу.

У реаліях сьогодення впровадження практик корпоративної соціальної відповідальності (далі – КСВ) бізнесу є досить актуальним напрямом. Це пов'язано з постійним розвитком суспільних відносин, що спонукає українські компанії вести свою діяльність із максимальним урахуванням інтересів співробітників і суспільства загалом.

Питаннями корпоративної соціальної відповідальності бізнесу займалися такі вітчизняні вчені, як М. Гаврицька, А. Гриненко, А. Колот, В. Куценко, В. Матросов, С. Мельник та ін. Проте відсутність нормативно-правової бази та недостатність досвіду з розробки та реалізації корпоративної соціальної політики бізнес-структур зумовлюють необхідність у подальших дослідженнях.

Мета роботи – проаналізувати деякі напрями практик ведення соціально відповідального бізнесу.

Визначення КСВ бізнесу були розглянуті автором у попередній статті. На нашу думку, корпоративна соціальна відповідальність – це філософія ведення бізнесу, що здійснюється на добровільних засадах для недопущення виникнення та загострення соціального конфлікту (всередині підприємства, громади, держави), з метою отримання прибутку та конкурентних переваг шляхом покращання іміджу компанії, розвитку персоналу, підвищення якості продукції та інших складових ведення соціально відповідального бізнесу [1, с. 83].

Кожна компанія, що керується ідеями КСВ та вважає їх філософією свого бізнесу, розробляє власне бачення сталого розвитку та реалізує принципи корпоративної соціальної відповідальності у стратегії розвитку залежно від характеру бізнесу та визначених пріоритетів діяльності. Основні принципи корпоративної соціальної відповідальності, якими керуються компанії, базуються на загально-визначених поняттях [2].

Відповідно до сформульованих та затверджених принципів КСВ, кожна компанія обирає основні напрями соціальних програм, що передбачають її добровільну та послідовну діяльність у соціальній, економічній та екологічній сферах. Ці програми мають системний характер, пов'язані з місією та стратегією розвитку бізнесу та спрямовані на задоволення запитів різних зацікавлених сторін.

Розглянемо деякі напрями практик з КСВ, якими керуються окремі компанії, що працюють на території України.

1. У сфері розвитку персоналу.

Донбаська паливно-енергетична компанія (далі – ДТЕК). Основою сталого розвитку ДТЕК є висококваліфікований персонал. Ефективне управління людськими ресурсами, постійне підвищення професійного рівня співробітників, мотивація і безпека праці – пріоритетні питання діяльності компанії. Основні цілі політики управління персоналом такі:

- залучення, мотивація й утримання талановитих та ініціативних фахівців;
- постійне оновлення знань і розвиток навичок для виконання поточних та майбутніх бізнес-завдань компанії;
- розвиток управлінського потенціалу та забезпечення високопрофесійного і стабільного управління ДТЕК;
- створення сприятливих умов праці, що забезпечують охорону здоров'я усіх співробітників [3].

Базові принципи управління персоналом, сформульовані керівництвом компанії ДТЕК:

- дотримання чинного трудового законодавства та прав людини;
- забезпечення конкурентоспроможної винагороди співробітників з урахуванням їх професіоналізму, складності виконання робіт і ступеня відповідальності;
- інвестування в освіту та навчання співробітників для того, щоб допомогти їм реалізувати свій потенціал і зробити гідний внесок для досягнення бізнес-успіху компанії;
- надання соціальної підтримки працівникам компанії.

ДТЕК інвестує значні кошти в розвиток і навчання співробітників. У компанії працює корпоративний університет – Академія ДТЕК. Щорічно приблизно 1,5 тисячі співробітників мають можливість проходити навчання за спеціальними програмами. Навчальні плани Академії охоплюють усі рівні персоналу корпоративного центру й управлінської ланки підприємств компанії. Для працівників організовано систему навчання в центрах, а для молодшої ланки менеджерів на підприємствах працює програма “Виробничий менеджмент”.

Компанія прагне до 2013 року забезпечити власним персоналом не менше 80% вакансій вищого та середнього менеджменту. Тому в ДТЕК діє програма формування кадрового резерву. До участі у ній запрошують співробітників корпоративного центру і підприємств компанії, які показали високі результати роботи за підсумками щорічної оцінки діяльності й успішно пройшли відбір за методикою Центру розвитку. Для заміщення управлінських посад вищого рівня в компанії розроблена програма “ТОП-50”.

ДТЕК приділяє велику увагу матеріальному і нематеріальному стимулюванню персоналу як фактору посилення внутрішньої мотивації та зацікавленості в підвищенні ефективності праці. З 2010 року на виробничих підприємствах ДТЕК розпочалося впровадження нової системи оплати праці, розробленої за методикою міжнародної компанії Нау Group. Ключові принципи цієї системи – справедливість, мотивація, конкурентоспроможність, прозорість і гнучкість.

Для реалізації цілей, що стоять перед ДТЕК у сфері управління персоналом, важливу роль відіграє соціальний захист працівників. Оскільки діяльність компанії пов'язана з важкими умовами роботи (насамперед, це стосується вуглевидобувного напрямку), ДТЕК надає своїм співробітникам можливість відпочивати і відновлювати здоров'я у спеціалізованих установах, що їй належать.

До складу компанії входять два підприємства соціальної спрямованості – ТОВ “Соціс” і “Соцвугілля” (філія приватного акціонерного товариства “ДТЕК Павлоградвугілля”). Вони об'єднують об'єкти соціальної сфери ДТЕК, у тому числі спортивний комплекс, готелі, гуртожитки, санаторії, бази відпочинку та дитячі табори. Послугами цих установ користуються співробітники компанії та їхні родичі [3].

Компанія “Оболонь”. Діяльність корпорації спрямована на підвищення професіоналізму працівників, гарантування їх соціального захисту, покращання умов праці та забезпечення виробничих процесів. Саме тому на публічному акціонерному товаристві (далі – ПАТ) “Оболонь” упроваджена і сертифікована система управління безпекою та гігієною праці ДСТУ-П ОHSAS 18001:2006. На всіх підприємствах корпорації працює близько 7000 осіб, лише на одному головному заводі у м. Києві – більше 3000. Для співробітників створено належні умови праці та життя, активно розвивається соціальна сфера. Кожного року передбачено підвищення рівня кваліфікації працівників, медичне обстеження, профілактичне лікування, за необхідності – надання першої допомоги.

“Оболонь” є одним із кращих роботодавців України. Середня заробітна плата в корпорації перевищує середню в країні та галузі й у 2009 р. збільшилася на 10% порівняно з 2008 р. Кожен працівник має можливість отримати додаткову

професійну освіту, підвищити кваліфікацію відповідно до програми розвитку і навчання персоналу. Політика підприємства спрямована на утримання лідируючої позиції на ринку пива та безалкогольних напоїв, водночас за пріоритет ставить життя і здоров'я людей, які виробляють цю продукцію [4].

Компанія “Київстар”. Динамічно рухатися назустріч успіху може лише та компанія, колектив якої здатний щодня підніматися вище своїх особистих можливостей. Цей рух буде набагато швидшим, якщо допомогти кожному співробітнику максимального виявити та розвивати ці можливості. Компанія, що постійно навчається, – це філософія розвитку “Київстар”. Тут працюють понад 4200 співробітників. За результатами дослідження іміджу найкращих роботодавців України, проведеного Ernst&Young у 2010 р., “Київстар” визнана найкращим місцем роботи [5].

“Київстар” інвестує в навчання і розвиток необхідних компетенцій своїх співробітників, піклується про соціальну захищеність персоналу, забезпечує високий рівень заробітних плат, мотивуючу робочу атмосферу та робочі місця, що відповідають нормам українського законодавства про охорону праці [5].

“Київстар” залучає до своєї команди кращих фахівців. Система оплати праці в компанії забезпечує кожному співробітникові конкурентоспроможний і справедливий дохід, що є одним із найбільш високих в Україні. Щорічно в компанії проводиться оцінка ефективності діяльності кожного співробітника. За її результатами здійснюється перегляд заробітної плати й визначається розмір річної премії. Крім того, в компанії існує система додаткових стимулів і соціальних гарантій, серед яких: програма медичного страхування, страхування від нещасного випадку, пенсійне накопичувальне страхування, цільова матеріальна допомога, службовий мобільний телефон, послуга “Мобільна сім'я”, путівки Фонду соціального страхування, індивідуальний компенсаційний пакет тощо.

Особливої уваги заслуговують освітні й мотиваційні програми компанії. Програма розвитку талантів “Аргентум”, конкурс “Співробітник року” забезпечують додаткові можливості для професійного й кар'єрного зростання, сприяють формуванню комфортної атмосфери в колективі. Унікальним є проект ІVC, мета якого – стимулювати співробітників виражати своє бачення майбутнього “Київстар”, ділитися цікавими, креативними ідеями та брати участь у стратегічному розвитку компанії [5].

2. У сфері охорони навколишнього середовища.

Компанія ДТЕК. Збереження екологічного балансу є ключовим фактором успішного розвитку бізнесу ДТЕК. Компанія веде активну роботу щодо поліпшення екологічної обстановки в регіо-

нах присутності та збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь. Керівництво компанії докладає максимум зусиль для мінімізації негативного впливу, який чинять промислові об'єкти ДТЕК на навколишнє природне середовище. Ці кроки повністю відповідають прагненню України дотримуватись європейських тенденцій у природоохоронній сфері.

У теперішній час на всіх підприємствах компанії впроваджена та успішно функціонує сучасна система екологічного менеджменту відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO 14001:2004. У межах функціонування системи ДТЕК було прийнято документ "Політика в галузі охорони навколишнього середовища", що містить стратегічні цілі та зобов'язання компанії перед суспільством. Реалізація політики й управління природоохоронною діяльністю здійснюються на всіх рівнях як корпоративного управління компанії, так і виробничих підприємств.

У середньостроковій перспективі ДТЕК має намір збільшити обсяг виробництва електроенергії шляхом будівництва та введення в експлуатацію об'єктів відновлюваної енергетики – вітроелектростанцій та інших екологічно дружніх джерел енергії. Стратегічна мета ДТЕК – підвищення рівня екологічної безпеки діяльності, зростання капіталізації активів компанії на основі забезпечення надійного та сприятливого для навколишнього середовища виробництва.

Відповідно до засад політики в галузі охорони навколишнього середовища, ДТЕК реалізує природоохоронну діяльність за такими напрямками:

1. Охорона атмосферного повітря.
2. Охорона і раціональне використання водних ресурсів.
3. Утилізація відходів.
4. Рекультивация земель [3].

Компанія "Оболонь". Стратегія корпорації "Оболонь" спрямована на задоволення вимог та очікувань замовників, а звідси – на утримання лідируючої позиції на ринку пива та безалкогольних напоїв. При цьому увага також акцентується на збереженні навколишнього середовища та врахуванні інтересів усіх зацікавлених сторін.

"Оболонь" упроваджує інноваційні та енергозберігаючі технології, покращує екологічні характеристики виробництва, мінімізує шкідливі викиди у довкілля шляхом повторного використання та переробки ресурсів. Наприклад, за рік корпорація "Оболонь" переробляє пластик, обсяг якого еквівалентний 23 млн. пляшок. За останні роки реалізовано значні інвестиційні проекти, спрямовані на зменшення впливу на довкілля, зокрема збирання та переробка ПЕТ пляшок, переробка сирової пивної дробини на корм для потреб сільського господарства, зменшення шкідливих викидів в атмосферу та забезпечення ощадливого використання ресурсів. Це дозволяє значно покращити стан навко-

лишнього середовища, підвищити свідомість та екологічну культуру працівників.

Частка повторно використаної води на ПАТ "Оболонь" за два роки зросла майже на 90%. Таким чином, 67% води на підприємстві використовується повторно. Середні витрати води компанії на виготовлення одного літра продукції становлять близько 3 літрів. Зазначимо, що у світі цей показник у середньому становить 5 літрів води на 1 літр готової продукції.

Корпорація "Оболонь" постійно вдосконалює виробничі процеси для економії ресурсів, що, крім економічного, дає значний позитивний екологічний ефект. Наприклад, на київській пивоварні встановлені нові потужні й економічні варниці пива, що повторно використовують тепло та економлять на рік 633 тис. м³ природного газу, або 1,7 млн. грн.

Важливим результатом у цій сфері є те, що "Оболонь" реалізує, переробляє і повторно використовує близько 90% відходів власного виробництва (на 3% більше, ніж у 2008 р.), тим самим демонструючи відповідальне ставлення до проблем екології в Україні. Загалом у 2009 р. досягнуто значних успіхів у цьому напрямі, а саме зменшено:

- викиди зернового пилу від роботи елеватора – на 33%;
- утворення відходів вологої дробини – на 43%;
- загальне утворення відходів – на 21% [4].

Компанія "Київстар". "Київстар" – непромисловий бізнес, однак як велика та прогресивна компанія не може залишатися осторонь від такої загрози сьогодення, як проблеми зміни клімату і глобального потепління. Екологічна відповідальність "Київстар" реалізується у виробництві (наданні) дружніх для довкілля продуктів і послуг, прийнятті відповідальних технічних рішень, а також у впровадженні екологічних заходів.

Компанія збільшує енергоефективність у роботі обладнання мережі, зменшує викиди CO₂ та скорочує споживання природних ресурсів. Щороку волонтери компанії озеленюють понад 20 міст України, прибирають території, висаджують дерева та квіткові композиції разом із клієнтами і місцевими жителями.

У 2010 р. "Київстар" очолив рейтинг мобільних операторів щодо сприйняття їхнього екологічного іміджу споживачами. Дані опублікувало дослідницьке агентство IRS Group, яке опитало 1000 респондентів у рамках проекту "Екоомнібус". На думку споживачів, "Київстар" – найбільш екологічно відповідальна компанія на телекомунікаційному ринку України [5].

3. У сфері соціальних інвестицій.

Компанія ДТЕК. ДТЕК будує відносини з місцевими громадами, ґрунтуючись на принципі взаємовигідного співробітництва, залучаючи представників місцевих органів влади і мешканців до розробки соціальних програм та оцінки їх резуль-

тативності. Ці принципи викладені у Декларації соціального партнерства, прийнятій Компанією у 2008 р. Згідно з цим документом, ДТЕК готовий сприяти органам місцевого самоврядування у розробці планів розвитку міст з метою підвищення їх інвестиційної привабливості.

Декларація відкрита для приєднання інших зацікавлених сторін, які поділяють цінності ДТЕК. Наразі Декларацію підписали шість підприємств компанії – ПАТ “ДТЕК Павлоградвугілля”, ПАТ “ДТЕК Шахта Комсомолець Донбасу”, ТОВ “Східенерго”, ПАТ “ДТЕК Добропільська ЦЗФ”, ТОВ “Моспінське ВПП” і ПАТ “Дніпроенерго”, ПАТ “Західенерго”; державні підприємства “Ровенькиантрацит” і “Свердловантрацит”, а також органи місцевого самоврядування 19-ти міст і 4-х районів Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Вінницької, Луганської, Львівської та Івано-Франківської областей України.

Для забезпечення прозорості та ефективності реалізації програм соціального партнерства створено Координаційний комітет, який регулює спільну діяльність учасників Декларації. До його складу входять як представники корпоративного центру й підприємств ДТЕК, так і керівники органів місцевого самоврядування, які виробляють і приймають спільні рішення щодо реалізованих програм та проектів [3].

За два роки з моменту прийняття Декларації учасники розробили і затвердили плани економічного розвитку Павлоградського та Петропавлівського районів Дніпропетровської області, а також окремих міст: Павлоград, Тернівка, Першотравенськ (Дніпропетровська область), Курахове, Зугрес (Донецька область) і Щастя (Луганська область). У межах програм соціального партнерства ДТЕК надає фінансову допомогу регіонам присутності. При цьому Компанія керується такими принципами:

- кошти мають бути спрямовані на вирішення соціальних проблем і / або підтримку вразливих соціальних груп, реалізацію інфраструктурних проектів соціального характеру;
- ДТЕК не спонсорує проекти політичної або релігійної спрямованості;
- благоотримувачі надають звітність, що дозволяє компанії контролювати цільове використання коштів.

Фінансова допомога надається таким галузям, як освіта, охорона здоров'я і спорт, а також культурне надбання та розвиток. Після проведеного аналізу стратегічних планів розвитку міст було окреслено два нові пріоритетні напрями співпраці – проекти з енергоефективності та розвитку бізнес-середовища [3].

Компанія “Оболонь”. Понад півтора десятиліття корпорація “Оболонь” активно займається інвестуванням у соціальні проекти. Цей багатогранний напрям діяльності охоплює: освітні про-

екти, допомогу соціально незахищеним прошаркам населення, сприяння відродженню духовності та історико-культурної спадщини, розвиток спорту. “Оболонь” щороку формує соціальний бюджет і виділяє частину продукції в рамках соціально значущих для суспільства проектів.

Найбільш масштабні проекти останніх років такі:

1. Освітні проекти. Підтримка Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика, що проводить Ліга українських меценатів. Щороку встановлюються премії для переможців та призерів конкурсу – дітей з усіх куточків України та діаспори. ПАТ “Оболонь” також підтримує школу мистецтв № 5 м. Києва, де навчаються творчо обдаровані діти.

2. Програма підтримки вітчизняного кіно. Надано 250 тис. грн. для презентації та реклами фільму “Богдан-Зиновій Хмельницький”. У планах керівництва компанії – активно долучатися до кінофестивалів, підтримувати українські фільми на різних кінофорумах в Україні та за кордоном.

3. Розвиток українського книговидання. За останні 15 років забезпечено сприяння виходу більше 200 підручників, посібників, збірок, каталогів, довідників, художньої, наукової, історичної та дитячої літератури. Особливий акцент робиться на підтримці книг, що сприяють формуванню національної свідомості, українських підручників, історичної літератури.

4. Відбудова історичних та архітектурних пам'яток. Корпорація “Оболонь” долучається до відбудови історичних та архітектурних пам'яток: Центрального музею Т. Г. Шевченка, церкви Святого Миколи (Притиски) в Києві, храму Покрови Пресвятої Богородиці в Маріуполі, церкви Володимира Великого у Вишгороді, Святотроїцького кафедрального собору в Луцьку, Палацу Кирила Розумовського в Батурині тощо. Також “Оболонь” допомагає Музею гетьманства, Музею декоративно-прикладного мистецтва, Національному центру народної культури “Музей Івана Гончара”; підтримує будівництво пам'ятників Матері України в м. Самбір, президенту ЗУНР Євгену Петрушевичу в м. Соколь.

5. Розвиток українського спорту. Ця група проектів передбачає сприяння розвитку дитячого футболу в спеціалізованій дитячо-юнацькій школі олімпійського резерву “Зміна”, де виховуються діти віком від 7-ми до 18-ти років, а також підтримку професійного футбольного клубу “Оболонь”, який грає у Прем'єр-лізі. За підтримки корпорації “Оболонь” збудовано сучасний стадіон для клубу в Оболонському районі м. Києва. Цей футбольний комплекс зможе приймати ігри найвищого рівня, а також стане однією з тренувальних арен Євро-2012 [4].

Розглянуті напрями практик корпоративної соціальної відповідальності свідчать про їх користь

як для суспільства, держави, так і для компанії, що їх упроваджує (в частині покращання іміджу компанії, зменшення плинності кадрів, більш лояльного ставлення споживачів та ін.). Проте відсутність державної підтримки щодо розвитку соціальної відповідальності бізнесу, недостатнє висвітлення зазначеної теми на всіх рівнях та нерозуміння її суті більшою частиною стейкхолдерів (соціально

зацікавлених осіб) гальмують процес розвитку соціальної відповідальності в Україні, а відтак, і процес сталого економічного розвитку країни загалом. Напрямок подальших досліджень автор вбачає у вдосконаленні нормативно-правової бази та практичних рекомендацій щодо впровадження та розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні.

Список використаних джерел

1. Катихін Є. О. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу та її основні принципи / Є. О. Катихін // Статистика України. – 2011. – № 3. – С. 83–86.
2. Принципи та впровадження соціальної відповідальності. Сталый розвиток та корпоративна соціальна відповідальність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://moodle.udec.ntu-kpi.kiev.ua/moodle/mod/resource/view.php?r=2570>
3. Офіційний сайт компанії ДТЕК [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dtek.com/uk/corporate-social-responsibility/social-partnership>
4. Офіційний сайт компанії “Оболонь” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://obolon.ua/ukr/corporate-responsibility/social-reporting/>
5. Офіційний сайт компанії “Київстар” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kyivstar.ua/press_center/responsibility/clients/

УДК 352:351.711:061.1

С. Г. Снісаренко,
здобувач,

ДРІДУ НАДУ при Президентіві України

Особливості сприйняття європейських концепцій господарювання в умовах вітчизняних реалій

Проаналізовано різні теорії самоврядування у країнах Європейського Союзу, окреслено взаємозв'язок функцій локальної демократії та її матеріально-фінансової автономії. Показано, що остання є спільною істотною ознакою місцевого самоврядування різних держав та базується на діяльності комунальних підприємств. Зазначено, що в Україні у більшості випадків створення таких підприємств є штучним, тому необхідно вивчати досвід країн – учасниць ЄС та впроваджувати його у вітчизняну практику.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, муніципальна власність, муніципальне підприємство, концепція позаполітичного місцевого управління, теорія соціального обслуговування, дуалізм місцевого управління.*

Криза радянської політичної системи напередодні краху СРСР вимагала від державного керівництва зняття соціальної напруги, що об'єктивно прискорило розвиток низових ланок місцевого управління. Розширення їх повноважень, зміцнення матеріальної бази, демократизація функціонування, залучення до місцевого самоврядування значної кількості громадян мали запобігти розпаду тоталітарної системи. Проте її демонтаж і формування громадянського суспільства на основі соціально орієнтованої ринкової економіки стали незворотними. Перехід до засад самоврядування в Україні розпочався на базі історичного досвіду до радянських часів та актуального досвіду розвинених держав, що стали засновниками Європейського Союзу (далі – ЄС).

Мета дослідження – окреслити провідні європейські концепції муніципального господарювання та особливості їх сприйняття Україною в сучасних умовах.

Вагомий внесок у дослідження за цією проблематикою зробили і англійські (Д. Гол, Дж. Стюарт, Дж. Чандлер), французькі (Д. Віталь, Ж.-Т. Оді,

Р. Шалю), німецькі (Р. Граверт, Д. Хапке) та російські (Ю. Артемов, В. Ачкасов, М. Пелін) вчені. Значний доробок щодо розуміння європейських концепцій господарювання в умовах України належить українським фахівцям – Б. Адамовій, О. Батановій, П. Біленчук, В. Калашникову, В. Кравченко, М. Підмогильному, М. Орзих, О. Синцовій.

Сучасна правова доктрина місцевого самоврядування декларує, що воно поєднує елементи державного та громадського начал. Поступово відбувається перегляд традиційних цінностей місцевої автономії та муніципальних свобод, хоча існують прихильники громадської школи самоврядування. У теорії комунальної політики увага вчених спрямована на аналіз таких явищ, як раціональність, ефективність та економія [1, с. 10]. Місцеве самоврядування розглядається як засіб для вирішення локальних проблем, реалізації інтересів територіальних громад і здійснення на місцях загальнодержавного політичного курсу. Що ж до розробки питання про місцеву демократію, то західних прагматиків воно не цікавить.

Аналіз різних теорій самоврядування доводить, що концептуальна нечіткість теоретичної та понятійної бази цього суспільного явища спричиняє труднощі у формуванні правової основи самоврядного вирішення місцевих питань у всіх посткомуністичних країнах. У теперішній час такі погляди актуалізуються в Україні у зв'язку з дискусією щодо концепції державної регіональної політики та реалізації адміністративної реформи на регіональному та муніципальному рівнях [2, с. 47]. Тим важливіше звернутися до теоретичних основ самоврядування, оскільки з розвитком процесів демократизації утверджуються погляди на ширше його розуміння. За наявності особливостей, притаманних самоврядуванню різних держав, можна окреслити спільні істотні ознаки, що відрізняють місцеве самоврядування від державної влади. Насамперед, це відмінності в характері влади: державна влада – суверенна, здатна сама себе реформувати; місцеве самоврядування – влада підзаконна, що діє в порядку і в межах, окреслених законом, який прийнятий державною владою. Таким чином, місцевому самоврядуванню властиві ознаки як владних (державних), так і громадських інститутів [3, с. 51].

У сучасній західній науковій думці існує концепція, відповідно до якої місцеві органи влади, що безпосередньо формуються населенням, є легітимними не тільки через цю обставину, а й оскільки вони володіють власними матеріальними (муніципальна власність) і фінансовими (податки на користь територіальної громади, збори, інші грошові надходження) ресурсами [4, с. 18]. Інакше кажучи, йдеться про матеріальну та фінансову автономію органів місцевого самоврядування. Остання є особливою формою автономії. Її сутність полягає в тому, що будь-яке територіальне утворення в будь-якій країні ЄС має право на самостійне вирішення проблем у фінансовій сфері. Фінанси муніципальних органів – це система формування, розподілу та використання місцевою владою фінансових ресурсів для забезпечення покладених на неї функцій і завдань. Принцип автономності у розвинених країнах реалізується в тому, що таку систему кожний місцевий орган влади створює на власний розсуд.

Таким чином, у сучасному світі фінансова незалежність є формою реалізації принципів самоврядування. У країнах ЄС загальнопоширено, що автономія муніципальних органів у сфері забезпечення власних потреб матеріальними ресурсами є необхідним явищем, яке притаманне організації влади в демократичній державі, побудованій на принципах розподілу владних функцій між законодавчою, виконавчою та судовою владою [4, с. 239]. Реальні результати впровадження матеріальної автономії місцевих органів влади можуть бути досягнуті лише за умови, що вони утворять такі системи місцевого господарювання, розвиток яких уможливить прийняття власних рішень, забезпе-

чених відповідними ресурсами. Тобто локальна демократія існує лише там, де основою матеріальної автономії місцевих органів влади є наявність у них прав приймати рішення щодо операцій з власними матеріальними ресурсами, що зміцнюються завдяки розвитку підприємств муніципальної форми власності. Саме це закріплено в конституційному і муніципальному праві демократичних країн світу. Про реальну матеріальну автономію свідчать права на: самостійну розробку, затвердження та виконання місцевого бюджету; ініціативу з розвитку системи муніципальних підприємств; утворення цільових фондів, що є фінансовою основою для розвитку муніципального підприємства; залучення кредитних ресурсів, необхідних для зміцнення фінансової основи муніципальних підприємств; установлення цін і тарифів на продукцію та послуги комунальних підприємств; упровадження штрафів та інших фінансових санкцій щодо діяльності тих муніципальних підприємств, які не виконують власні цивільно-правові зобов'язання; участь у капіталі й доходах господарських підприємств; користування, володіння і розпорядження комунальною власністю; розпорядження прибутками комунальних підприємств та інших підприємств, що перебувають у власності місцевих органів влади, а також деякі інші права [5].

У процесі розвитку системи муніципальних підприємств розвинених країн ЄС, на який має орієнтуватися наша держава, слід урахувати взаємозв'язок функцій місцевої влади та рівня її матеріально-фінансової автономії, відповідно до якого обсяг компетенції місцевої влади у галузі створення та розвитку муніципального підприємства має відповідати функціям і завданням, що покладаються на місцеві органи влади.

Для розвинених країн притаманний тип демократії, спрямований на захист інтересів підприємницької еліти, що відображено у діяльності будь-якого парламенту. Ця концепція діаметрально протилежна засадам радянської представницької системи, на всіх рівнях управлінських процедур якої діяльність посадових осіб мала політичний характер. Навпаки, у країнах з ринковою економічною системою поширена концепція позаполітичного місцевого управління. Відповідно до неї, муніципалітети повинні перебувати осторонь від політики та виступати як службовий апарат, який зобов'язаний тільки надавати суспільству певні послуги [6, с. 294–295]. Концепція “муніципалітети – поза політикою” є ідеологічним обґрунтуванням заборони у зарубіжних державах страйків муніципальних службовців, у першу чергу тих, які відповідають за роботу муніципальних підприємств. Діяльність муніципалітетів підпорядкована правилам, за якими функціонують приватні корпорації. Це відображено у конституціях більшості демократичних і правових держав, де, відповідно до ліберальних концепцій побудови державності,

закріплені спеціальні засоби захисту приватної власності та надані певні гарантії невтручання держави до підприємницької діяльності, передусім – великого капіталу. На жаль, цього немає в Конституції України.

Зміни в соціально-економічній сфері розвинутих країн призвели до появи муніципальних теорій, пов'язаних з теорією держави соціального добробуту [7, с. 36]. Найбільш помітною є теорія соціального обслуговування, за якою муніципалітети проголошені інструментом, що забезпечує інтереси всіх класів [8, с. 4–5]. Ця теорія тлумачить функції муніципалітетів як прояв надкласової природи держави загального добробуту та наголошує, що основне завдання муніципалітетів – організація обслуговування населення [9, с. 51]. Розвиток держави загального добробуту подвійно вплинув на самоврядування. З одного боку, зросла роль місцевих органів у наданні послуг населенню, що підвищувало ефективність місцевого управління, з іншого – посилилася централізація податкової системи та контроль центру за діяльністю з місцевого управління. Безупинність функціонування органів демократичної держави, модель якої закріплено в Конституції України, вимагає реформи локальної демократії, наслідком якої має бути всебічний розвиток муніципального підприємництва, спроможного задовольнити матеріальні потреби громадян України на місцевому рівні.

Наразі в Україні відбувається активізація ролі держави у сфері місцевих фінансів, що призводить до поширення традиційного балансу між державним контролем та місцевою автономією в галузі економіки, оскільки місцеві органи поставлено в залежність від центральної влади [10, с. 67].

Власне саме тому більшість комунальних підприємств поки є штучними утвореннями, не спроможними вирішити проблеми забезпечення місцевого населення послугами у відповідній одиниці адміністративно-територіального устрою.

На наш погляд, усі комунальні підприємства повинні виконувати двоєдину функцію:

1. Надавати соціально значущі послуги населенню відповідної територіальної громади.
2. Наповнювати доходи бюджету цієї територіальної громади, оскільки податок на прибуток комунальних підприємств стовідсотково зараховується до відповідних місцевих бюджетів [11].

Культурна і господарська різноманітність країн ЄС зумовлює необхідність високого рівня ідеологізації системи управління, що створює систему надцінностей, заради якої можна нехтувати матеріальними та іншими потребами населення, об'єднаного лише у територіальні громади. Проте надідеологізація веде до зниження якості управлінських рішень, завдяки чому спроба засновників ЄС підтягти його нових членів до рівня лідерів не виправдовує себе навіть після набрання чинності Лісабонської угоди. Ідея ЄС як однорідної, рівно-

розвинутої та рівнодемократичної Європи зазнає поразки. І в цих умовах надії на входження України до цієї спільноти примарні. Тому європейський досвід розвитку комунального підприємництва для України є скоріше теоретичним, ніж практичним орієнтиром.

З теоретичної й практичної позицій важливим нововведенням, закріпленням у цивільному законодавстві європейських країн на підставі концепцій, запропонованих фахівцями з проблем комунального підприємництва, є розмежування понять “підприємство” і “господарський суб'єкт” (фірма). Підприємство в усіх європейських розвинутих державах розглядається як складний майновий комплекс – об'єкт управління, що охоплює нерухомість, рухоме майно, борги, зобов'язання й права (право на найменування, використання нерухомості та природних ресурсів, які у сукупності утворюють підгалуз “промислові права”, виключні права на інтелектуальну власність). Фірма як господарюючий суб'єкт протягом минулого століття під впливом концепцій комунального підприємництва набула визнання як юридична особа, що має у власності або титульному володінні відособлене майно, здатна відповідати за своїми обов'язками всім або частиною цього майна, здобувати та здійснювати від власного імені майнові й особисті права відповідальності, пред'являти позови та цивільно-правові договори.

Розвиток теорії фірми у світовій економічній літературі розпочався в 60-х роках минулого століття завдяки працям європейських інституціоналістів. Однак слід пам'ятати, що ще К. Маркс і В. Ленін розрізняли підприємство як виробничу одиницю – систему засобів виробництва та працівників, які приводять їх у рух (для цих цілей використовувалися терміни “завод”, “фабрика”, “заклад”), і підприємство як економічний осередок суспільства (тут мова йде про господарське товариство або господарське суспільство, корпорації тощо). Щодо втілення у життя марксистських концепцій, то у 1921–1928 рр. в радянській Україні підприємствами виступали трести й синдикати. Нині ж у ЄС, до вступу в який прагне наша держава, роль публічних корпорацій, створених за участю держави та громадських організацій під контролем місцевих органів влади, постійно зростає. На жаль, можна стверджувати: спадщина минулого, тобто традиції політичного, економічного і суспільного порядку, що панували в Україні за радянських часів, не були критично проаналізовані політиками сучасної України. Більше того, ці традиції негативно позначилися на незалежному розвитку України, оскільки багато політичних і економічних структур командно-адміністративного типу організації існують і нині завдяки тому, що у розпалі битви за приватизацію державного майна наші можновладці не звертали увагу на необхідність остаточної ліквідації радянської спадщини. У

складні часи початку 90-х років минулого століття внутрішня ситуація в нашій державі мала надто багато протиріч, що в жодному разі не можуть бути притаманними державі – члену Європейського Союзу або реальному кандидату до вступу. Концептуальна невизначеність щодо шляху та моделі розвитку України на початку 1990-х років також призвела до втрати часу, який доцільніше було б використати на глибинні реформи, активні економічні, політичні та суспільні перетворення.

Муніципальна політика сучасних провідних держав висвітлена в теоріях місцевого управління, що одержали поширення в державознавстві. Особливо помітно на практиці управління впливають такі теорії, серед базових положень яких – обов'язкове всебічне підпорядкування муніципалітетів державній адміністрації, що руйнує фундаментальні підвалини місцевого самоврядування. Представники цього напрямку затверджують концепцію дуалізму місцевого управління. Втручання центральної адміністрації у місцеве управління вони пояснюють тим, що ряд місцевих справ (наприклад, освіта, дорожнє будівництво, постачання води й електрики) набули загальнодержавного значення [12, с. 72].

Аналіз основних підходів авторів теорії дуалізму муніципального управління уможливило висновок про те, що вона відповідає політичним інтересам керівників країн Заходу [13]. Така теорія необхідна їм для обґрунтування причин протизаконного втручання бюрократичного апарату центрального державного управління в муніципальні справи. Причина цього полягає в необхідності забезпечення однакових і досить високих стандартів в управлінні галузями суспільного життя, що набули загальнодержавного значення, це можуть здійснити лише державні службовці центральних органів влади. Тому в сучасному світі більшість істотних управлінських рішень приймається центром. Щодо місцевих представницьких органів, то на них покладено лише обов'язок беззастережно виконувати розпорядження представників органів центрального державного управління. Однак такий підхід до вирішення місцевих проблем у сучасних західних демократіях може призвести лише до того, що місцеві представницькі органи перетворяться на придаток загальнодержавної адміністрації.

Розглянуті способи вирішення проблем місцевих співтовариств громадян європейських країн не

прийнятні для розвитку матеріальної основи локальної демократії. Для цього потрібна інша концепція. У зарубіжній науці державного управління поширюється концепція розвитку такого муніципального управління, яке властиве лише “державі загального добробуту”. Слід зазначити, що саме вона особливо потрібна нашій країні. Справа в тому, що за роки незалежності соціально-економічний “організм” української держави прийшов до занепаду. Надії на швидку побудову нової інфраструктури і сучасної промисловості не виправдалися. У сучасному світі можуть успішно розвиватися лише ті країни, що є конкурентоспроможними, продукція яких потрібна на міжнародних ринках. Навіть у найбільш розвиненій європейській економіці – у ФРН – з цим є великі проблеми. Після об'єднання соціалістичної Німеччини протягом двадцяти років у країні дотирувалася економіка нових земель на загальну суму більше трильйона доларів, але й там не вирішено на належному рівні проблему побудови локальної демократії та її основи – муніципального підприємництва.

Однак державна влада більшості країн ЄС, суспільний лад яких ґрунтується на приватній власності, підтримує ті муніципальні служби, які задовольняють інтереси великих власників у частині розвитку підприємництва. Посилюється протиріччя між потребами громадян у житлі, матеріальному та соціальному забезпеченні й прагненням влади лімітувати сферу муніципальної активності переважно тими правилами поведінки, що вигідні приватному підприємству. Шляхом розширення приватного підприємництва згортаються муніципальні соціальні програми – житлові, охорони здоров'я й ін. Тому поступово і неухильно скорочується матеріальна база соціальних функцій органів місцевого управління.

Отже, діяльність органів місцевого самоврядування на тлі процесу розвитку демократії та руху до громадянського суспільства має бути спрямована на розширення обсягу суспільних послуг. Проте успіх у цьому може бути досягнутий лише за умови використання провідного зарубіжного досвіду, який наразі активно вивчається науковцями та практиками. Широке використання кращих здобутків щодо розвитку локальної демократії країн ЄС та її основи – муніципального підприємництва стануть для України надійною опорою під час побудови демократичної і правової держави.

Список використаних джерел

1. Авакьян С. А. Проблемы централизма, демократии, децентрализации в современном государстве: конституционно-правовые вопросы / С. А. Авакьян // Централизм, демократизм, децентрализация в современном государстве: конституционно-правовые вопросы : матер. междунар. науч. конф., 7–9 апр. 2005 г., Москва / под ред. С. А. Авакьяна. – М. : ТК ВЕЛБИ, 2006. – С. 4–13.
2. Баранчиков В. А. Муниципальное право Российской Федерации / Баранчиков В. А. – М. : Экзамен, 2005. – 448 с.
3. Белораменский В. В. Особенности современной концепции местного самоуправления / В. В. Белораменский // Правоведение. – 1993. – № 5. – С. 36–44.

4. Енгибарян Р. В. Конституционное развитие в современном мире. Основные тенденции / Енгибарян Р. В. – М. : Норма, 2007. – 495 с.
5. Журавський В. С. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні : [підруч. для студ. ВНЗ] / Журавський В. С., Серьогин В. О., Ярмиш О. Н. – К. : Вид. дім “Ін юре”, 2004. – 672 с.
6. Леонтович В. Б. История либерализма в России / Леонтович В. Б. – М. : Дело, 1995. – 240 с.
7. Конституционное право зарубежных стран : [учеб. для вузов] / под общ. ред. М. В. Баглая, Ю. И. Лейбо, Л. М. Энтина. – М. : Норма, 2003. – 832 с.
8. Муниципальные системы зарубежных стран [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [//www.dvgups.ru/METDOC/CGU/PRAVO/M_PRAVO](http://www.dvgups.ru/METDOC/CGU/PRAVO/M_PRAVO)
9. Овчинников И. Местное самоуправление в системе народовластия / Овчинников И. – М. : Институт государства и права РАН, 1999. – 329 с.
10. Панейко Ю. Теоретичні основи самоврядування / Ю. Панейко. – Львів : Літопис, 2002. – 196 с.
11. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=2456-17>
12. Кравченко В. І. Фінанси місцевих органів влади в Україні: основи теорії і практики / Кравченко В. І. – К. : НДФІ, 1997. – 276 с.
13. Райт Г. Державне управління / Райт Г. – К. : Основи, 1994. – 96 с.

**Підсумки Всеукраїнського конкурсу
студентських наукових робіт у галузі статистики**

У березні поточного року відбувся Всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт з природничих, технічних та гуманітарних наук у галузі “Кількісні методи в економіці (статистика, економіко-математичне моделювання)”. Почесна місія проведення заключного II туру конкурсу цього року була покладена на економічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Галузева конкурсна комісія секції “статистика”, до складу якої входили знані вчені та провідні викладачі п’ятох вищих навчальних закладів, розглянула 28 студентських наукових робіт, що надійшли з 18-ти закладів. Право взяти участь у заключному етапі конкурсу, а саме, у підсумковій науково-практичній конференції, вибороли 7 студентів з шістьох ВНЗ України.

На відкритті конференції виступили з привітальними словами і доповідями декан економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент Національної академії наук України, заслужений діяч науки і техніки України, д.е.н., професор, Голова галузевої конкурсної комісії В. Базилевич, д.е.н., професор, академік НАН України, директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України Е. Лібанова, а також д.е.н., професор, заступник завідувача відділом моделювання та прогнозування економічного розвитку ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, член галузевої конкурсної комісії М. Скрипниченко.

Студенти різних спеціальностей та різних курсів навчання зробили цікаві й змістовні наукові доповіді. Представлені дослідження торкалися найрізноманітніших і вельми актуальних аспектів статистики. На підставі аналізу конкурсних робіт, виступу учасників науково-практичної конференції та відповідей на запитання галузева конкурсна комісія вирішила визнати претендентами на переможців конкурсу та нагородити дипломом I ступеня наукову роботу студентки К. Теслі з Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара. Дипломи II ступеня присуджено двом роботам: І. Романюк із Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Е. Дмитрук із Луцького національного технічного університету. Дипломи III ступеня – роботам Н. Комарі з Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, В. Овсяник із Національного університету Державної податкової служби, Є. Дикань із Харківського національного економічного університету та Н. Петришин із Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

У рамках конференції кафедрою статистики та демографії економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 27 березня було проведено круглий стіл на тему “Підготовка професійних статистиків у вищих навчальних закладах України в сучасних умовах”. У засіданні взяли участь завідувачі кафедр статистики, професори, провідні науковці та практики. За результатами роботи круглого столу ухвалено рішення про необхідність створення Всеукраїнської асоціації статистиків, а також сформульовано основні положення “Концепції підготовки професійних статистиків у вищих навчальних закладах України в сучасних умовах”.

Н. В. Ковтун,
доктор економічних наук, професор,
заступник голови галузевої комісії,
завідувач кафедри статистики та демографії,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Національній академії статистики, обліку та аудиту – 25 років

Нещодавно Національна академія статистики, обліку та аудиту (далі – Академія) відзначила 25-річчя з дня свого заснування. Нині вона належить до провідних вищих навчальних закладів економічного спрямування в Україні. Її становлення та розвиток збіглися у часі з проголошенням та утвердженням державної незалежності.

Витоки історії нашого навчального закладу сягають середини 80-х років минулого століття. У вересні 1986 року було створено Міжгалузевий інститут підвищення кваліфікації працівників обліку та статистики Центрального статистичного управління СРСР. Він став навчальним центром, у якому щорічно підвищували свій професійний рівень 5–6 тисяч керівників органів статистики з усіх республік колишнього СРСР. Започаткування у м. Києві союзного навчального центру було відповідальним завданням. Для його вирішення спорудили навчальний корпус і гуртожиток, сформували кращий викладацький склад, організували кафедри та факультети, розробили відповідне науково-методичне забезпечення, опанували прогресивні освітні технології, створили все необхідне для надання статистикам-практикам нових фахових знань.

Початок 1990-х років характеризувався суттєвими трансформаціями у статусі та напрямках діяльності Академії. Рішенням Держкомстату України у 1992 р. на базі Міжгалузевого інституту підвищення кваліфікації працівників обліку та статистики створено Інститут підготовки спеціалістів статистики та ринку, назву якого у 2000 р. було змінено на Інститут статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. Це було зроблено з метою приведення назви Інституту у відповідність до основного характеру його діяльності як вищого навчального закладу економічного спрямування з підготовки спеціалістів вищої кваліфікації. У 2003 р., згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України, Інститут статистики, обліку та аудиту реорганізували в Державну академію статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. Черговою віхою у розвитку Академії став 2010 рік, коли Указом Президента України від 13.01.2010 р. їй було надано статус національної.

Академія функціонує відповідно до положень Конституції України, чинного законодавства, міжнародних угод з освітньої діяльності, Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законів України “Про вищу освіту”, “Про наукову та науково-технічну діяльність” та інших нормативно-правових актів.

Програмними цілями Академії є вдосконалення навчального процесу, використання передового науково-педагогічного досвіду, впровадження освітніх інновацій, виконання наукових досліджень та їх практичне застосування. Нині Академія має четвертий рівень акредитації і статус національної. Навчальна діяльність закладу охоплює підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста, магістра за спеціальностями, на які в суспільстві є попит на ринку праці – “прикладна статистика”, “облік і аудит”, “фінанси і кредит”, “економічна кібернетика” та “менеджмент зовнішньоекономічної діяльності”.

На забезпечення гідного освітнього рівня майбутніх фахівців спрямовані зусилля професорсько-викладацького складу 6-ти факультетів і 19-ти кафедр. Це економіко-статистичний факультет, до складу якого входять кафедри теорії статистики, прикладної статистики, економічної кібернетики, менеджменту, прикладної математики, інформаційних систем і технологій; факультет обліку та аудиту (кафедри теорії бухгалтерського обліку, бухгалтерського обліку, аудиту, економіки підприємств); факультет фінансів (кафедри фінансів, фундаментальних економічних дисциплін, сучасних європейських мов); факультет банківської справи (кафедри банківської справи, філософії, соціально-гуманітарних дисциплін, фізичного виховання). Створено факультети заочної та дистанційної форм навчання. Розглянемо їх докладніше.

Пріоритетною дисципліною навчального закладу є статистика як наука і практична діяльність. Так, із близько двадцяти докторів економічних наук – фахівців зі статистики, зайнятих у вищих навчальних закладах України, на кафедрах теорії статистики (завідувач кафедри – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України Н. Парфенцева) та прикладної статистики (в. о. завідувача кафедри – кандидат економічних наук, доцент О. Гончар) працюють п'ять, тобто майже кожен четвертий. Професори і доценти кафедр викладають за кордоном, є експертами ООН, зокрема О. Гончар – експерт Статистичної комісії ООН з питань якості статистичної інформації. Колектив кафедр збагачує досвід і творчо розвиває багаті традиції української статистичної теорії та практики. Нашими викладачами підготовлене нове покоління підручників і навчальних посібників.

Найважливішими напрямками фундаментальних та прикладних статистичних досліджень є:

1) розроблення методологічних засад проведення переписів населення, житлового фонду, зе-

лених насаджень, а також сільськогосподарських переписів;

2) розроблення методології побудови системи національних статистичних класифікацій на засадах міжнародних і європейських аналогів;

3) розроблення методологічних засад статистичного дослідження соціально-економічного розвитку регіонів України;

4) удосконалення навчальних програм зі спеціальності “прикладна статистика”.

Перший із зазначених наукових напрямів, за яким проводяться дослідження в Академії, присвячений важливій для незалежної України темі проведення переписів населення. Фундатором цього напрямку в Україні є професор кафедри статистики Академії, член-кореспондент Національної академії наук України, доктор наук з державного управління, заслужений економіст України, Голова Державної служби статистики України О. Осауленко. Наразі продовжуються роботи в цьому аспекті щодо розроблення методичного забезпечення проведення Всеукраїнського перепису населення 2012 року, зокрема апробації матеріалів методичного забезпечення у 2010 р. у Харківській області. Отримані результати обговорено на семінарах з питань організації та проведення Всеукраїнського перепису 2012 року.

Дослідження за другим напрямом уможливили започаткування національної школи статистики з питань системи статистичних класифікацій. Фундатором нового для незалежної України напрямку в статистиці та засновником наукової школи з питань створення і ведення системи національних статистичних класифікацій є Н. Парфенцева. Під її керівництвом створено ряд класифікацій, що відповідають міжнародним стандартам і становлять основу для побудови системи національних статистичних класифікацій України.

Третій із зазначених наукових напрямів в Академії передбачає виконання дослідних робіт за комплексною науковою темою, що охоплює ряд досліджень у різних галузях статистики та для різних регіонів країни. За результатами цих досліджень захищено п'ять докторських та вісім кандидатських дисертацій.

Проведення дослідних робіт за четвертим науковим напрямом зі статистики в Академії привело до прийняття та затвердження Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України удосконаленої освітньо-професійної програми за напрямом “Економіка та підприємництво” для освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр за спеціальністю “Прикладна статистика”.

Протягом десяти останніх років в Академії щорічно проводяться міжнародні науково-практичні конференції на теми “Система державної статистики в Україні: сучасний стан, проблеми, перспективи” з публікацією тез доповідей, оголошених на конференції. Починаючи з 2007 р., результати до-

сліджень науково-педагогічних працівників Академії у галузі статистики видаються двічі на рік спеціальним виданням “Прикладна статистика: проблеми теорії та практики”.

Зважаючи на високий статус та якісний освітній потенціал закладу, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України доручило у 2011–2012 н. р. на базі Академії провести Всеукраїнську студентську олімпіаду з навчальної дисципліни “статистика” зі спеціальності “прикладна статистика”.

НАСОА є одним із найпотужніших в Україні навчальних та науково-методичних центрів з обліку та аудиту. Численням є професорсько-викладацький склад фахівців – 12 докторів економічних наук з бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту – найбільша спільнота фахівців у цій галузі серед профільних вищих навчальних закладів країни. В Академії чи не вперше в Україні було розпочато викладання міжнародних стандартів фінансової звітності. Наші професори і доценти беруть активну участь у запровадженні в Україні міжнародних стандартів аудиту.

У теперішній час в Академії створено три профільні кафедри: теорії бухгалтерського обліку (завідувач кафедри – доктор економічних наук, професор Н. Малюга); бухгалтерського обліку (завідувач кафедри – доктор економічних наук, професор В. Пантелеєв); аудиту (завідувач кафедри – доктор економічних наук, професор М. Корінко), викладачі яких провадять актуальні дослідження у цих важливих напрямках. Освітня робота викладачів кафедри теорії бухгалтерського обліку полягає, насамперед, у донесенні до студентів Академії принципів теоретичного мислення у такій практичній галузі, як бухгалтерський облік. Однією з провідних випускових кафедр Академії є кафедра бухгалтерського обліку, колектив якої забезпечує високий рівень викладання, готує посібники та іншу навчальну літературу. Серед недавніх здобутків викладачів кафедри – нове актуальне для України видання “Словник-довідник з обліку, аналізу та контролю”, що містить тлумачення більше ніж 500 термінів. Уже 10 років для студентів та викладачів щорічно відбувається Міжнародна конференція “Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: традиції, проблеми, перспективи”, присвячена пам'яті доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Олексія Сергійовича Бородкіна, фундатора та першого завідувача кафедри бухгалтерського обліку.

В умовах ринкових відносин одним із найважливіших елементів ефективного господарювання є аудит. Фахівці кафедри аудиту спеціалізуються на дослідженні теоретико-методологічних та організаційних проблем аудиту, судово-бухгалтерської експертизи, внутрішньогосподарського контролю, державного фінансового контролю. Професорсько-

викладацький склад кафедри поряд з ґрунтовною теоретичною підготовкою формує у студента практичні вміння, чого вимагає ринок праці. Це забезпечується тим, що більшість викладачів кафедри працювали та / або наразі працюють у цій сфері. Ними виконано ряд наукових робіт з методології та організації аудиту й упроваджено в практику їх вагомні результати, що не мають аналогів як в Україні, так і у країнах СНД. Найважливішими результатами з них у цьому напрямі є: видання українською мовою міжнародних стандартів аудиту для їх використання як національних у практиці аудиторської діяльності; розроблення цілісної системи робочої документації, форм робочих документів, методики та процесу документування аудиту; розкриття найважливіших організаційно-методичних особливостей здійснення аудиторських перевірок та надання супутніх послуг відповідно до світових вимог та міжнародних стандартів; узагальнення практики одержання аудиторських доказів та формулювання аудиторських висновків. Проводяться наукові та практичні конференції, семінари і “круглі столи” з актуальних проблем розвитку в Україні незалежного аудиту. Вищезазначене є підтвердженням того, що Академія протягом 18-ти років – це єдиний в Україні науково-методичний центр у сфері аудиту. Започаткована й інтенсивно розвивається національна наукова школа аудиту.

Економічні зміни вимагають підготовки фахівців нової генерації, зокрема і фінансистів, які мають відповідати ринковим вимогам, уміти досліджувати фінансово-економічні процеси, розуміти сучасні тенденції розвитку фінансових відносин, пропонувати шляхи фінансової стабілізації підприємств. Таких професіоналів, здатних якісно керувати фінансами держави і суб'єктів підприємницької діяльності, готує кафедра фінансів (завідувач кафедри – доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України, заслужений економіст України, Президент Спільки аудиторів України, член Аудиторської палати України І. Пилипенко). Випускники Академії, які здобули спеціальність “фінанси і кредит”, також можуть працювати на підприємствах усіх форм власності, в Міністерстві фінансів, у підрозділах Державної податкової служби, Державної фінансової інспекції, органах Державної казначейської служби, фінансових установах. Викладачі кафедри мають високий рівень кваліфікації і професійної майстерності у сфері фінансової науки, впроваджують у навчальний процес нові методики викладання фінансових дисциплін, застосовують сучасні підходи до вивчення сутності та функціонування фінансів в умовах ринкової економіки.

Майбутні бакалаври, спеціалісти та магістри з банківської справи отримують ґрунтовні знання з теоретичної та прикладної економіки, міжнародної економіки і фінансів, банківської справи, опановують сучасні методи економіко-математичного

моделювання, аналізу й управління діяльністю банківських установ. Серед викладацького складу кафедри банківської справи (завідувач кафедри – кандидат економічних наук, професор Я. Литвиненко) – економісти-науковці та фахівці-практики з багаторічним досвідом роботи у банківській сфері.

В Академії здійснюється підготовка сучасних фахівців, здатних вирішувати нові завдання щодо управління економікою. Студенти, які здобувають спеціальність “Економічна кібернетика”, вчаться розробляти науково обґрунтовані управлінські рішення на основі застосування потужних економіко-математичних методів і технологічних засобів їх реалізації у вигляді алгоритмів, програм, моделей та інформаційних технологій. Дипломні проекти магістрів з економічної кібернетики (завідувач кафедри – доктор економічних наук, професор В. Кадієвський) охоплюють сучасні напрями моделювання економіки, зокрема адаптивне моделювання, моделювання економічного й фінансового ризику, моделі трансформаційної економіки, рейтингові моделі управління, хаосу і катастроф, моделювання інформаційних технологій тощо. Здобуті в Академії знання в галузі економічної кібернетики дають випускникам кафедри змогу працювати у різних сферах національного господарства, адаптуватися до вимог європейського рівня, бути конкурентоспроможними на ринку праці.

Сучасний розвиток світової економіки, поглиблення міжнародного поділу праці, міжнародної кооперації та спеціалізації, інтенсифікація інтеграційних процесів зумовлюють необхідність подальшого включення України у міжнародні економічні відносини та стійкий попит на спеціалістів у сфері управління зовнішньоекономічною діяльністю, підготовка яких здійснюється в Академії за спеціальністю “менеджмент зовнішньоекономічної діяльності” (завідувач кафедри менеджменту – доктор економічних наук, професор І. Пузанов). Випускники НАСОА успішно працюють у зовнішньоекономічних відділах підприємств усіх форм власності, спільних підприємствах, митних органах, біржах, фінансово-кредитних установах, торгово-промислових палатах, державних органах влади, науково-дослідних інститутах, вищих навчальних закладах та ін.

Підготовка сучасного фахового економіста в Академії базується на вивченні фундаментальних природничих дисциплін, до яких належить насамперед математика. Кафедра прикладної математики (завідувач кафедри – доктор фізико-математичних наук, професор, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки Ф. Моцний) є одним із базових навчально-методичних і наукових підрозділів Академії. З метою підвищення ефективності навчального процесу та реалізації наукових здобутків укладено договір про творчу співпрацю з факультетом одного з провідних уні-

верситетів Європи – “Tor Vergata” (Рим, Італія). Кафедра є ініціатором та організатором щорічного загальноакадемічного наукового семінару “Актуальні проблеми сьогодення”.

Розвиток комп'ютерної техніки й інформаційних технологій у світі став поштовхом до розвитку інформаційного суспільства. Завдання НАСОА як провідного навчального закладу економічного спрямування полягає у підготовці фахівців, здатних сприяти створенню єдиного інформаційного простору в країні. З цією метою в Академії діє кафедра інформаційних систем і технологій (завідувач кафедри – кандидат технічних наук, доцент В. Козлов). Рівень професійної підготовки її викладачів сприяє оволодінню студентами усіх без винятку спеціальностей Академії навчального матеріалу з дисциплін, що охоплюють сучасні аспекти та прийоми застосування інформаційних систем і технологій в економіці.

Навчання в НАСОА передбачає фундаментальну економічну підготовку майбутніх статистиків, обліковців та аудиторів, фінансистів і банкірів, кібернетиків та менеджерів, покликаних стати висококваліфікованими фахівцями економічного профілю. Виконання цього завдання покладається на кафедру фундаментальних економічних дисциплін (завідувач кафедри – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки В. Єременко). Колектив кафедри одним із перших в Україні почав викладати базовий курс “Основи економічної науки” (пропедевтика), нові курси “Соціальна економіка (сучасні соціально-економічні погляди)” та “Національна економіка”. Під впливом зрушень у соціально-економічному розвитку суспільства істотно вдосконалено програму традиційних курсів “Історія економічної науки”, “Макроекономіка”.

Підготовка фахівців зі статистики, обліку й аудиту, фінансів та банківської справи, кібернетики й менеджменту потребує надання їм сучасних знань із прикладної економіки. З цією метою в Академії створена кафедра економіки підприємств (завідувач кафедри – доктор економічних наук, професор В. Попова). Навчальний процес кафедри забезпечує висококваліфікований професорсько-викладацький склад – доктори наук, професори, кандидати економічних наук, доценти, а також досвідчені викладачі, фахівці з підприємницької діяльності, досвід яких є надзвичайно важливим під час формування у процесі навчання у студентів теоретичних знань і практичних навичок ефективного використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів на підприємстві. Важливим завданням підготовки бакалаврів-економістів є вдосконалення їх навичок з питань формування бізнес-моделі підприємства, розвитку його виробничого потенціалу, розроблення стратегії розвитку підприємства, здійснення інноваційної діяльності, планування та контролю. Такий підхід до навчання

дозволить випускнику Академії працювати практично в усіх підприємницьких структурах державної та недержавної форм власності.

Важливе значення для підготовки фахівців Академії мають гуманітарні дисципліни, насамперед філософія. Наші студенти (бакалаври та магістри) одержують ґрунтовну соціально-філософську підготовку шляхом аналізу новітніх вітчизняних та зарубіжних філософських проблем із логіки, основ релігієзнавства, етики та естетики тощо у поєднанні з обраною спеціальністю. На кафедрі філософії (завідувач кафедри – доктор філософських наук, професор, заслужений працівник вищої освіти І. Надольний) працюють висококваліфіковані науковці, досвідчені педагоги, діяльність яких спрямована на формування широкої світоглядно-філософської культури у студентів. Читання лекцій і проведення семінарських занять поєднується з індивідуальною роботою з кожним студентом для глибшого засвоєння праць видатних філософів, мислителів минулого та сьогодення.

Сучасні гуманітарні знання є основою підготовки майбутніх економістів до самостійної, активної, творчої життєвої позиції у нових економічних та соціально-культурних умовах. Таку підготовку здійснює кафедра соціально-гуманітарних дисциплін (завідувач кафедри – кандидат педагогічних наук, професор Г. Черушева). Поповнення кадрового складу кафедри представниками різних наукових шкіл сприяє збагаченню досвіду професійної підготовки студентської молоді. Для вирішення завдань розробки сучасних технологій гуманітарної підготовки з урахуванням можливостей комп'ютерних засобів навчання колектив кафедри активно використовує у навчальному процесі інтерактивні форми і методи навчання: ділові ігри, брифінги, “круглі столи”, моделювання ділових ситуацій тощо. Для успішного засвоєння навчального матеріалу професорсько-викладацьким складом кафедри розроблено навчальні посібники і монографії з різних соціально-гуманітарних дисциплін. Кафедра пропонує студентам широкий спектр наукових напрямів, у яких вони можуть реалізувати свої наукові інтереси, що охоплюють актуальні психологічні, політичні, історико-культурні та правові проблеми сучасності, зокрема проблеми розвитку молодого покоління. Знайомство з гуманітарними надбаннями світової цивілізації формує у студентів культуру спілкування та міжособистісних стосунків, цивілізованого співіснування, а також світогляд для самовизначення в системі загальнолюдських цінностей. З метою орієнтації у багатовимірному і мінливому сучасному світі у студентів виховують людяність, взаємоповагу, гідність.

У нинішніх умовах розвитку суспільства спеціаліст будь-якого профілю повинен досконало володіти не тільки рідною, а й сучасними європейськими мовами як інструментом для інтер-

активної комунікації. Мова як засіб спілкування і джерело знань забезпечує інформаційний обмін у науковій, економічній, технічній, діловій, освітній та інших сферах життєдіяльності людства. У НАСОА викладання мовних дисциплін здійснюється на кафедрі сучасних європейських мов (завідувач кафедри – доцент Л. Стрельнікова). Навчально-методична та наукова діяльність кафедри спрямована на інтенсивне вивчення мов студентами й аспірантами денної та заочної форм навчання за можливості одночасного вивчення двох іноземних мов. У складі кафедри працюють висококваліфіковані викладачі, які поєднують передові методи навчання з сучасними комп'ютерними технологіями; організовують студентські наукові конференції та олімпіади з мовних дисциплін, готують студентів до участі у міжнародних науково-практичних конференціях. Кафедра постійно дбає про методичне забезпечення навчального процесу необхідними науковими матеріалами, посібниками, що відповідають сучасним вимогам. Викладачі кафедри є авторами навчально-методичної літератури, якою користуються у школах і ВНЗ України.

Як провідний науково-методичний центр у сфері державної статистики Академія буде запроваджувати нові навчальні дисципліни (нормативні та вибіркові) і на цій основі ініціювати оновлення чинних та створення нових державних стандартів вищої освіти.

Нині Академія є провідним науково-методичним центром України з економіко-статистичних, економіко-математичних, економіко-кібернетичних та фінансово-економічних досліджень, а також у галузі національної системи аудиту. Важливим аспектом діяльності НАСОА є підвищення кваліфікації фахівців у відповідних галузях. Так, згідно з рішеннями Верховної Ради та Уряду України, в Академії функціонує Національний центр обліку та аудиту. Тут більше 17-ти років проходять підготовку, перепідготовку та підвищують кваліфікацію претенденти на отримання сертифікатів аудитора з усієї України.

Відповідно до планів навчання державних службовців, НАСОА щорічно організовує та проводить курси з підвищення кваліфікації працівників органів державної статистики. Так, у 2005 р. курси закінчили начальники, заступники начальників управлінь / відділів статистики праці територіальних органів статистики; у 2006 р. – фахівці, які займаються статистикою транспорту та зв'язку; у 2007 р. – фахівці у галузі статистики зведених робіт та національних рахунків, а також спеціалісти центрального апарату Держкомстату України, уперше прийняті на державну службу. У 2008 р. курси закінчили спеціалісти зі статистики будівництва та інвестицій територіальних органів державної статистики, а також начальники управлінь (відділів) із ведення Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України та статистич-

них реєстрів територіальних органів статистики. У 2009 р. було організовано та проведено короткотерміновий тематичний семінар для осіб центрального апарату Держкомстату України, вперше прийнятих на державну службу, а також курси для начальників управлінь (заступників начальників управлінь / відділів) статистики роздрібної торгівлі територіальних органів державної статистики.

У зв'язку з запровадженням у статистичну практику нової Класифікації видів економічної діяльності у 2010 р. курси пройшли заступники начальників головних управлінь статистики територіальних органів державної статистики. У 2011 р. на курсах підвищили кваліфікацію керівники територіальних органів державної статистики, які займаються питаннями статистики фінансів та структурної статистики. НАСОА разом із Держстатом України планує і в подальшому організувати та проводити такі курси з різних напрямів статистичних робіт.

Академія постійно та наполегливо розвиває творчі зв'язки з багатьма вищими навчальними закладами України та зарубіжжя. Наші викладачі є бажаними гостями в університетах Російської Федерації, Польщі, Німеччини, Італії, Казахстану, Швеції та багатьох інших країн. До нас також приїздять провідні закордонні спеціалісти, щоб поділитися своїм досвідом. Рівень отриманих знань в Академії дозволяє частині наших студентів продовжувати навчання у закордонних університетах. Академія входить до мережі університетів Північно-Балтійсько-Українського співробітництва з питань статистичних спостережень, а також є одним із співзасновників Української асоціації університетів.

Сучасна освітня діяльність Академії зазнає впливу різних чинників, найістотнішими з яких є міжнародні вимоги, пов'язані з входженням України до світового освітнього простору, та стратегічні потреби нашої країни щодо збереження та розвитку свого інтелектуального потенціалу, зокрема у системі національної статистики. Суттєво впливають на трансформацію діяльності нашого навчального закладу зміни, що відбулися на ринку праці.

Наразі в Академії навчається близько 5000 студентів. Навчальний заклад має розгалужену мережу відокремлених структурних підрозділів, що охоплює філії, коледжі та навчально-консультаційні центри у 17-ти регіонах України – містах Біла Церква, Білгород-Дністровський, Вінниця, Донецьк, Дрогобич, Житомир, Запоріжжя, Кіровоград, Луцьк, Миколаїв, Полтава, Суми, Рівне, Херсон, Черкаси, Чернівці, Чернігів. Для абітурієнтів навчального закладу створено безкоштовні підготовчі курси, що працюють за програмою зовнішнього незалежного оцінювання.

НАСОА взаємодіє з Державною службою статистики України, Міністерством фінансів України, Державною податковою службою України,

Національним банком України, Державною казначейською службою України, а також зі Спілкою аудиторів України, Аудиторською палатою України. Укладено договори про співпрацю з провідними вітчизняними банками. Студентам це відкриває широкі можливості для проходження виробничої практики у зазначених державних та недержавних установах. Для кращих з них місця переддипломної практики часто стають місцями працевлаштування.

Завдяки високому рівню професіоналізму і педагогічної майстерності професорсько-викладацького колективу близько 70% наших студентів, починаючи з IV курсу, поєднують навчання в Академії з роботою. Успішне навчання в Академії – це гарантований державою шлях до отримання дипломів про вищу освіту. Недарма статистика останніх років щодо рейтингування вищих навчальних закладів нашої країни за різними методиками свідчить про щорічне зростання рейтингу Академії, а також доволі високі бали, які їй надають наші випускники. Рівень підтверджених ними знань відповідає теперішнім вимогам до сучасного молодого фахівця. Багаторічний досвід засвідчує, що випускники Академії завжди мають гідне працевлаштування і відповідну йому оплату праці.

У нашому навчальному закладі також можна отримати другу вищу освіту. За останні роки щорічно дипломи спеціалістів зі спеціальностей “прикладна статистика” й “облік та аудит” щорічно отримували 100–150 фахівців. Частина з них продовжувала освіту з метою отримання магістерських дипломів. Своїм кращим випускникам та випускникам інших вищих навчальних закладів України Академія забезпечує перспективу щодо продовження навчання в аспірантурі та докторантурі за спеціальностями “статистика”, “бухгалтерський облік, аналіз та аудит”. Наразі тут навчаються більше 100 осіб. В Академії з 2007 року діє Спеціалізована вчена рада, повноваженнями якої є, зокрема, прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата економічних наук із зазначених спеціальностей. За роки функціонування Спеціалізованої вченої ради кандидатські та докторські дисертації захистили близько сотні фахівців, які нині становлять кадрову еліту економічної науки нашої країни.

Фахівцями Академії розроблено багато монографій, підручників та навчальних посібників, за якими навчаються тисячі студентів не лише нашого ВНЗ, а й інших закладів. Науковці та освітяни з усієї країни оприлюднюють результати своїх досліджень у ряді періодичних фахових видань, серед яких – науково-практичний журнал “Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту”, спеціалізовані збірники наукових праць “Прикладна статистика: проблеми теорії та практики”, “Бухгалтерський облік: проблеми теорії, ме-

тодології, організації”. В Академії щорічно проводяться міжнародні наукові та науково-практичні конференції, до участі в яких залучають студентів. Доповіді учасників конференцій також регулярно друкуються у спеціалізованих збірниках Академії.

Важливим аспектом життя НАСОА є студентське самоврядування, органи якого співпрацюють з всеукраїнськими студентськими організаціями та беруть участь у розвитку студентського самоврядування України. Права нашого студентства зафіксовані у новій редакції Статуту Академії і дієво реалізуються на практиці. Рушієм життя в нашому навчальному закладі є студентський парламент, на засідання якого запрошують ректора, проректорів, деканів, кураторів академічних груп. Завдяки цьому налагоджено діалог і конструктивну взаємодію між студентством, викладачами й адміністрацією. Усі події з життя навчального закладу відображені на сторінках студентської щомісячної газети “Твій простір”, випуск якої здійснюється вже впродовж кількох років. Матеріали, що друкуються в газеті, є цікавими не тільки для студентів, а й для викладачів Академії. За твердженням редколегії, у газеті панує свобода слова, тому не бійтеся звертатись і пропонувати свої ідеї.

Працівники Академії продовжують активно розвивати матеріально-технічну базу навчального закладу. Побудовано новий навчальний корпус, споруджено сучасний спортивний комплекс, а також створені умови для розвитку творчого потенціалу студентів – художньої самодіяльності, мистецької і літературної творчості, для екскурсій, подорожей та активного дозвілля. До послуг студентів новітні навчальні корпуси, аудиторії, бібліотека і комп’ютерні аудиторії, гуртожиток, спортивні зали та майданчики. Студенти беруть активну участь в інститутських та міських змаганнях із різних видів спорту (баскетболу, волейболу, футболу, настільного тенісу та ін.), стають чемпіонами, займають призові місця. Доброю традицією є проведення днів факультетів, що передбачають змагання студентів у спорті, художній творчості тощо.

Чверть століття – ознака молодості навчального закладу. Та, незважаючи на молодість, ми вже встигли сформувати власні традиції, які бережемо й розвиваємо. У 2011 р. колектив Академії за досягнуті успіхи в розвитку та творчу співпрацю з Держстатом України був нагороджений Почесною грамотою Державної служби статистики України. За цей час у житті навчального закладу відбулися величезні, переважно позитивні зміни. Звісно, є чимало проблем, та ми впевнені, що їх вдасться вирішити.

Найважливішим здобутком цих десятиліть є становлення Академії як одного з кращих в Україні вищих навчальних закладів економічного профілю. Запорукою досягнутого є і надалі залишатиметься наполеглива, злагоджена праця най-

кваліфікованішого професорсько-викладацького складу, завдяки якій ми маємо те, чим щиро пишаємося і прагнемо розвивати й удосконалювати.

Головними напрямками розвитку Академії в перспективі є: підвищення професійного рівня майбутніх фахівців; оновлення змісту освітньо-кваліфікаційної підготовки; удосконалення навчального процесу; запровадження дистанційного навчання; розширення нових напрямів наукових досліджень; покращання виховної роботи та студентського самоврядування; розвиток міжнародного співробітництва. Усе це передбачає удосконалення системного забезпечення діяльності Академії, а саме: оптимізацію системи управління; удосконалення діяльності структурних та регіональних підрозділів; покращання кадрового забезпечення; модернізацію науково-методичного забезпечення; розгортання видавничої діяльності; розвиток матеріально-технічної бази; поліпшення соціально-побутових умов життя студентів. Вхо-

дження національної вищої освіти до європейського освітнього простору ставить ряд принципово нових вимог, на дотримання яких буде зорієнтована освітня діяльність НАСОА. Оновлення фахової економічної освіти охоплюватиме чотири блоки дисциплін – загальноосвітні, фундаментальні, інноваційно-практичні та дисципліни спеціальної підготовки.

Усе, що робиться в Академії зараз і здійснюватиметься в майбутньому, підпорядковується одній меті – надати кожному нашому студентові, аспірантові, докторантові високоякісну економічну освіту, сприяти повноцінному інтелектуальному та творчому розвитку, фаховому зростанню, культурному дозвіллю та фізичній активності. На прапорі Академії латиницею викарбовано девіз, який обрали наші студенти: “Прагни, студенте, мудрим бути, щоб славу навіки державі здобути”. Цей девіз надихає колектив нашої Академії на подальше вдосконалення та розвиток.

Шановні читачі!

З 10 квітня 2012 р.
розпочалася передплата на періодичні видання
на II півріччя 2012 р. Оформити передплату
журналу “Статистика України” можна
за “Каталогом видань України” у будь-якому поштовому відділенні України,
а також скориставшись послугою “Передплата ON-LINE”
на сайті Державного підприємства “Преса”
www.presa.ua

ХРОНІКА

Державна служба статистики України оприлюднює звіт про використання коштів державного бюджету у 2011 році

(за економічною структурою бюджетної класифікації)

Код економічної класифікації видатків	Найменування	Загальний фонд (тис. грн.)		Спеціальний фонд (тис. грн.)	
		Затверджено на рік з урахуванням змін	Касові видатки (всього)	Бюджетні асигнування з урахуванням змін	Касові видатки (всього)
1000	Поточні видатки	551 398,2	534 687,6	30 777,4	26 358,5
1110	Оплата праці працівників бюджетних установ	371 935,2	371 034,5	3 950,0	3 525,2
1111	Заробітна плата	371 935,2	371 034,5	3 950,0	3 525,2
1120	Нарахування на заробітну плату	131 017,5	130 324,1	947,5	804,1
1130	Придбання товарів і послуг	24 898,8	13 020,3	17 510,3	15 219,8
1131	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар, у тому числі м'який інвентар та обмундирування	16 462,8	5 267,1	4 606,2	3 715,7
1133	Продукти харчування	0,0	0,0	4,5	4,0
1134	Оплата послуг (крім комунальних)	8 435,9	7 753,1	8 480,8	7 478,2
1135	Інші видатки	0,1	0,1	4 418,8	4 021,9
1140	Видатки на відрядження	1 166,0	949,6	413,1	230,9
1160	Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	14 550,4	12 545,1	7 904,0	6 538,0
1161	Оплата тепlopостачання	7 627,7	6 102,2	3 687,9	3 058,3
1162	Оплата водopостачання і водовідведення	360,4	359,1	211,7	164,8
1163	Оплата електроенергії	4 046,6	3 929,3	2 503,2	2 131,5
1164	Оплата природного газу	2 004,9	1 644,4	1 139,4	865,0
1165	Оплата інших комунальних послуг	379,3	378,6	271,2	234,7
1166	Оплата інших енергоносіїв	131,5	131,5	90,6	83,7
1170	Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	7 830,3	6 814,0	52,5	40,5
1171	Дослідження і розробки, окремі заходи розвитку по реалізації державних (регіональних) програм	7 701,0	6 702,0	0,0	0,0
1172	Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	129,3	112,0	52,5	40,5
2000	Капітальні видатки	5 580,0	740,7	40 518,0	38 720,4
2100	Придбання основного капіталу	445,7	445,7	24 942,4	23 396,2
2110	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	445,7	445,7	22 346,1	21 213,8
2130	Капітальний ремонт	0,0	0,0	2 320,7	2 012,9
2133	Капітальний ремонт інших об'єктів	0,0	0,0	2 320,7	2 012,9
2140	Реконструкція та реставрація	0,0	0,0	275,6	169,5
2143	Реконструкція інших об'єктів			275,6	169,5
2300	Придбання землі і нематеріальних активів	5 134,3	295,0	15 575,6	15 324,2
9999	Усього	556 978,2	535 428,3	71 295,4	65 078,9

(за економічною структурою бюджетної класифікації в розрізі бюджетних програм)

Код економічної класифікації видатків	Найменування	Загальний фонд (тис. грн.)		Спеціальний фонд (тис. грн.)	
		Затверджено на рік з урахуванням змін	Касові видатки (всього)	Бюджетні асигнування з урахуванням змін	Касові видатки (всього)
3001010	Керівництво та управління у сфері статистики	475 106,3	472 801,9	29 217,6	24 272,2
1000	Поточні видатки	475 106,3	472 801,9	25 953,6	21 615,0
1110	Оплата праці працівників бюджетних установ	337 278,1	337 277,8	2 645,9	2 255,9
1111	Заробітна плата	337 278,1	337 277,8	2 645,9	2 255,9
1120	Нарахування на заробітну плату	118 356,4	118 127,9	947,5	804,1
1130	Придбання товарів і послуг	4 325,0	4 264,5	14 060,6	11 745,6
1131	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар, у тому числі м'який інвентар та обмундирування	1 153,4	1 151,5	4 538,5	3 670,8
1133	Продукти харчування			4,5	4,0
1134	Оплата послуг (крім комунальних)	3 171,5	3 112,9	5 098,8	4 048,9
1135	Інші видатки	0,1	0,1	4 418,8	4 021,9
1140	Видатки на відрядження	563,2	554,2	343,1	230,9
1160	Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	14 550,4	12 545,1	7 904,0	6 538,0

ХРОНІКА

Код економічної класифікації видатків	Найменування	Загальний фонд (тис. грн.)		Спеціальний фонд (тис. грн.)	
		Затверджено на рік з урахуванням змін	Касові видатки (всього)	Бюджетні асигнування з урахуванням змін	Касові видатки (всього)
1161	Оплата тепlopостачання	7 627,7	6 102,2	3 687,9	3 058,3
1162	Оплата водопостачання і водовідведення	360,4	359,1	211,7	164,8
1163	Оплата електроенергії	4 046,6	3 929,3	2 503,2	2 131,5
1164	Оплата природного газу	2 004,9	1 644,4	1 139,4	865,0
1165	Оплата інших комунальних послуг	379,3	378,6	271,2	234,7
1166	Оплата інших енергоносіїв	131,5	131,5	90,6	83,7
1170	Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	33,2	32,4	52,5	40,5
1172	Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	33,2	32,4	52,5	40,5
2000	Капітальні видатки	0,0	0,0	3 264,0	2 657,2
2100	Придбання основного капіталу	0,0	0,0	3 264,0	2 657,2
2110	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування			667,7	474,8
2130	Капітальний ремонт			2 320,7	2 012,9
2133	Капітальний ремонт інших об'єктів			2 320,7	2 012,9
2140	Реконструкція та реставрація			275,6	169,5
2143	Реконструкція інших об'єктів			275,6	169,5
3001020	Статистичні спостереження та переписи	74 361,4	56 175,3		
1000	Поточні видатки	68 786,9	55 440,1		
1110	Оплата праці працівників бюджетних установ	34 657,1	33 756,7		
1111	Заробітна плата	34 657,1	33 756,7		
1120	Нарахування на заробітну плату	12 336,2	11 907,2		
1130	Придбання товарів і послуг	20 245,7	8 428,6		
1131	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар, у тому числі м'який інвентар та обмундирування	15 309,4	4 115,6		
1134	Оплата послуг (крім комунальних)	4 936,3	4 313,0		
1140	Видатки на відрядження	569,9	369,6		
1170	Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	978,0	978,0		
1171	Дослідження і розробки, окремі заходи розвитку по реалізації державних (регіональних) програм	978,0	978,0		
2000	Капітальні видатки	5 574,5	735,2		
2100	Придбання основного капіталу	440,2	440,2		
2110	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	440,2	440,2		
2300	Придбання землі і нематеріальних активів	5 134,3	295,0		
3001030	Обстеження умов життя домогосподарств	4 937,4	3 938,4		
1000	Поточні видатки	4 937,4	3 938,4		
1170	Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	4 937,4	3 938,4		
1171	Дослідження і розробки, окремі заходи розвитку по реалізації державних (регіональних) програм	4 937,4	3 938,4		
3001040	Прикладні розробки у сфері державної статистики	1 785,6	1 785,6		
1000	Поточні видатки	1 785,6	1 785,6		
1170	Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	1 785,6	1 785,6		
1171	Дослідження і розробки, окремі заходи розвитку по реалізації державних (регіональних) програм	1 785,6	1 785,6		
3001060	Підвищення кваліфікації працівників органів державної статистики	35,7	25,8		
1000	Поточні видатки	35,7	25,8		
1140	Видатки на відрядження	32,9	25,8		
1170	Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	2,8	0,0		
1172	Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	2,8			
3001070	Створення та розвиток інтегрованої інформаційно-аналітичної системи державної статистики	333,6	332,7		
1000	Поточні видатки	328,1	327,2		
1130	Придбання товарів і послуг	328,1	327,2		

ХРОНІКА

Код економічної класифікації видатків	Найменування	Загальний фонд (тис. грн.)		Спеціальний фонд (тис. грн.)	
		Затверджено на рік з урахуванням змін	Касові видатки (всього)	Бюджетні асигнування з урахуванням змін	Касові видатки (всього)
1134	Оплата послуг (крім комунальних)	328,1	327,2		
2000	Капітальні видатки	5,5	5,5		
2100	Придбання основного капіталу	5,5	5,5		
2110	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	5,5	5,5		
3001080	Фінансова підтримка підготовки наукових кадрів у сфері державної статистики	93,3	79,6		
1000	Поточні видатки	93,3	79,6		
1170	Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	93,3	79,6		
1172	Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	93,3	79,6		
3001600	Реформування державної статистики	324,9	289,0	42 077,8	40 806,7
1000	Поточні видатки	324,9	289,0	4 823,8	4 743,5
1110	Оплата праці працівників бюджетних установ	0,0	0,0	1 304,1	1 269,3
1111	Заробітна плата			1 304,1	1 269,3
1120	Нарахування на заробітну плату	324,9	289,0		
1130	Придбання товарів і послуг	0,0	0,0	3 449,7	3 474,2
1131	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар, у тому числі м'який інвентар та обмундирування			67,7	44,9
1134	Оплата послуг (крім комунальних)			3 382,0	3 429,3
1140	Видатки на відрядження			70,0	
2000	Капітальні видатки	0,0	0,0	37 254,0	36 063,2
2100	Придбання основного капіталу	0,0	0,0	21 678,4	20 739,0
2110	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування			21 678,4	20 739,0
2300	Придбання землі і нематеріальних активів			15 575,6	15 324,2
Всього по КПКВ		556 978,2	535 428,3	71 295,4	65 078,9

Розшифрування окремих видів витрат за статтями економічної класифікації видатків, обсяг яких перевищує 5 млн. грн.

Код економічної класифікації видатків	Найменування	Загальний фонд (тис. грн.)		Спеціальний фонд (тис. грн.)	
		Затверджено на рік з урахуванням змін	Касові видатки (всього)	Бюджетні асигнування з урахуванням змін	Касові видатки (всього)
3001600	Реформування державної статистики				
2110	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування			21 678,4	20 739,0
2300	Придбання землі і нематеріальних активів			15 575,6	15 324,2

Голова

О. Г. Осауленко

Зарубіжні гості

З метою обговорення питань оцінки існуючої в Україні методології та практики вимірювання заробітної плати в рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” з 16 до 19 січня 2012 року в Держстаті України перебували експерти з питань статистики оплати праці Проекту Twinning Стін Белфедт Педерсон і Марія Бойє, які працювали з фахівцями департаменту статистики праці.

З метою надання рекомендацій щодо складання національних рахунків України відповідно до класифікації видів економічної діяльності NACE Rev. 2 в рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” з 23 до 27 січня 2012 року в Держстаті України перебували експерти ЄС з питань класифікацій у національних рахунках Проекту Twinning Тіммі Граверсон і Сорен Хенрі Ларсен, які працювали з фахівцями департаменту макроекономічної статистики.

З метою обговорення питань оцінки наявної інформації зі структурної статистики підприємств для здійснення ретроспективного аналізу даних за КВЕД–2010 у рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” з 24 до 27 січня 2012 року в Держстаті України перебував експерт ЄС з питань структурної статистики Проекту Twinning Вілле Толккі, який працював з фахівцями департаменту структурної статистики та статистики фінансів підприємств.

З метою здійснення моніторингу забезпечення прав національних меншин в Україні 27 січня 2012 року в Держстаті України перебували експерти Консультативного комітету Рамкової конвенції про захист національних меншин Ради Європи Райнер Гофман, Гьези Сініні, Александра Бояджієва і Шарлотта Альгенхене-Діон, які працювали з керівництвом Держстату України і фахівцями департаменту статистики населення та регіональної статистики.

З метою оцінки існуючої ситуації у галузі статистики індексів цін, вивчення питань досвіду та практики розрахунків індексів цін у будівництві в країнах ЄС з урахуванням національних особливостей та джерел даних, визначення методики розрахунку індексів цін у будівництві в рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26

“Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” з 20 до 24 лютого 2012 року в Держстаті України перебував експерт ЄС з питань індексів споживчих цін Проекту Twinning Девід Фенвік, який працював з фахівцями департаменту статистики цін.

З метою проведення Наглядової ради Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” 22 лютого 2012 року в Держстаті України перебували експерти Наглядової ради Проекту Twinning Шарлот Юульхансен і Філіп Борі, які працювали з керівництвом Держстату України і фахівцями департаменту комунікацій, забезпечення доступу до публічної інформації та міжнародного співробітництва.

З метою участі у засіданні колегії 20 лютого 2012 року в Держстаті України перебували консультант Світового банку Михайло Белкіндас і спеціальний радник директора департаменту статистики праці МОП Ігор Чернишов, які працювали з керівництвом Держстату України і фахівцями департаменту комунікацій, забезпечення доступу до публічної інформації та міжнародного співробітництва.

З метою оцінки стану роботи органів державної статистики України з питань здійснення моніторингу звітного навантаження на респондентів, установлення зворотного зв'язку з ними та надання рекомендацій щодо здійснення оцінки та запровадження вимірювання звітного навантаження на респондентів у рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” з 27 лютого до 1 березня 2012 року в Держстаті України перебували експерти з питань звітного навантаження на респондентів Проекту Twinning Карстен Зорніг і Сара Марія Ашу Конрад, які працювали з директором департаменту інформаційних технологій О. О. Пузановою і фахівцями департаменту координації статистичної діяльності та поширення інформації.

З метою проведення процедури перекодування видів економічної діяльності підприємств і місцевих одиниць у статистичному реєстрі підприємств та оцінки результатів перекодування для запровадження подвійного кодування видів економічної діяльності підприємств у статистичному реєстрі підприємств у рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статисти-

стичних стандартів ЄС” з 27 лютого до 1 березня 2012 року в Держстаті України перебували експерти з питань статистичних реєстрів підприємств Проекту Twinning Петер Оттосен і Вібеке Сков Мьоллер, які працювали з фахівцями департаменту статистичної методології.

З метою обговорення стану справ у виноробній та сироварній галузях України, можливих напрямів допомоги для розвитку виноградарства й виноробної промисловості у рамках реалізації Проекту “Розвиток системи географічних зазначень в Україні” 29 лютого 2012 року в Держстаті України перебували європейські експерти Фредерік Джулія та Еміль Караїлієв, які працювали з директором департаменту статистики виробництва Л. М. Овденко і директором департаменту статистики торгівлі А. О. Фризоренко.

З метою здійснення моніторингової місії Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” від імені Європейської Комісії з 12 до 16 березня 2012 року в Держстаті України перебувала представник консорціуму IBM-DMI-TICON-ITAD Нато Кірвалідзе, яка працювала з керівництвом Держстату України, керівниками самостійних структурних підрозділів і фахівцями департаменту комунікацій, забезпечення доступу до публічної інформації та міжнародного співробітництва.

З метою ознайомлення з правовим регулюванням діяльності щодо управління людськими ресурсами в органах державної статистики України, оцінки можливостей та потужності системи управління людськими ресурсами й надання рекомендацій щодо вдосконалення знань і навичок фахівців Держстату України з управління персоналом у рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” з 19 до 22 березня 2012 року в Держстаті України перебували експерти з питань управління людськими ресурсами Проекту Twinning Маріус Ежбі Паулсен і Тине Сетс, які працювали з фахівцями департаменту кадрово-організаційного забезпечення.

З метою з’ясування, аналізу та визначення основних причин розбіжностей у статистичних даних України та Сербії на основі даних за 2010–2011 рр. з 20 до 22 березня 2012 року в Держстаті України перебували експерти Статистичної служби Республіки Сербія Слободан Вуковіч і Ясмїна Крнмарковіч, які працювали з фахівцями департаменту статистики торгівлі.

З метою обговорення майбутніх заходів для проведення перепису, участі персоналу Держстату України в міжнародних заходах з питань народонаселення та розвитку і підготовки конференції з питань перепису 20 березня 2012 року в Держстаті України перебував Уповноважений ЮНФПА в Україні, Регіональний директор для Болгарії, Боснії та Герцеговини Нузхат Ехсан, який працював з фахівцями департаменту статистики населення та регіональної статистики.

З метою ознайомлення з існуючим станом статистики енергетики в Україні, організації та методології збирання, обробки і поширення даних зі статистики енергетики 27 березня 2012 року в Держстаті України перебували представники Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) Стеліос Песмайоглу, Філіп Грін і Катлін Наваз, які працювали з фахівцями департаменту статистики торгівлі і департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища.

З метою ознайомлення з методологічними підходами щодо ретроспективних перерахунків у статистиці промисловості та обговорення європейської практики їх застосування у рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” з 27 до 30 березня 2012 року в Держстаті України перебувала короткостроковий експерт з питань класифікацій у статистиці виробництва Проекту Twinning Віолетта Кунігелієне, яка працювала з фахівцями департаменту статистики виробництва.

Зарубіжні відрядження

З метою участі в 3-му засіданні Бюро Конференції європейських статистиків і обговоренні питань організації проведення конференції Міжнародної асоціації офіційної статистики з 6 до 10 лютого 2012 року в м. Люксембург (Велике Герцогство Люксембург) і м. Женева (Швейцарська Конфедерація) перебував Голова Держстату України О. Г. Осауленко.

З метою участі у 22-й нараді експертів робочої групи щодо ролі жінок і сім’ї в розвитку сільських районів “Гендерна статистика для оцінки соціально-економічного стану жінок та чоловіків, що живуть у сільській місцевості в Європі та Центральній Азії”, яку організувала Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО ООН), з 19 до 22 лютого 2012 року в м. Рим (Італійська Республіка) перебувала начальник відділу структурних обстежень у сільському

господарстві та статистичного реєстру департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища А. І. Розумна.

З метою участі в навчальному семінарі “Сезонне коригування”, що організувала Європейська економічна комісія ООН (ЄЕК ООН) за підтримки Світового банку в рамках програми “Інституційна розбудова задля вирішення нових проблем у сфері економічної статистики”, з 19 до 24 лютого 2012 року в м. Анкара (Турецька Республіка) перебували заступник директора департаменту статистики виробництва – начальник відділу короткострокових показників статистики промисловості І. С. Петренко та головний спеціаліст-економіст цього відділу Ю. І. Сіра.

З метою участі в навчальному візиті з питань використання програмних продуктів сімейства PC-Axis при створенні банку даних статистичної інформації в рамках реалізації компонента 1.6 “База даних розповсюдження” Проєкту Twinning “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” з 28 лютого до 3 березня 2012 року в м. Копенгаген (Королівство Данія) перебували директор департаменту інформаційних технологій О. О. Пузанова, радник Голови Держстату України С. О. Матковський, працівники Головного управління статистики у Львівській області: начальник відділу інформаційно-статистичних технологій та баз даних управління інформатизації Т. П. Явдошина та старший інспектор адміністративно-господарського відділу Р. Д. Цибух.

З метою участі в семінарі “Збір фактичних даних для проведення оцінювання систем професійної освіти та навчання в країнах Східної Європи та Центральної Азії” з 4 до 7 березня 2012 року у м. Турин (Італійська Республіка) перебувала директор департаменту статистики праці І. В. Сенік.

З метою участі в засіданні 6-ї робочої групи з питань статистики енергетики з 6 до 8 березня 2012 року в м. Відень (Австрійська Республіка) перебу-

вали директор департаменту статистики торгівлі А. О. Фризоренко, провідний спеціаліст-економіст відділу міжнародних зв'язків та забезпечення реалізації проєкту зі Світовим банком департаменту комунікацій, забезпечення доступу до публічної інформації та міжнародного співробітництва І. В. Кицишина.

З метою участі в семінарі з питань скоординованого обстеження прямих інвестицій, який організував Міжнародний валютний фонд (МВФ), з 11 до 15 березня 2012 року в м. Любляна (Республіка Словенія) перебувала начальник відділу статистики інвестицій зовнішньоекономічної діяльності департаменту статистики виробництва Т. Є. Кобзева.

З метою участі в робочій зустрічі та семінарі з питань гендерної статистики, які організувала Європейська економічна комісія ООН (ЄЕК ООН), з 12 до 16 березня 2012 року в м. Женева (Швейцарська Конфедерація) перебувала директор департаменту статистики послуг І. В. Калачова.

З метою участі у візиті членів робочої групи з питань ринку зерна, організованого Міністерством аграрної політики та продовольства України, до головного офісу Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО ООН) у рамках проєкту “Посилення державно-приватного діалогу на українському ринку зерна”, з 17 до 24 березня 2012 року в м. Рим (Італійська Республіка) перебувала заступник директора департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища О. В. Сікачина.

З метою участі в нараді спеціалістів статистичних служб країн СНД з питань перевірки і узгодження даних щодо цін на будівельні матеріали та інвестиційні товари-представники за Програмою міжнародного зіставлення ВВП країн регіону СНД за 2011 р. з 26 до 31 березня 2012 року в м. Москва (Російська Федерація) перебувала начальник відділу статистики цін виробників промислової продукції департаменту статистики цін Т. В. Ілінська.

Аннотации

О. В. Гончар

Методологические аспекты оценивания точности данных статистических наблюдений

Рассмотрены вопросы оценивания ошибок сплошных и выборочных статистических наблюдений. Разработана классификация ошибок, исследованы отдельные аспекты их оценивания. Проанализированы причины возникновения ошибок и мероприятия, которые могут быть проведены для предупреждения их возникновения.

Е. В. Макарова, А. Н. Гладун

Региональный индекс человеческого развития: причины и направления совершенствования методики расчета

На основе анализа десятилетнего опыта применения методики расчета регионального индекса человеческого развития определен ряд проблем, в частности связанных с информационным обеспечением и недостатками методологического характера. Обоснованы необходимость и возможности актуализации измерения человеческого развития в регионах и оценивания его прогресса. Сформулированы конкретные предложения по совершенствованию существующей методики и составу показателей.

Е. Б. Салихова

Категоризация секторов по уровню технологоемкости: от мезо- к микроуровню.

Часть 2. Концептуальные проблемы измерения и оценки высокотехнологичных производств и пути их преодоления

Освещены концептуальные проблемы определения высокотехнологичных производств. Рекомендовано комплексное, многоаспектное оценивание предприятий с позиции прогрессивности ключевых носителей технологий. Предложено создать Методологические рекомендации по идентификации и квалификации высокотехнологичных хозяйствующих субъектов как инструмент оценки их общего качества.

Л. И. Безтелесна, Г. Н. Юрчик

Макроэкономические закономерности функционирования национального рынка труда

Доказана необходимость исследования макроэкономических закономерностей функционирования национального рынка труда как предпосылки его эффективного регулирования. Проведена статистическая проверка макроэкономических закономерностей на национальном рынке труда – закона спроса и предложения труда, закона Оукена, зависимостей Бевериджа и Филипса. Доказана специфичность их проявления на рынке труда Украины.

Н. В. Ковтун, А. И. Игнатюк

Оценка потенциала и моделирование развития экономики Украины по видам деятельности.

Часть 2. Моделирование развития национальной экономики на современном этапе на основе позиционирования видов экономической деятельности

Построен сводный рейтинг видов экономической деятельности. Осуществлено их позиционирование по показателям производительности, оплаты труда, рентабельности, уровня развития и эффективности деятельности. Дана характеристика модели развития национальной экономики на современном этапе.

И. В. Шубалая

Анализ макроэкономических факторов обеспечения эффективной занятости населения

Выявлены основные макроэкономические факторы и очерчены пути обеспечения эффективности занятости населения. Среди необходимых мероприятий – повышение темпов социально-экономического развития страны, ее инвестиционной привлекательности, стимулирование развития производственной сферы и сферы услуг, транспортной инфраструктуры; повышение уровня доходов населения и увеличение экспортного потенциала.

А. П. Тищенко

Демографические и миграционные факторы формирования диспропорций регионального развития национальной экономики

Проанализированы региональные особенности демографических и миграционных процессов в Украине в 2000–2010 гг., исследовано их влияние на темпы социально-экономического развития отдельных регионов. Предложен методический подход и осуществлена группировка регионов страны по уровню диспропорциональности развития с учетом демографических и миграционных факторов.

О. К. Елисеєва, В. Д. Бондар

**Методологические аспекты рейтингового оценивания деятельности
коммерческих банков Украины**

Рассмотрены вопросы разработки методики оценки деятельности банков Украины на основе их рейтингов. Предложена авторская методика, апробированная для совокупности банков Днепропетровской области.

В. Н. Пархоменко

Внутренний контроль качества продукции и затрат на его обеспечение

Показано, что эффективным способом улучшения качества продукции является внедрение системы управления качеством. Рассмотрена сущность понятий “качество”, “контроль”, “внутренний контроль”. На основе обобщения результатов исследований некоторых ученых представлена авторская классификация внутреннего контроля качества по различным признакам.

Л. Г. Ткаченко

**Информационные возможности Государственного реестра общеобязательного
государственного социального страхования**

Рассмотрены информационно-аналитические возможности Государственного реестра общеобязательного государственного социального страхования и направления его использования для целей усовершенствования статистического наблюдения.

О. Б. Хотетовская

Проблемы рейтинговых оценок надежности и эффективности коммерческих банков

Рассмотрены актуальные вопросы рейтингового анализа банковской деятельности. Очерчены преимущества динамической методики определения рейтинговой оценки.

И. А. Жукович

Опыт европейских стран по использованию бенчмаркинга в сфере инновационной политики

Определено понятие “бенчмаркинг” и рассмотрен опыт использования Еврокомиссией этого подхода в сфере инновационной политики.

Э. В. Чеботовский

Абсолютные статистические показатели: исторические и теоретические аспекты.

Часть 1. Зарождение теории абсолютных статистических показателей

Рассмотрена история зарождения и формирования основных понятий абсолютных статистических показателей. Критически проанализированы и методологически обобщены имеющиеся в статистической литературе определения абсолютных статистических показателей, их основные единицы измерения и классификации.

Е. О. Катыхин

Корпоративная социальная ответственность и практики в некоторых ее направлениях

Рассмотрены и проанализированы практики по корпоративной социальной ответственности бизнеса по таким направлениям: развитие персонала, охрана окружающей среды, социальные инвестиции.

С. Г. Снисаренко

**Особенности восприятия европейских концепций хозяйствования
в условиях отечественных реалий**

Проанализированы различные теории самоуправления в странах Европейского Союза, очерчена взаимосвязь функций локальной демократии и ее материально-финансовой автономии. Показано, что последняя является общим существенным признаком местного самоуправления различных государств и базируется на деятельности коммунальных предприятий. Отмечено, что в Украине в большинстве случаев создание таких предприятий является искусственным, поэтому необходимо изучать опыт стран – участниц ЕС и внедрять его в отечественную практику.

Abstracts

O. V. Honchar

Estimating Data Accuracy of Statistical Observation: Methodological Aspects

The article considers the issues as to the errors estimation of total and sample observations. The classification of errors was designed and some aspects of their estimation were studied. The author analyses the reasons of errors occurrence and suggests the prevention measures.

O. V. Makarova, O. M. Gladun

Regional Index of Human Development: Causes and Directions of Improving the Calculation Procedure

By analyzing a ten-year experience of using the calculation technique for the regional index of human development, the authors defined some problems, in particular those related to the information support and drawbacks of methodological character. They proved the need and possibility of measurement actualization of human development in regions and assessment of its progress. Specific proposals were formulated to improve the existing methods and the indicators structure.

O. B. Salikhova

**Sector Categorization by the Technology Capacity Level: from Meso- to Microlevel.
Part 2. Conceptual Problems of Measurement and Evaluation of High Technology Industries
and the Ways to Solve Them**

The article highlights conceptual problems of determining high-technology industries. Complex, multidimensional evaluation of enterprises is recommended from the position of progressiveness of the key owners of technologies. It is suggested to create Methodological recommendations for identification and classification of high technology economic entities as an instrument for evaluation of their overall quality.

L. I. Beztelesna, G. M. Yurchyk

Macroeconomic Operation Principles of the National Labor Market

The authors prove the necessity of studying macroeconomic operation rules of the national labor market as preconditions of its effective regulation. Statistical control of the law of supply and demand of labor, the Okun's law, the dependences law of Beveridge and Phillips showed their specificity at the Ukraine's labor market.

N. V. Kovtun, A. I. Ignatiuk

**Potential Estimation and Development Modelling of the Ukraine's Economy by Activity.
Part 2. Modelling of the National Economy Development at Present Stage
Based on Positioning of Economic Activities**

The article presents the summary rating of economic activities. They are positioned by indicators of productivity, payment for work, profitability, the level of development and efficiency of activity. The authors characterize the model of the national economy development at the present stage.

I. V. Shubala

Analysis of Macroeconomic Factors of Effective Employment of the Population

The author reveals the main macroeconomic factors and shows the ways for ensuring effective employment of the population. The essential measures are the following: enhancement of socio-economic development of the state, improvement of its investment attractiveness, stimulation of the development of industrial sphere and sphere of services, increase in earnings of the population and increase in the export potential.

O. P. Tyshchenko

**Demographic and Migratory Factors of Forming the Disproportions in the Regional Development
of the National Economy**

The paper analyses regional peculiarities of demographic and migratory processes in Ukraine in 2000–2010 and studies their influence on the rates of socio-economic development of some regions. The author suggests the methodical approach and grouping of regions by the level of imbalance of economy, taking into account demographic and migratory factors.

O. K. Yeliseyeva, V. D. Bondar

Rating Estimation of Activity of Commercial Banks of Ukraine: Methodological Aspects

By using rating of the Ukraine's banks the article considers the issues of developing a technique for the estimation of their activity. The authors offer their own estimation procedure approved for the bank population of the Dnipropetrovsk region.

V. M. Parkhomenko

Internal Control of Product Quality and Quality Costs

It is shown that an effective method of product quality improvement is implementation of the quality control system. The author provides understanding of the concepts “quality”, “control”, “internal control”. Generalizing the research results of some scientists, the author presents his own classification of internal quality control by different characteristics.

L. H. Tkachenko

Informational Capability of the State Register of Compulsory State Social Insurance

The article aims to consider information and analytical capability of the State Register of Compulsory State Social Insurance and the directions of its use for the improvement of statistical observation.

O. B. Khotetovska

Reliability and Efficiency of Commercial Banks: Problems of Rating

The paper covers the urgent questions of the rating analysis of bank activity. It outlines advantages of the dynamic technique of rating definition.

I. A. Zhukovych

Using Benchmarking in Innovation Policy: Experience of European Countries

The paper defines the concept of benchmarking and considers the European Commission's experience of using this approach in the field of innovation policy.

E. V. Chekotovsky

Absolute Statistical Indicators: Historical and Theoretical Aspects.

Part 1. Origin of the Theory of Absolute Statistical Indicators

The article describes the history of origin and formation of the basic concepts of absolute statistical indicators. It contains critical remarks and methodological generalization of the definitions of absolute statistical indicators available in statistical literature, their basic measurement units and classifications.

Ye. O. Katykhin

Corporate Social Responsibility and Practices in Some of Its Directions

The paper considers and analyses practices in corporate social responsibility on the following directions: personnel training, environmental protection, social investments.

S. G. Snisarenko

Peculiarities of Perception of European Management Concepts in the Real Domestic Conditions

The article analyses different self-government theories in the European Union countries and emphasizes interdependence of functions of local democracy and its material and financial autonomy. It is shown that the last one is the general characteristic of local self-government in different countries which is based on activity of municipal enterprises. It is marked, that in Ukraine in most cases creation of such enterprises is artificial, therefore it is necessary to study experience of the EU countries and introduce it in domestic practice.

Редакція відповідає за точність опублікованих офіційних статистичних даних.

Відповідальність за підбір, точність статистичних даних, цитат, дат, прізвищ, географічних назв та інших відомостей, наведених в опублікованих матеріалах, несуть їх автори, за зміст рекламних повідомлень – рекламодавці.

Передрукування матеріалів, опублікованих у журналі, дозволяється тільки за згодою авторів та видавця. У випадку передруку цих матеріалів посилання на журнал "Статистика України" обов'язкове.

Редакція може не поділяти позиції й думки авторів, а також публікувати окремі матеріали у порядку обговорення.

Редакційна колегія журналу залишає за собою право на додаткове рецензування, скорочення та відхилення статей. Рукописи не повертаються.

Редагування	В. Чебанова Л. Голіченко
Коректура	О. Пирожок
Переклад	Л. Покотило
Більд-редактор	А. Бараков
Художник	М. Магдич

Свідоцтво про державну реєстрацію – серія КВ № 2427 від 18 лютого 1997 р.

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України:

з економічних наук – з 1999 р., перереєстровано постановою президії ВАК України від 18.11.2009 р. № 1–05/5;

з державного управління – з 2001 р., перереєстровано постановою президії ВАК України від 26.05.2010 р. № 1–05/4.

Рекомендовано до друку вченою радою НТК статистичних досліджень (Протокол № 1 від 16.03.2012 р.).

Підписано до друку 26.03.2012 р.
Формат 84x108/16. Папір офсетний.
Офсетний друк.
Умовн. друк. арк. 13,0.
Тираж 415 пр. Зам. № 396.
Ціна договірна.

Оригінал-макет виготовлено у редакційно-видавничому відділі ТОВ "Конус-Ю".

Надруковано в ТОВ "Конус-Ю".
вул. П. Мирного, 26, м. Київ, 01601, Україна
тел./факс 254–41–82
E-mail: info@konus-u.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності ДК № 33 від 16.07.2002 р.

В и м о г и до змісту та оформлення статей для науково-інформаційного журналу "Статистика України"

1. Зміст статті має відповідати профілю та спрямованості журналу, сучасному науковому рівню.

Згідно з вимогами ВАК, стаття повинна мати такі складові:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки за результатами проведеного дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Необхідно уникати викладення загальновідомих положень. Також обов'язково треба посилатися на джерела, матеріали або окремі результати з яких наводяться у статті. Список літератури (до 15 джерел) потрібно оформлювати, розміщуючи назви використаних джерел за алфавітом або в тому порядку, в якому вони згадуються в тексті. Вимоги до оформлення літератури див. у ДСТУ 7.1 – 2006 (Бюлетень ВАК України №3, 2008).

2. Оформлення статті. Обсяг статті – 8–10 сторінок (формат А-4, шрифт Times New Roman, 12 кегель, інтервал – 1,5, поля – 2 см).

Рисунки, схеми, таблиці, формули слід наводити у вигляді, що дозволяє їх коригування.

Розміри ілюстрацій не повинні перевищувати розмірів друкованої сторінки журналу.

Таблиці та рисунки повинні мати назву та порядковий номер. Одночасне використання таблиць і графіків для пояснення одних і тих самих положень не рекомендується.

Формули нумерують (з правого боку у круглих дужках) лише ті, на які є посилання в тексті.

Статтю підписують усі автори.

Стаття подається у двох примірниках, надрукованих на одній стороні стандартного аркуша паперу, а також в електронному вигляді.

До статті додаються:

- рецензія за підписом доктора наук;
- індекс УДК;
- анотація на окремому аркуші (українською, російською та англійською мовами) та в електронному вигляді;
- ключові слова;
- відомості про автора (авторів): прізвище, ім'я та по батькові (повністю, українською та російською мовами), місце роботи, посада, науковий ступінь та звання, домашня та службова адреси, контактні телефони.

Статті, подані без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягають.